הלכה · מחברי זמננו

מצוות הארץ - בהלכה ובאגדה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצוות הארץ - בהלכה ובאגדה

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצוות-הארץ-בהלכה-ובאגדה/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

שביעית 4
מבוא 4
מצות השמיטה - אגדה 6
הלכות שביעית 34
ערב שביעית 35
דיני עבודות הקרקע 37
קדושת פירות שביעית 45
הפקרת הפירות 47
אכילת פירות שביעית 49
איסור סחורה בפירות שביעית 55
אוצר בית דין 56
ארבעת המינים בשנה השביעית 58
איסור ספיחים 59
ביעור פירות שביעית 61
מכירת הקרקעות לגוי 63
שמיטת כספים 73
מצות הקהל 78
חלה 80
הפרשת חלה - אגדה 80
הלכות הפרשת חלה 85
סוגי עיסות החייבות והפטורות 91
כלאיים 92
איסורי כלאיים - אגדה 92
הלכות כלאיים 93
א. כלאי אילן 94
ב. כלאי זרעים 96
ג. כלאי הכרם 98
ערלה 101
איסור ערלה - אגדה 101
הלכות ערלה 105
מנין שנות הערלה 107
הלכות נטע רבעי 113
תרומות ומעשרות 115
תרומות ומעשרות 115
הלכות תרומות ומעשרות 127
אימתי הפירות מתחייבים במעשר 133
כמה פרטים בדיני ההפרשה 139
סדר הפרשת תרומות ומעשרות 142
מצות 'ביעור מעשרות' 146
ישוב ארץ ישראל 146
מצות יישוב ארץ ישראל - אגדה 146
הלכות יישוב ארץ ישראל 148

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל מחבר**
מנחם אב התשס"ז

שביעית

לתועלת המעיינים:
יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.
העמודים המסומנים בהלכות ב- ( ), הם לפי הספר ילקוט יוסף שביעית וערלה. (ב"ש) ביכורי שדה. (ה"ה) הבית היהודי חלק ח.

מבוא

ארבעים שנה סבבו בני ישראל במדבר, בהנהגתו של משה רבנו, ומגמת פניהם - אל ארץ ישראל. אולם טרם כניסתם - התבשר משה רבנו מפי ה', כי הוא לא יזכה להכנס לארץ. קשה היה הדבר בעיני משה! כפי שהוא אומר לישראל בדבריו האחרונים (דברים ג כג, כה):
"וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר... אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן! ...וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי: רַב לָךְ, אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה".
אומרים רבותינו (מדרש רבה דברים יא): חמש מאות וחמש עשרה תפילות התפלל משה רבנו [כמנין "ואתחנן"]! תחנונים רבים הוא שפך לפני ה', שיתן לו להכנס אל ארץ ישראל. אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי, כמה יגעתי והצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים בך, כמה צער הצטערתי עליהם עד שלימדתי אותם תורה ומצוות. ועכשיו, שהגיעה טובתם של ישראל, אתה אומר לי: "לא תעבור את הירדן הזה"?! זהו תשלום העבודה של ארבעים שנה שעמלתי עד שיהיו עם קדוש ונאמן?!
עוד התחנן משה רבנו ואמר: רבון העולמים, אתה קראתני "משה עבדי", ואתה כתבת בתורתך (שמות כא ה): "וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד, אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנָי, לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי", ואני אהבתי אותך ותורתך ובניך, לכן לא אצא חפשי - איני רוצה למות טרם

שאכנס לארץ ישראל! ועכשיו בבקשה ממך, שמעה אלהים רנתי, ואל תתעלם מתחנתי! (תנחומא ואתחנן יד)

כה הרבה משה רבנו להתחנן לפני הקב"ה, אולם ה' אמר לו: "רַב לָךְ, אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה!" [והאריכו רבותינו בסיבות לכך. עיין בדברי המפרשים דברים ג, ועוד].

ובאמת, מדוע כל כך רצה משה רבנו להיכנס לארץ ישראל?

דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוה משה רבנו להיכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך? **אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואינן מתקיימות אלא בארץ ישראל. אכנס אני לארץ, כדי שיתקיימו כולן על ידי!** אמר לו הקב"ה: מעלה אני עליך כאילו עשיתם! (סוטה יד ע"א)

משה רבנו - גדול הנביאים, מנחיל התורה, הגיע להשגות רוחניות שאין לתאר: "וְתָמֵנָּת ה' יַבִּיט", עלה למרום ושהה שם ארבעים יום וארבעים לילה, הקב"ה בכבודו ובעצמו לימדו את התורה! ועם כל דרגותיו הרוחניות - הוא שואף ומייחל, מבקש ומתחנן - להכנס לארץ ישראל, לקיים את מצוותיה!

אך יש לשאול, מדוע שאלה הגמרא על משה רבנו: "וכי לאכול מפריה הוא צריך"? וכי יש לנו איזו מחשבה שאולי משה רבנו רצה להכנס לארץ ישראל, כדי לאכול מפירותיה המשובחים? האם מישהו יעלה על הדעת שאלה כזו בכלל? ועוד - מדוע שאלה הגמרא: "וכי לאכול מפריה הוא **צריך**" - לכאורה מתאים יותר לשאול: "וכי לאכול מפריה הוא **רוצה**"?

התשובה לכך - יש בה בשורה מיוחדת עבורנו! אכן יש מקום לחשוב, שמשה רבנו צריך לפירותיה של ארץ ישראל, כי "**פירות ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים**"! - כך אומר רבנו האר"י ז"ל. לכך שואלת הגמרא "וכי לאכול מפריה הוא צריך" - האם משה רבנו צריך לאכול מפירות ארץ ישראל כדי לקבל יראת שמים, והלוא "יראת שמים לגבי משה רבנו - מלתא זוטרא היא [דבר קטן הוא]" (ברכות לג ע"א).

"ובאמת שאינו פלא כי פירותיה של ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים. כי אדמת ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ובאדמתה מקיימים הרבה מצוות, כגון: שמיטה, ערלה, נטע רבעי, תרומות ומעשרות ועוד. אם כן, אינו פלא שלפירותיה יש סגולה של יראת שמים. וזה שאמר משה רבנו למרגלים (במדבר יג כ): "וְהִתְחַזַּקְתֶּם - וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ" - אם צריכים אתם חיזוק ביראת שמים - ולקחתם מפרי הארץ! (שדי יער עח)

נוקיר את זכותנו הגדולה לשבת בארץ ישראל, לאכול מפירותיה, והעיקר לקיים את המצוות התלויות בה!

מצות השמיטה - אגדה

נאמר בתורה (ויקרא כה א-ד): "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם, וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַה': שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ: וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ, שַׁבָּת לַה', שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר..."

היודעים אנו איזו השלכה מעשית משמעותית יש לפסוקים הללו?

יושבים עם ישראל על אדמתם, לומדים תורה ועובדים את ה', אבל כמובן צריכים גם פרנסה, שהרי "אם אין קמח - אין תורה"... ובכן, ממה מתפרנסים? אין ספק, כי ענף הכלכלה המרכזי הוא החקלאות. "איש תחת גפנו ותחת תאנתו" - עובדים את האדמה, מפיקים תוצרת, משווקים, מסתחרים, וברוך ה' מתפרנסים.

והנה, כעבור שש שנים של עבודה ופרנסה, צריך האדם להשבית את עבודת האדמה. את כל שדותיו - תמצית עמלו, מקור פרנסתו - צריך הוא להפקיר, 'כל דכפין יתי ויכול' דיניהנצרכת לו ולבני ביתו לאכילה - ואין לו רשות לעשות בפירות שום סחורה! וכל זה נמשך - לא יום אחד, ולא יומיים, לא שבוע ולא שבועיים, גם לא חודש ולא חודשיים, כי אם שנה שלימה! מה יהיה, ממה יתפרנס?! אין ביטוח לאומי, ואין קופות גמל, לא הבטחת הכנסה, וגם לא דמי אבטלה...

חז"ל מעידים, כי אכן מצות השמיטה איננה מצוה פשוטה כלל, לקיומה נדרש כח עצום ורב! כפי שמובא במדרש (ילקוט תהלים קנג): "**גיבורי כח עושי דברו**" - רב יצחק נפחא אומר: **אלו שומרי שביעית**. בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד, לשבוע אחד, לחודש אחד. שמא לכל ימות השנה?! וזה רואה שדהו שוממה, כרמו שומם ושותק. יש לך גיבור חיל גדול מזה?!" ועוד אמרו (תנחומא תהלים קג כ): למה נקרא שמם גיבורי כח? שרואה ששדהו מופקרת, ואילנותיו מופקרים, והגדרות פתוחים, ופירותיו נאכלים, וכובש את יצרו ואינו מדבר! היש לך גיבור גדול מזה?!

אכן גבורת נפש אמיתית. אולם, הגויים כנראה לא סבורים כך, הם חושבים קצת אחרת... הם עושים מזה צחוק, בדיחה, ואפילו קרקס. כן, ממש קרקס. המדרש מספר על כך (איכה רבתי ג, ה): ברומי לפני כאלפיים שנה היו יודעים לעשות יופי של הצגות. הם היו מכניסים להצגה... גמל, לבוש שחורים, והשחקנים היו אומרים זה לזה: על מה הגמל מתאבל?" והיו עונים: "היהודים הללו, שומרי שביעית הם, ולא זרעו בשנה השביעית ולא צמח להם מאומה. ובלית ברירה כרסמו את קוצי הבר, ולא נותר לגמל כל מאכל..." חה חה חה... הקהל היה טופח על ברכיו, גועה בצחוק. זה הומור, זו בדיחה!...

נו, מה לעשות? אפשר להבין אותם. גויים הם, ואינם מסוגלים להבין את מה שמבין היהודי. מסתכלים הם על היהודי המשבית את שדהו למשך שנה תמימה, כביכול מקפח את פרנסתו, ומנקודת מבטם החומרנית נתפס היהודי כפרזיט ובטלן, ומהווה נושא לבדיחות והצגות [טוב, אז הלעג והבוז לכל דבר שבקדושה הם לא המצאה חדשנית של התקשורת ו"אומנות הבידור" בת ימינו, יש להם תקדימים עתיקי יומין... גם ברומי שימש הלעג כהסוואה לפחד ולחשש המוסתר, שמא האמת אינה נמצאת בחיים החומרניים והריקניים, אלא דווקא בצד שכנגד...].

אבל יהודי מבין, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. יהודי מבין, מה שמבין כל מלח פשוט באוניה: שבכל הפלגה, לפני שלומדים איך לתפעל את האוניה, יש לדעת תחילה **מהו היעד**. הן אמת, שאוניה שבורה לא תצליח להגיע אל היעד, ולכן יש צורך לתפעל אותה. אבל מה תועיל אוניה שלימה וטובה ומתופעלת היטב, אם היא אינה מגיעה אל היעד המבוקש?! ודאי שאפשר לוותר מראש על הפלגה כזאת, כשאין יעד וכיוון!

ולכן היהודי - לפני שהוא דואג 'מה יהיה עם הפרנסה' ו'מה עם הבריאות' וכו', הוא קודם כל שואל את עצמו 'לאן מובילים אותי החיים שלי'. כי מה טעם להסתובב במעגל חוזר של: 'לעבוד כדי להתפרנס', ו'להתפרנס כדי שיהיה מה לאכול', ו'לאכול כדי שיהיה כח לעבוד' וכמובן גם לבלות כדי... אולי כדי שיהיה כח להמשיך לחיות, ולחיות בשביל שנוכל לפרנס את הילדים, בשביל שהם יגדלו ויחיו, בשביל מה?... נו, טוב... לא משנה. ומרוב בילויים, החיים כבר מִתְבַּלִים, וחולפים בלי טיפת משמעות.

היהודי אינו מוכן לחיות בתוך מחול מטורף ומבולבל שכזה. הוא דואג לכך שחייו יהיו מֻנְחִים על פי מסלול נכון, אל תכלית ברורה, אמיתית ונצחית. אין הוא רוצה להעביר את החיים לריק! [הרי בעולם היו הרבה אנשים שחיו בטוב ובנעימים, היו בריאים ושמנים, והיתה להם פרנסה בשפע, ומשפחה מצוינת, אבל ההיסטוריה הוכיחה, שבסוף כולם מתו... אז מה יצא להם מכל זה?!] אז כדי ללכת על המסלול הנכון, מסתכל היהודי בהוראות היצרן של העולם, בתורה הקדושה שניתנה לנו באהבה מאת בורא העולם, ושם הוא מוצא תרי"ג ציוני דרך נפלאים המנחים אותו בדרכו בחיים.

אחד מציוני דרך אלו, היא מצות השמיטה.

"וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ, שַׁבָּת לַה'..." - קידש הקב"ה את ה**שביעי** בימים ובשנים ובשמיטות. **קידשו בימים** - זו השבת, שנאמר (שמות כ): "ויום השביעי שבת לה' אלהיך". **קידשו בשנים** - זו השמיטה, שנאמר "ושבתה הארץ שבת לה'".

קידשו בשמיטות - זה היובל [שמגיע אחרי שבע שמיטות, בשנת החמישים], שנאמר: "כי יובל היא קדש תהיה לכם". (רבנו בחיי, ויקרא כה ב)

המספר שבע מציין את החלק הרוחני שבעולם, את הקדושה. ניתן להמחיש זאת בכך, שלכל דבר גשמי הקיים בעולם יש ששה צדדים: ימין, שמאל, קדימה, אחור, מעלה ומטה. אלו הם הצדדים החומרניים של העולם, ואילו המספר שבע מציין את החלק הרוחני הקיים בעולם.

ניתן לראות זאת כבר בראשית הבריאה: ברא הקב"ה את עולמו בששה ימים, ובסיום היום השישי כבר היה העולם לכאורה מושלם: שמים וארץ, שמש, ירח וכוכבים, עצים וצמחים, בעלי חיים למיניהם, וכן בני אדם, היה בו לכאורה הכל, אך לא! למעשה היה חסר בו את העיקר!

למה היה העולם דומה? לגוף של אדם, לכאורה גוף ממש מושלם: יש בו מערכות משוכללות - מערכת הדם, מערכת השרירים, מערכת העצבים, מערכת הנשימה, מערכת העיכול ועוד. כל אבריו שלמים: הלב, המוח, הכליות, הכבד, הריאות, הידיים והרגליים - בכל מכל כל, לכאורה גוף מושלם בתכלית. אך לא, הגוף הזה אינו מתפקד כלל! מדוע? מה חסר לו? חסר בו העיקר: הנשמה. ללא נשמה, ללא רוח חיים, הגוף אינו אלא כעפר, ואין ערך לכל האברים והמערכות.

כך היה העולם בסיום היום השישי: לכאורה מושלם, אך היה חסר בו את העיקר: "כי העולם היה רופף ורועד עד שבאה שבת והתקיים העולם והתייסד... כי ביום שבת ברא ה' את **נפש העולם**... ובאמצעות יום השבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים". (אור החיים בראשית ב ב) וכן הוא בזוהר הקדוש (שמות פח ע"ב), כי ביום השבת יורד השפע של כל ששת ימי המעשה.

השבת היא נפש העולם - בששת ימי הבריאה. וגם בחייו של היהודי: "שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי... שַׁבָּת לה'". (ויקרא כג ג) כל ששת הימים של היהודי יונקים את חיותם מיום השבת.

"מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון..." - ביום השבת מתנתק היהודי מחיי החולין שלו, מטרדות הפרנסה, מעמל המלאכה, ונשמתו מבקשת לה נתיבות עליונות, חפצים רוחניים. נועם אלוקי - "נשמה יתרה" - שרוי בתוכו. "אז תתענג על ה'..." - היום הזה אות הוא לאדם היהודי כי יש בנשמתו צורך ויכולת להתענג על ה'. אין הוא חלילה כבהמה אשר כל הנאותיה סובבים סביב סיפוקיה הגופניים. התרוממות הנפש הזו שמשיג היהודי ביום השבת - משפיעה עליו קדושה לכל ששת ימי השבוע.

וכשבת - בימים, כן השמיטה - בשנים.

"**שֵׁשֶׁת יָמִים** תֵּעָשֶׂה מְלַאכְתֶּךָ, **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן** מִקְרָא קֹדֶשׁ... **שַׁבָּת לה'**".

ועל אותו משקל:

"**שֵׁשׁ שָׁנִים** תִּזְרַע שָׂדֶךָ... **וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן** יִהְיֶה לָאָרֶץ **שַׁבָּת לַה'**".

שש שנים עסוקים עם ישראל בעבודת אדמה. העבודה והמסחר מחייבים לעיתים תקיפות וקפדנות על קנין ורכוש פרטי. הם מלווים לא פעם אף בזעף ותחרות, עמל, לחץ ודאגה, ואפילו מביאים מבלי משים לחמדת עושר, לתאוות בצע, להרגשה של כוחי ועוצם ידי, ולשקיעה ברדיפה אחר הבלי העולם הזה.

ואז באה השנה השביעית, שבה מצווים עם ישראל להשבית את עבודת האדמה ולהפקיר את השדות. שנה זו מחנכת את האדם לערכי אמת נעלים: הוא לומד לעדן את התנהגותו, לתת לאחרים ליהנות מרכושו, ולוותר ולמחול לחייבים לו - "לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו, כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַה'" (דברים טו ב). הוא נוכח לדעת שלא כוחו ועוצם ידו מביאים לו את הפרנסה, כי אם ברכת ה' [כפי שיתבאר בהמשך אודות הבטחת הברכה המיוחדת לשומרי השביעית]. הוא עוזב את טרדות העולם הזה, ומתפנה להשקיע את ראשו ורובו בין כותלי בית המדרש, ללמוד את התורה הקדושה ביתר שאת - לא שיעור קצר בין מנחה לערבית, אלא "כולל יום שלם", לשקוע בעמל התורה, לחוש את מתיקותה, ולשאוב ממנה מלוא חופניים אהבת תורה ויראת שמים.

שבת לה'.

כאן מתגלים חיים יהודיים זכים וטהורים במלוא תפארתם. חיי חברה נעלים מאנוכיות, חיי תורה, חיי אמונה. כאן בשנת השבע מתגלה החלק האלוקי הרוחני, שהוא המהות הפנימית האמיתית של עם ישראל.

השנה הזאת מטביעה חותם עמוק על שנים יבואו. כאשר ישוב העם לעבודת האדמה ולחיי חברה רגילים, הוא לא ישכח את אותם מסרים וערכים שהקנתה לו שנת השמיטה. גם בעת שיהיה העם עסוק ב'תפעול האוניה' ובאחזקתה, הוא לא ישכח - לסמן לעצמו את היעד.

מצטרפת לה מצוה זו - מצות השמיטה - לאוצר תמרורי הדרך הנפלאים, המדריכים את עם ישראל, מרוממים ומגביהים אותו טפח וטפחיים מעל הקרקע, מעל החומרנות, מעל חוקי הטבע הרגילים והמרוץ השוטף, אל חיים קדושים ומרוממים, עד שהם בבחינת מי כעמך ישראל, גוי אחד בארץ. אשרינו, מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, ומה יפה מאוד ירושתנו.

וציותי את ברכתי
הצילו, שביתה!

רבותי, הטו נא אוזן לחדשות הבאות, ותחילה עיקרן: "החל משבוע הבא, תהא שביתה כללית בכל ענף החקלאות. מעריכים, כי השביתה תימשך במשך שנה שלימה".

איך זה נשמע לכם? אתם בטח נלחצים, לא מאמינים. בכל ענף החקלאות?! כן, כן. פאניקה של ממש. חייבים לאגור מזון: חיטה, אורז, קטניות. רק שלא יתליע. ומה עם פירות וירקות? אולי נקנה בקופסאות שימורים? ו... רגע אחד, זה בעצם לא הכל. צריך גם קמח, שמן, יין, סוכר, חומץ - כל אלו מיוצרים מתוצרת חקלאית. מה יהיה? איך אפשר לאגור כל כך הרבה מוצרים למשך שנה שלימה, ויותר - עד שיתאושש המשק מן השביתה?!

מה ממשיכים לומר שם, בחדשות? אולי שם נמצא איזה פתרון? ובכן:

- "כלכלנים צופים קריסה בענפי משק נוספים. בשלב ראשון, בעקבות המחסור החמור בתבואה ובמזון מן הצומח, ייפגע ענף המשק החי - הרפתות, הלולים והחוות למיניהן - ילכו ויתדלדלו מיום ליום. קריסת ענף המשק החי תביא למחסור בבשר, עופות, ביצים ומוצרי חלב. בשלב הבא, בעקבות מחסור בכותנה, בפשתן ובצמר, ייפגע אף ענף הטקסטיל. קריסת ענפי הכלכלה המרכזיים תביא ככל הנראה לידי משבר כלכלי חמור".

פרשנות כלכלית 'מפוכחת'

איך זה נשמע? דמיוני? ברומי לפני כאלפיים שנה, הבינו שהתסריט הזה בהחלט לא דמיוני. הם הבינו, שזה מה שאכן הולך לקרות ליהודים, המשביתים את שדותיהם במשך כל שנת השמיטה. זוכרים את הקרקס שלהם? את הגמל שהתאבל על כך שהיהודים הללו אוכלים לו את כל קוצי הבר, כי אין להם מה לאכול?

מבחינה טבעית - הם צודקים. בפרט בהתחשב בעובדה שבימים ההם היו אפשרויות היבוא מצומצמות מאוד, שכן לא היתה תחבורה מפותחת. השבתת ענף החקלאות של עם שלם למשך שנה שלימה, היתה יכולה בהחלט להביא לידי תוצאות כלכליות חמורות ומרחיקות לכת.

וציותי את ברכתי!

והנה - מבטיח ה' יתברך לעמו - שלא כן הוא! אין להם מה לדאוג כלל! למרות השביתה הכללית של החקלאות, לא יהיה חלילה מחסור בפרנסה, ולא עוד - אלא ששביתה זו תביא תועלת וצמיחה במשק! זה מובטח במפורש בתורה (ויקרא כה יח-כב):

"וַעֲשִׂיתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וִישַׁבְתֶּם עַל הָאָרֶץ לָבֶטַח: וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ, וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע, וישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ: **וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת תְּבוּאָתֵנוּ**? - וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים. וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִית, וַאֲכַלְתֶּם מִן הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית, עַד בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן".

מבטיח הקב"ה בתורה במפורש, שלא יהיה מחסור כלל! היבול של השנה השישית יהיה כה מבורך, עד שיספיק לשנים הבאות: לשנת השמיטה עצמה, וגם לתקופה שלאחריה - עד אשר יצמח יבול חדש.

יש כאן למעשה פלא בתוך פלא. הרי ידוע, שמבחינה מקצועית, יש להוביר את האדמה [לתת לה מנוחה והפסקה] כל שנתיים-שלוש. והנה מבטיח הקב"ה, שבזכות שישמרו את שנת השמיטה, לא יצטרכו להוביר את השדה כלל, כמו שנאמר: "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ..." - ללא צורך בהפסקה כלל. ולא עוד, אלא שדווקא בשנה השישית כאשר כבר כח האדמה לכאורה נחלש - דווקא אז תוציא האדמה יבול גדוש ומבורך בכפליים. (כלי יקר. אור החיים)

ואגב, ברכה זו היא אחת ההוכחות לכך שהתורה היא מן השמים, ולא הומצאה חלילה על ידי משה רבנו או כל אדם אחר. כי איזה אדם היה מוכן להסתכן ולהבטיח הבטחה כה גורפת? רק בורא עולם, שבידיו כל מערכות הטבע, יכול להבטיח זאת (כתב סופר ויקרא כה). ואכן במשך כאלף וארבע מאות שנה ישב עם ישראל על אדמתו [440 שנה עד לבניית בית המקדש הראשון. 410 שנה ימי הבית הראשון, 420 שנה ימי הבית השני. וכן כל תקופת התנאים שאחריו], ובמחזוריות קבועה של שבע שנים, בהגיע השנה השישית הפלא הזה חזר על עצמו! הוי אומר כמאתיים פעמים - בעקביות, חזו ישראל בנס המופלא!

היו ניסים - בדורנו!

אומנם הבטחת "וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים" (ויקרא כה כא) - מתייחסת לזמן שהשמיטה נוהגת מן התורה, כאשר רוב ישראל יושבים על אדמתם. אולם ודאי, שגם כיום כשהשמיטה נוהגת מדרבנן, ובפרט כשעושים מסירות נפש, אין מפסידים חלילה משמירתה, שהרי "אמר הקב"ה: שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסיד!" (מדרש רבה דברים פרשה ד)

בזמנינו, ברוך ה', שומרים המוני חקלאים את דיני השמיטה, ורבבות מקפידים לקנות אך ורק בחנויות המורשות, מתוך בטחון בה' יתברך, וידיעה ודאית, שאין מפסידים משמירת המצוות בהידור, אלא רק מרוויחים מכך!

פעם - לפני כחמישים שנה - זה לא היה פשוט בכלל! החקלאים החרדים נזקקו לגבורה נפשית רבה לעמוד איתנים ומחושלים - והם ניצחו בתוקף אמונתם, וראו ניסים מופלאים!

סיפר רבה של קוממיות, הגאון רבי בנימין מנדלסון זצ"ל:

לאחר שנת השמיטה תשי"ב לא היו להם חיטים לזריעה, אלא חיטים שצמחו בישובים חילוניים בשנת השמיטה - ומהם לא רצו לזרוע. לאחר מאמצים מרובים, מצאו בקיבוץ אחד של "השומר הצעיר" גרעיני חיטה מלפני שנתיים, גרעינים שבורים ומתולעים שלא היו ראויים לזריעה. המוכרים עצמם צחקו עליהם, והזהירום שלא יזרעו חיטים אלו - חבל על המאמץ, ועל הנזק: עשרים אלף לירות של אז! ראש ענף הפלחה של המושב, רבי יחיאל וייס, לא ידע לשית עצה בנפשו. בצר לו פנה אל רב המושב, רבי בנימין מנדלסון, שהשיב לו בדברים נמרצים: אם אין על פי ההלכה חיטים אחרות, הֲוֵי מאמין בחי העולמים וזורע. ר' יחיאל מילא אחר דבריו בתום לב, וקנה את הזרעים.

כעת רצו תושבי המושב למהר לזרוע את החיטים, לפני בוא עונת הגשמים. הם פנו אל מרן החזון איש זצ"ל בשאלה: שנה שלימה לא חרשנו ולא זרענו, והגשמים ממשמשים ובאים. האם מותר לנו לחרוש בחול המועד סוכות, לקראת זריעת החורף, לפני בוא הגשמים?"

ענה להם החזון איש: וכי מי אמר שתאחרו את עונת הגשמים? אולי תקדימו אותה יותר מדאי, ואז יגרם לכם הפסד דווקא בגלל העבודה בחול המועד!"

קיבלו אנשי המושב את דעתו, ולא חרשו במועד. כל הישובים בסביבה כבר חרשו את השדות בסוף השנה הקודמת - שנת השמיטה, וזרעו מיד בתחילת שנת תשי"ג, אך הגשמים בוששו מלהגיע, וכל הזרעים נרקבו בקרקע היבשה. ואילו חקלאי קוממיות זרעו רק בחודש חשוון בעיצומו של החורף, ובסביבות חנוכה החלו לרדת גשמי ברכה, והחיטים השבורים והמתולעים גדלו, הצליחו ועשו פרי לתפארת, וזאת בזמן שבכל הסביבה לא היה יבול כלל - ויהי לנס!

כאשר נודע הפלא ברבים, באו נציגי קיבוץ "השומר הצעיר" וטענה בפיהם: היתכן?! היבול הצליח, משמע שהזריעה היתה טובה, ובכן עליכם להוסיף לנו על המחיר ששילמתם לנו עבור הזרעים. השיבו אנשי קוממות: הקב"ה שלח את ברכתו למקדשי שביעית, מה לכם ולברכה זו? ולבסוף הובא הדבר להכרעת רבי בנימין מנדלסון, אנשי הקיבוץ הסכימו הפעם לקבל את פסק דינו, והוא קבע שעל פי ההלכה יוסיפו אנשי קוממיות לקיבוץ שליש על הסכום ששולם בעד הזרעים. (פאר הדור, הובא ב"מעיין השבוע")

הפרדס שהצליח

חמש שנים לאחר מכן - בשנת תשי"ז, החליטה הסוכנות לנטוע פרדסים בכמה ישובים, ביניהם גם קוממיות. אבל הישוב החרדי העמיד תנאי: שיתחייבו לשמור את כל הלכות השמיטה לפי הוראת הרב. הסוכנות סירבה, והישוב עמד על דעתו, למרות שבעבודת הפרדס היו אמורות להתפרנס כמה משפחות, ובכך תהיה רווחה למושב.

לבסוף, דיבר הרב עם מנהל הפרדסים, מר ויגודסקי, והסביר לו בדברים נרגשים היוצאים מן הלב, כמה חשובה מצוה זו וכמה נכונים הם למסור את נפשם עליה, והלה התפעל והסכים כי דיני השמיטה יישמרו כהלכתם בפרדס בקוממיות, והשקיעו בו כחצי מליון לירות.

שנת השמיטה הגיעה, והרב נתן את ההוראות המדויקות. מנהלי הפרדס, אגרונומים מנוסים, הזהירו את הרב, שלדעתם הוא מסכן את קיום הפרדס, והסכום העצום שהושקע בו עלול לרדת לטמיון. הרב עצמו נשא עיניו למרום ואמר: "רבונו של עולם, בזכות שמירת המצוה, תעזור לנו שלא יתחלל שם שמים על ידינו. שלא יאמרו, שהחרדים המיטו על ראשם שואה כלכלית בגלל דבקותם במצוות"!

לקראת סוף שנת השמיטה, בא ויגודסקי מנהל הפרדסים אל הרב, ואמר לו: "אני אחראי מטעם הסוכנות על שנים עשר פרדסים, שבכולם עבדו כרגיל, מלבד הפרדס בקוממיות, שבו שמרו על הוראות הרב בקפדנות, ולא עשו בו את הדרוש לפי דעתנו. והנה, הפרדס בקוממיות הצליח הרבה יותר מכל שאר הפרדסים! אמור נא לי, מהו סוד הדבר?!

סיפר הרב: "ואמרתי לו, שה'אני מאמין' הראשון הוא, שהבורא יתברך הוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים. וכיון שאנו עשינו את רצונו בפרדס - הצליח ה' יתברך את הפרדס!" וכך נרשם במחלקת הפרדסים הממשלתית: "הפרדס בקוממיות לא עבד בכל השנה השביעית והצליח".

הארבה שלא הזיק

על פלא נוסף במושב קוממיות, מספר הרב בנימין מנדלסון, באיגרת שכתב:

בחודשים הראשונים של שנת השמיטה התשי"ט, היה זרוע בשדות מאכל בהמה שנזרע לפני השביעית [שמותר לקצור בשביעית ולאכול בקדושת שביעית כשיטת הרמב"ן]. והנה ביום שישי אחד בא ארבה לרוב לכפרים הסמוכים, ואנשי מקומנו באו אלי בחרדה שיש סכנה גדולה של אכילת כל הנזרע, לידי הארבה. ואמרתי: נראה את ישועת ה' בשמיטה. והנה בא מחנה גדול של ארבה עד לגבול קוממיות, וכשאך הגיע לגבולנו תכף פנו לנו

עורף, וכלעומת שבאו כן הלכו, ולא נשאר ארבה אחד בכל גבולנו ולא הזיקו מאומה. וכשסיפרתי זאת להרב מבריסק זצ"ל, אמר כי זה מופת שצריכים לספר ולפרסם ברבים.

הברד שלא הזיק

סיפר הרב שניאור זלמן רווח שליט"א: בשנת השמיטה [תשנ"ד] ירד באזור המועצה האזורית "גזר" - ברד חזק וכבד מאד. וכידוע, כאשר הברד יורד, הוא משמיד כל פריחה ולבלוב שעל העצים, וכך היה שבכל האזור ניזוקו הכרמים בסכום של כשמונה מיליון שקלים. אולם במושב "בית עוזיאל" שבו שומרים שמיטה כדת וכדין על פי הוראתו ועידודו של מרן הראשון לציון הרב עובדיה יוסף שליט"א, לא נפל אפילו לבלוב אחד - למרות הברד החזק שירד שם, כבכל האזור, והיה זה לפלא. כאשר ספרתי הדברים לפני מרן שליט"א, שמח מאוד על זה, ואמר שזה ממש מה שנאמר בתורה "וציויתי את ברכתי". ושאלתיו, הרי בזמן הזה שהשמיטה היא מדרבנן, אינה תקפה הבטחה זו? אמר מרן שליט"א: בכל זאת, בזכות מסירות הנפש של החקלאים השומרים שביעית ולא נצרכים למכירה, זכו לנס הזה. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלוקיו! (ילקו"י שביעית נא)

הולך בתום - הולך בטח!

סיפר חקלאי ממושב כפר שמואל, שחזר בתשובה בשנים האחרונות, וביקש מחכם אחד ביום הכיפורים תש"ס להתפלל שהשנה יהיה גשם, אחר שאשתקד היבול לא היה מוצלח. אמר לו אותו חכם, שאכן צריכים להתפלל על הגשם, בפרט לאור העובדה שהשנה הבאה - שנת תשס"א - תהא שנת שמיטה. הלה לא ידע כלל מהי שנת שמיטה, וכאשר נודע לו איסור התורה לעבוד בשמיטה, החליט מיד בו במקום כי הוא - ישמור כל דיני שביעית כדת וכדין! והנה, בחודשי הקיץ האחרונים כאשר אסף את תבואתו, הופתע מאוד לקבל יבול של **פי עשר** מהיבול הגרוע של שנה שעברה! בשנת תשנ"ט קיבל חמישים חבילות, והשנה קיבל 500 חבילות. והיה הדבר לפלא, ושחו בו כל אנשי המושב. וכל זה שרק קיבל על עצמו בתמימות ובהחלטיות לשמור את כל דיני השמיטה. (ילקו"י שביעית נב)

מטעמי מצות השמיטה

נעשה - ונשמע

"ושבתה הארץ שבת לה'" - מצות השמיטה היא מן המצוות הנקראות "חוק" - "גזירת מלך". אין אנו מבינים את טעמה, רק "אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ, וְהוּא יָדַע אֶת מְקוֹמָהּ" (איוב כח כג). רבים מרבותינו עומדים על כך שיש במצוה זו סודות עליונים ונשגבים, נסתרים מבינת אנוש. האם יש טעם לנסות בכל זאת להבין מעט מטעמיה?

כותב רבנו אברהם אבן עזרא (יסוד המורא שער השמיני): "מה נכבדו דברי הקדמונים שאמרו, שחייבים לשמור את כל המצוות וכל התיקונים שתיקנו רבותינו, **ולא יבקש טעם למה ציוו אלה המצוות** - ואמת דיברו! כי יש מצוות רבות, נפלאות ונעלמות, והנה אם לא ישמרם האדם עד שידע טעמם, הנה ישאר בלא תורה, **ויהיה נמשל לנער** - שלא ירצה לאכול לחם, עד שידע איך ההתחלה, איך נחרש ונזרע ונקצר והוברר ונטחן ונופה ונילוש ונאפה, והנה אם עושה כן - ימות ברעב! רק הנכון הוא, שיאכל תמיד, וכאשר יגדל ישאל מעט מעט, עד שידע כל השאלות, וככה המשכיל יוכל לדעת טעמים רבים בתורה..."

התורה - מזון הנפש היא. עליה אמר הקב"ה (משלי ט ה): "לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי...!". לחם - חייבים לאכול, גם אם לא יודעים כיצד הוא נאפה. מצוות - יש לקיים, גם כשאין יודעים את טעמן! מקבלים אנו את כל המצוות בלב שלם ובנפש חפצה, גם מבלי להבין את טעמן, ביודענו כי הן ניתנו לנו מאת הבורא יתברך, מאהבתו הגדולה אלינו, ובודאי יש לנו בהן תועלת גדולה ועצומה. אולם יחד עם זאת, רוצים אנו אט אט, כל אחד לפי הבנתו והשגותיו, ללמוד ולדעת על טעמי המצוות, כדי לקרב אותן יותר אל ליבנו. "וכאשר יעמול בשכלו, ויעמוד על נפלאות טעמי התורה, תתפתח באדם אהבת התורה, וישים בה כל התעניינותו, וירחיק ממנו כל התעניינות אחרת, ויתמסר אליה לגמרי וידבק בה, ומן הדבקות בתורה יגיע לאהבת נותן התורה, להתחבר בה' יתברך!" (מכתב מאליהו ח"א עמוד ריט). על כן נביא מעט ממה שהסבירו רבותינו בטעמי מצות השמיטה, כפי הבנתנו והשגתנו [וחלקם נוגעים זה בזה].

למען תדעו כי לה' הארץ!

אמרו בגמרא (סנהדרין לט ע"א): "אמר הקדוש ברוך הוא: זרעו שש, והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא!"

"וכלל הענין הוא, **שאינו רשאי שינהוג בשדהו ובכרמו מנהג אדון** כלל, אלא שיהיו כל פירותיו הפקר לכל העולם, ושיזכה בהם אפילו הדיוט שבישראל. ולכך ציותה התורה מצוה זו, שיהיו כל מיני הממשלה והאדנות שבתחתונים, בטלים בעבודת הארץ, כדי שיתבונן האדם בלבו, **כי אין עיקר האדנות והממשלה אלא לאדון הכל ברך הוא**" (רבנו בחיי ויקרא כה ב).

וכן כותב ספר החינוך (מצוה פד): "לכן ציוה הקב"ה להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה - לא בכוחה ובסגולתה, כי **יש לה אדון על אדוניה**, וכשהוא חפץ - מצוֶה עליו להפקירם".

בעלות על ארץ ישראל

מי אמר שהפלשתינאים אינם צודקים? דורות הם ישבו כאן בארץ 'פלשתין', הם ואבותיהם ואבות אבותיהם, חיו בנחת ובשלוה, עד שהגיע הכובש הציוני, וניתק אותם בלי רחמים מארצם, סילק אותם מבתיהם! אז מי אמר שהצדק נמצא דווקא בצד הישראלי?

רבותי, ההיסטוריה חוזרת! אין זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שזה קורה! לפני כ-3,300 שנה קרה אותו דבר. בארץ ישראל שנקראה אז 'כנען', ישבו להם שבעה עמים: הכנעני, החתי, האמורי, הפריזי, היבוסי, הגרגשי. חיו בנחת ובשלוה, עד שלפתע בא עם ישראל - והתחיל להלחם בהם, לכבוש אותם, עד שסילק אותם מארצם, וירש את כל בתיהם ורכושם! אז איפה הצדק?!

אכן טענה כבדת משקל, אך התשובה כבר נכתבה בתורה.

תורתנו פותחת בתיאור בריאת העולם: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ...". מדוע פתחה התורה בתיאור בריאת העולם, הלוא התורה היא ספר החוקים והמצוות של עם ישראל, ואינה ספר היסטוריה או ספר סיפורים, חס ושלום?

אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה, אלא מ"החודש הזה לכם...", שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? אלא משום "כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ, לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם" (תהלים קיא ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל: "ליסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים!" עונים להם עם ישראל: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא ברא אותה, ונתן אותה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם, וברצונו נטל אותה מהם ונתנה לנו! (רש"י בראשית א א).

יש לנו מענה. יש כאן בעל הבית, והוא מחליט למי לתת את הארץ. הוא הבטיח לנו בתורה את ארץ ישראל (בראשית טו יח, ועוד), ולכן יש לנו זכות עליה.

אולם כמה הדבר מחייב אותנו! כמה מגוחכים נהיה, אם חלילה לא נכיר בבעל הבית, ולא נשמור את מצוותיו ואת תורתו, חס ושלום. או אז, איזו הצדקה תהיה לישיבתנו בארץ?!

כהמשך לדברי רש"י, אומר האלשי"ך הקדוש (ויקרא כה): כיון שההצדקה לישיבת עם ישראל בארץ - היא האמונה וההכרה בבריאת העולם, לכן רצה הקב"ה לעשות חיזוק לאמונה זו. האדם היהודי - מעיד על אמונתו בבריאת העולם, על ידי שהוא שומר את **השבת**. כמו שנאמר (שמות לא טז-יז): "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אוֹת הִיא לְעֹלָם, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ".

אך כדי לסתום באופן ברור את טענות הגויים על ישיבת ישראל בארץ, חפץ הקב"ה לעשות חיזוק נוסף להכרה בבריאת העולם, גם בגוף הארץ עצמה. כיצד? על ידי "שבת הארץ" [שמיטה], **שאף היא כיום השבת עדות למעשה בראשית** [אמנם שבת הארץ נמנית בשנים ולא בימים, כי גידולי האדמה גדלים במחזוריות של שנה, ועל ידי שנה של שביתה אז השביתה ניכרת, מה שאין כן אם תשבות הארץ רק לתקופה קצרה, שאז לא תהיה השביתה ניכרת]. **על ידי מצות השמיטה, הארץ עצמה מעידה ומודיעה כי לה' הארץ.** [ועל כן אין צריך לעשות זכר לזה בחוץ לארץ, כי אין הענין על הרמז מצד הענין העצמי של בריאת העולם כיום השבת, אלא רק על דבר נתינת הארץ].

לכך ציותה התורה שכאשר יגיעו עם ישראל לארץ, יעשו מיד את השנה הראשונה שמיטה, ולא יחכו שש שנים, כמו שנאמר (ויקרא כה ב): "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם - וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַה'!". מיד בבואם, העידו והודיעו, כי לה' הארץ, וממילא כיבושם וישיבתם בארץ - מוצדקים הם.

עונש גלות

כאשר עם ישראל לא שמרו על מצות השמיטה, כבר לא היתה להם זכות קיום בארץ ישראל, ולכן גלו מארצם, כמובא במדרש (תנחומא בהר ב): אמר משה, רבונו של עולם, למה נמכרו ישראל למלכויות הללו? אמר לו, מפני שהם מחללים את השביעית, שנאמר: "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם - וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַה'", על מנת כן נתתי לישראל את הארץ - שתשבות הארץ שבת לה'! (אברבנאל ויקרא כה ב)

ועוד אמרו: אמר הקב"ה, הואיל ואין אתם משמיטים אותה [את הארץ], היא תשמט אתכם! ומספר ירחים שאין אתם משמיטים אותה - היא תישמט מאליה. (אבות דרבי נתן לח)

ואכן שבעים שמיטות ויובלות ביטלו ישראל בארץ, וכנגדם גלו שבעים שנה [ורש"י מביא לכך חשבון מדוייק!], כמו שנאמר: (דברי הימים ב לו יז-כא): "וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת מֶלֶךְ כַּשְׂדִּים... וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן הַחֶרֶב אֶל בָּבֶל, וַיִּהְיוּ לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים, עַד מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס: לְמַלֹּאות דְּבַר ה' בְּפִי יִרְמְיָהוּ **עַד רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ, כָּל יְמֵי הָשַׁמָּה שָׁבָתָה, לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה**".

וְזָכַרְתָּ אֶת ה', כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל!

- אדון עצמוני אחז בשקית השטרות המרשרשת, וליבו טוב עליו. זה עתה ספר את כספי הפדיון היומי שהתקבל היום בסופרמרקט שבבעלותו - ברוך ה' הוא מצליח לעשות כסף טוב! אין זה פלא! כל כך הרבה מאמצים הוא משקיע בעסק הזה. הוא יודע לעמוד על המקח עם הספקים ולקבל מהם סחורה מעולה בהנחות משמעותיות ובמחירים זולים, כך שהוא יכול להרשות לעצמו למכור את המוצרים בחנות במחירים זולים, וזה כמובן מגדיל את מעגל הלקוחות באופן משמעותי. הוא גם דואג לעשות פרסומת טובה לעסק שלו, אין ספק שגם זה גורם מכריע! וכמובן מתלווה לכל זה גם יחס טוב ללקוחות, שירות אמין ומהיר, סדר ונקיון למופת. כל אלו הופכים את הסופרמרקט שלו לאטרקטיבי ומבוקש. הכל כמובן אודות לחריצותו, לחוש המסחר המפותח שלו, לכושר הניהול המעולה, ולכל המאמצים שהוא משקיע!

- גברת כהן ליוותה את אחרוני האורחים והחניקה פיהוק גדול. זה עתה ארגנה בביתה מסיבת 'חתונת הזהב' להוריה היקרים שיחיו. כל המשפחה ידעה שאי אפשר לוותר ולדלג על מאורע שכזה! זו הזדמנות בלתי חוזרת להכיר טובה להורים היקרים, ולהרוות אותם במנה גדושה של נחת. אבל מי תוכל 'להרים' ערב כזה, לארח את כל המשפחה, שברוך ה' כבר התרחבה מאוד, בלי עין הרע? טוב, כולם ידעו שרק היא, ה'בלבוסטע' של המשפחה, תוכל לעשות את זה. והיא עשתה את זה, על הצד הטוב ביותר! כמה יפה היה, ממש מושלם! העריכה הנאה, הארגון המוצלח, האוירה הנעימה, ועל הכל כמובן התחום הגסטרונומי: תבשילים משובחים, תוספות מגוונות, סלטים מיוחדים, פשטידות מעולות, עוגות ריחניות, וקינוחים מקוריים. ערב נפלא, ברמה שרק היא מסוגלת! חברו לכך נסיון עשיר, חריצות רבה, מתכונים מצוינים, כושר ארגון מעולה, ועל הכל - כמובן, ידי הזהב המפורסמות שלה...

כן, כזה הוא האדם - כאשר הוא נוחל כשלון, אין הוא מייחס זאת לעצמו. העסק גרם להפסדים, העוגה יצאה לא מוצלחת, הפרנסה דחוקה וכדומה - אהה... "ביש מזל!" ובמקרה הטוב יותר: "הכל משמים!". אבל כשהוא רואה הצלחות - או אז נעים לו לזקוף הכל לזכותו - לכשרונותיו, לחריצותו, למומחיותו, זה טבע האדם.

אולם עבודתנו היא, לדעת ולהכיר שכל הצלחותינו הן מאת ה' יתברך, כי הוא הנותן לנו כח ורצון, כשרונות וחכמה, ידע ומומחיות - הכל! ככתוב בתורה (דברים ח יב-יח):

פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ, וּבָתִּים טוֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ, וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן, וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ,

וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה: וְרָם לְבָבֶךָ, וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ: "כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה!" - וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל!

והנה הביא הקב"ה את עם ישראל אל ארץ ישראל - ארץ טובה, "ארץ זית שמן ודבש...". יושבים עם ישראל בארץ, "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", עוסקים בעבודות האדמה, וברוך ה' רואים יבול משובח, פירות מעולים. שמחת ההצלחה של החקלאי, בראותו יבולים יפים, עלולה לגרור אותו בקלות לייחס את כל ההצלחה לעצמו: הרי בחריצות ובמסירות עיבד את שדותיו, במומחיות ובמקצועיות ידע כיצד להלחם בתופעות של חום וקור ומזיקים למיניהם, על פי נסיונו העשיר - ידע איזו פעולה לבצע בכל עונה, ואלו זרעים לזרוע. והנה סוף סוף לאחר עבודה מפרכת ומתוכננת היטב, זוכה הוא לראות יבולים יפים!

באה מצות השמיטה, ונותנת לאדם פסק זמן של מחשבה, להבין ולראות, כי מי שעומד מאחורי כל ההצלחות - הוא רק ה' יתברך. הנה, דווקא בשנה השישית, שבה כביכול צריך היבול להיות דל יותר, לאחר שש שנים רצופות שהארץ הצמיחה ללא הפסקה, דווקא אז יש לו יבול מבורך פי שלוש! ובשנה השביעית, למרות שאיננו עובד באדמה - יש לו ברוך ה' פרנסה. הוי אומר: כל ההצלחות מאת ה' הן, ורק אליו עינינו נשואות: אנא ה', הצליחה נא! ושלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידינו!

הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ, וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָּ!

אל הרב הגיע אדם ביש מזל, ותינה לפניו את צערו: פרנסתו דחוקה עליו מאוד, מן הבוקר עד הערב עובד הוא בחנותו, ולבסוף - מאזן השנה, מגלה שאך הפסדים היו נחלתו! - "ואיך היה המצב בשנה שעברה?" שאל הרב. - "קשה מאוד, הפסדים עצומים!" - "ולפני שלוש שנים?", חזר ושאל. - "כבוד הרב, מאז שירשתי את החנות מאבי, לא היתה לי שנה אחת שאוכל להצביע עליה כשנה רווחית!". -"אם כן, תסגור את החנות!", פסק הרב. כששמע זאת, קם אותו אדם על רגליו ואמר בפנים חמורות: "כבוד הרב, אם אסגור את החנות - מאין אתפרנס?"...

הלצה נאה, אך לא רק הלצה. למעשה, טמונה כאן תפיסה, שקיימת אצל מרבית האנשים: החנות, העסק, העבודה - הם אלו שמפרנסים! האם אין זה נכון?

אמרו חז"ל (קדושין פב ע"ב): רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ, וארי סבל, ושועל חנווני, והם מתפרנסים שלא בצער. והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני - מתפרנסים שלא בצער,

אני שנבראתי לשמש את קוני, לא כל שכן שאתפרנס שלא בצער?! אלא שהריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי!

האריה - מבחינה פיזית, ראוי הוא מאוד להיות סבל, בכוחו הרב יכול הוא להיות סבל מצטיין! השועל - בערמומיותו ופקחותו, יכול להיות סוחר ממולח, אולי אפילו לפתוח רשת סופרמרקטים מצליחה... והצבי - ממש נולד להיות שומר מעולה, כי גם כשהוא ישן, עינו האחת פתוחה, וכן - בריצתו המהירה יכול הוא לרדוף בקלות אחר פולשים זרים. אבל הם לא עושים זאת! מבלים הם את חייהם בשלוה בג'ונגלים וביערות, ואינם עובדים לפרנסתם. והיכן מוצאים הם את פרנסתם? - מן הטבע, הוי אומר: מידו המלאה והרחבה של הקב"ה, הזן את העולם כולו בחן, בחסד, ברווח וברחמים רבים - מביצי כינים ועד קרני ראמים!

רק האדם, נזר הבריאה, אשר למענו נבראו הבריות כולם - רק הוא, טרוד כל היום לפרנסתו. מדוע? האם לא ראוי שאף הוא יקבל את פרנסתו בקלות? אכן כן. כך היה ראוי להיות, "אלא שהריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי"! בעקבות חטא עץ הדעת, קולל האדם: "בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג יט). ובעקבות כך, עליו לעמול לפרנסתו. אולם, האם ככל שירבה האדם עמל רב יותר - יזכה לפרנסה טובה יותר? לא ולא! שכבר אמרו חז"ל (ביצה טז ע"א): "כל מזונותיו של אדם קצובים לו...!" - כל שקל ושקל קצוב ביד בורא עולם, אין אדם יכול להרויח יותר ממה שנקצב לו! ולמה הדבר דומה?

כפרי פשוט, הגיע לראשונה בחייו אל העיר הגדולה. בסקרנות רבה הסתובב ברחובות, כשכולו מוקסם ומרותק למראה חיי העיר הסואנים והמעניינים. והנה, הגיע הכפרי ליד בית הדואר. הוא רואה אדם נכנס ונותן לפקיד כמה מטבעות, ובתמורה נותן לו הפקיד מזוודה גדולה. לאחריו נכנס אדם נוסף, וגם הוא שילם לפקיד מספר מטבעות וקיבל חבילה גדולה. השתומם מאוד מיודעינו הכפרי, הכיצד נותן הפקיד חבילות כה גדולות תמורת סכום כסף קטן? בסקרנותו, ניגש אל בעל המזוודה ושאל אותו: אמור נא לי, מה יש לך במזוודה? אריגים יקרים, ענה האיש. נגש אף אל בעל החבילה, ושאלו לתוכן חבילתו, והלה ענה כי יש בחבילתו מוצרי חשמל יקרים. כששמע הכפרי המופתע, כי בסכומי כסף כה קטנים אפשר לקנות סחורות כה יקרות, "הבין" כי נקרתה לפניו מציאה של ממש, אולי איזו מכירת חיסול הזדמנותית. הוא חשש פן יחסלו את יתר המזוודות, ולכן רץ כל עוד נפשו בו אל הפקיד, הושיט לו סכום כפול מזה ששילמו השניים הקודמים לו, וביקש מן הפקיד שתי חבילות!

הפקיד בחן את ההלך בתמהון, ומשהבין כי עומד לפניו כפרי פשוט ונבער, שאינו מתמצא בחיי העיר, נעתר להסביר לו, שבכל מחיר שבעולם לא יהיה רשאי למכור שום מזוודה לאדם זר! כאן רשאים לקבל רק אותם אנשים שאכן נשלחו להם מזוודות מקרוביהם. עליהם לשלם רק דמי מכס, כדי לפדות את המשלוח...

כך בדיוק בענינינו. לכל אחד שולח הקב"ה 'חבילה' של פרנסה, קוצב לו בדיוק את מה שמגיע לו. אין אדם יכול לגעת במה שמוכן לחברו - אפילו כמלוא נימה! אולם כדי 'לפדות' את המשלוח, עלינו לעשות השתדלות, לעבוד לפרנסתנו. אולם כל השתדלות, חריצות, עמל, חכמה ויגיעה - לא יאפשרו לנו לקחת משלוח שאינו מיועד עבורנו!

ואם כן כמה מגוחכים הם אלה שעובדים "מצאת החמה עד צאת הנשמה", מוסיפים לעצמם עוד שעות נוספות, ועוד עבודה מן הצד... האם תשלום גדול יותר של מכס, יביא להם חבילות גדולות יותר של פרנסה? וצחוק עצוב עוד יותר מזה, אם אדם חס ושלום נכשל בהשתדלות אסורה, כגון שעובד חלילה בשבת, או גוזל בעסקיו, חס ושלום - לא רק שלא יביא בכך חבילות גדולות יותר, אלא עלול חלילה אף לעכב או למנוע את משלוח החבילות.

כללו של דבר: אדם צריך לעשות השתדלות סבירה, לפי דרגתו. ובזה יקבל את הפרנסה שקצובה לו משמים [ולהרחבה וחיזוק בענין זה, עיין עוד בספר חובות הלבבות, שער הבטחון].

וכאן קיימת הטעייה מבלבלת ולא פשוטה! - הוא עובד, משתדל, הן זוהי חובתו; ולמראית עין נראה כי השתדלותו ועבודתו הם אלו שמביאים לו את הפרנסה. אולם יחד עם זאת עליו לדעת ולהבין, כי לאמיתו של דבר - פרנסתו ניתנת לו אך ורק מידו הפתוחה של הקב"ה! זהו המבחן: עשה השתדלות, זוהי חובתך. אך דע שהיא לא מעלה ולא מורידה!

כאשר ישבו עם ישראל על אדמתם, הם זכו - פעם בשבע שנים - להיווכח באמת הזו במוחשיות, לראות זאת עין בעין! שש שנים - הם עובדים ומתפרנסים, ובשנה השביעית - הם לא עובדים, אבל... כן, מתפרנסים! פרנסתם מצויה להם בדרך של ברכה מיוחדת, המובטחת לשומרי השביעית, ומוכיחה ברורות, מהו מקור הפרנסה האמיתי.

ותרנות ונדיבות

"ואהבת לרעך כמוך" - זהו כלל גדול בתורה! (בראשית רבה כד). כידוע, כל נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, עם ישראל כולו חטיבה אחת, ורק מתוך אחדות שלימה, נוכל להמליך עלינו את הקב"ה. וכדי להרגיל אותנו במידת האחדות, ציוה אותנו ה'

יתברך מצוות רבות להיטיב איש לרעהו, כמו צדקה וגמילות חסדים, שעל ידן תתעורר בינינו אהבה ואחוה שלום וריעות.

מצות השמיטה אף היא מביאה לידי אחדות וקירוב לבבות. בשנת השמיטה פותח היהודי את שערי השדות, ונותן לאחרים לקחת פירות וליהנות מיגיע כפיו. אין זה קל, יש כאן התעלות גדולה מעל האנוכיות הטבעית המושרשת באדם! זאת ועוד, בסוף השנה השביעית מצווה הוא ב"שמיטת כספים" - להשמיט ולמחוק את כל החובות שחייבים לו, לוותר על המגיע לו!

שנת השמיטה מביאה אף **להזדהות ושויון** בין שכבות העם. כפי שכותב ה'מעם לועז': הטעם של המצוה הזאת, כדי שידע העשיר, כמה צער יש לו לעני שחייו תלויים לו מנגד בכל עת ובכל שעה, ועיניו נשואות תמיד לשמים לבקש אוכלו. ובערב יאמר מי יתן בוקר, ובבוקר יאמר מי יתן ערב. ותמיד הוא נע ונד וחושב איך אמצא לחמי לאשתי ובני, ולא עוברת שעה שאיננו מצטער. ואילו העשיר תמיד שמח וטוב לב בשדותיו ובכרמיו ובדגנו שמוציאים שדותיו, אינו נותן דעתו לעני, ואינו חש כלל בצערו. לכן ציוה הקב"ה שיעשו שמיטה בשנה השביעית, ולא יעבדו את השדה ויניחוה הפקר, כדי שהעשיר יצטער ויחשוב, כיצד אתפרנס בשנה השמינית, ומהיכן אמצא לחמי. ואז יאמר בלבו: אני שדואג לפרנסתי שנה אחת בלבד, כבר חושכות עיני, כל שכן העני ששרוי בדאגה תמידי! ואז העשיר יזדהה וירחם על העני ויפרנסנו, ובזכות זה הקב"ה ירבה את פרנסתו שלא יבוא לכלל עניות.

וכן כותב ספר החינוך (מצוה פד): "... ועוד יש תועלת נוספת בדבר, **לקנות בזה מידת הוותרנות**. כי אין נדיב כמו הנותן מבלי לחכות לתגמול... כי האדם המוכן לתת ולהפקיר לכל העולם את כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל השנה, ורגיל בכך הוא ומשפחתו בשנת השמיטה כל ימיו - **לא תשתרש בו לעולם מידת הקמצנות**, ולא תחסר לו מדת הביטחון".

וכתב בספר שער בת רבים (תחילת פרשת בהר): פן יאמר האדם - "שלי שלי, ואין לאחרים חלק בשלי!", ויתגאה בעושרו לומר שהכל בכוחו ועוצם ידו, לכן ציוה ה' לשבות בשביעית, ולהפקיר הפירות הפקר לכל, ובזה יבוא אל האמת, שמה שיש לו אינו שלו, רק לה' הארץ ומלואה, ונתן לנו על אופן שיהיו הכל שוים בה, כי כולנו בנים לה', וממקור אחד יצאנו, ובזה **תשפל גאוותו** ויוביש תאוותו, **ולא יתגאה העשיר על העני**.

השבת והשביעית - שבת לה'

ישנם אנשים, שתמיד נראה אותם עסוקים. אצים ורצים, ממהרים, דחוקים ולחוצים. עוד עבודה, עוד עסקה, עוד פגישה, עוד טלפון, ריצות לפה וריצות לשם, ולעולם 'אין זמן'. אולם גם האנשים העסוקים והטרודים ביותר - הולכים לישון כמה שעות ביום, מי יותר ומי פחות. מדוע ישנים? בודאי לא מתוך עודף זמן - אם היו להם 48 שעות ביממה, גם הם היו מלאים עד מחנק. אלא מה? השינה הכרחית וחיונית היא כדי להמשיך הלאה. מטרת המנוחה - היא העבודה שתבוא לאחריה. אם הם כאלה ש'מפרגנים' לעצמם - הם ירשו לעצמם מידי פעם גם ימים של מנוחה, אך שוב - מטרת המנוחה היא כדי לצבור כוח להמשיך לעבוד.

אמרו חז"ל: כאשר רצה משה רבנו לבקש מפרעה שיתן לעם ישראל לשבות ביום השבת, פתח ואמר לו: אדוני המלך, קח שני חמורים, לאחד תתן לעבוד שבעה ימים בשבוע, ואילו לשני תתן יום אחד של מנוחה. מי מהם יפיק תפוקה מרובה יותר של עבודה? נסה וראה, שדווקא החמור השני - ההספק שלו לשבוע יהיה רב יותר! והנה, יש לך עבדים, ובודאי מעוניין אתה להפיק מהם את התפוקה המרבית, לכן תן להם יום אחד בשבוע של מנוחה, וכך תרויח עבדים מצוינים, עם הספק עבודה גדול יותר. שמע פרעה לעצתו, ונתן לישראל לנוח בשבת.

זה מה שגוי מבין - **אם המנוחה תביא להספק עבודה גבוה יותר, היא משתלמת!** ואכן היום, כשכבר כל המחקרים הוכיחו שיום מנוחה שבועי, מעניק לאדם תפקוד טוב יותר בכמות ובאיכות, הפך הדבר לנורמה בכל העולם.

והנה, להבדיל בין קודש לחול ובין ישראל לעמים, לעם ישראל יש יום מנוחה שבועי - יום השבת. אולם מה רב ההבדל בין מנוחת הגוי למנוחת היהודי - **הגוי נח כדי להיות חמור עבודה טוב יותר, ואילו היהודי נח כדי להיות יהודי טוב יותר, להתקדש ולהתחזק יותר!**

מנוחת השבת של היהודי אינה אמצעי כדי לעבוד טוב יותר, אלא יש בה מטרה נעלית בפני עצמה, של קדושה והתעלות, מכח היותה "**שבת לה'**" - שביתה לשם ה'. כפי שאנו אומרים בתפילת המנחה של יום השבת: "אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד, וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ, תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה, יוֹם **מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה** לְעַמְּךָ נָתַתָּ. אַבְרָהָם יָגֵל, יִצְחָק יְרַנֵּן, יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ. **מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה, מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה, מְנוּחַת שָׁלוֹם הַשְׁקֵט וָבֶטַח, מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה הוּא רוֹצֶה בָהּ.** יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי **מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם, וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ**".

גם לגבי מצות השמיטה נאמר "**שבת לה'**". (ויקרא כה ב) אין אנו משביתים את האדמה למען תועלת גשמית - להוביר את האדמה כדי שתוסיף כח, כי אם לשם ה'. והראיה לכך, שהרי כתוב: "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ..." - כל האדמות שבעולם, אי אפשר לעבוד בהן שש שנים רצופות, אלא יש להוביר אותן כל שנתיים-שלוש, אבל ארץ ישראל אינה כן, אלא היא ארץ זבת חלב ודבש, ומסוגלת להוציא פירות ברצף במשך שש שנים, מבל שיחלש כוחה. ומהי הסיבה לשביתה? - "שַׁבָּת לַה'!" (מעם לועז ויקרא שטז)

השבת והשביעית - עדות לאמונה בה'

השביתה בשבת - היא **עדות** לכך שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים, ושבת ביום השביעי. כנאמר בתורה (שמות לא טז-יז): "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, **אוֹת הִיא** לְעֹלָם, כִּי **שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ**, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ".

השמיטה אף היא באה לחזק עדות זו. כפי שכותב ספר החינוך (מצוה פד): משרשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען להסיר, לעקור ולשרש מרעיוננו דבר הקדמות [תיאוריות כפרניות כמו תיאורית האבולוציה וכיוצא בהם] אשר יאמינו הכופרים בתורה".

וכן כתב רבנו מנחם הבבלי (טעמי המצוות, מצות השמיטה): "טעם לשמיטה, לאמת בנפשותינו אמונת חידוש העולם, **בשני עדים**: **ישראל** בשביתת השבת, לפי שה' נח ביום השביעי, **והאדמה** תעיד על חידוש העולם שלא יזרעוה בשביעית".

וכתב הגאון הסטייפלר זצ"ל (חיי עולם ח"ב ח): ועוד מענין שמירת השבת, היא שמיטת הארץ, שכתוב בה "שבת לה'". והוא ענין קדוש ונורא מאד, ובודאי שמירת שמיטת הארץ לכל דיניה כהלכתן, הוא תיקון נורא ועצום על קלקול האמונה, רח"ל.

השבת והשביעית - שלימות וקדושת העם והארץ

מבאר המהר"ל מפראג זצ"ל (בספרו דרך החיים ה ט), כי המנוחה והשביתה של היהודי מורים על צד של **שלימות**. האדם נמצא תמיד בתנועה. מדוע? כי תמיד חסר לו משהו, ועליו להשלים את החסר. לכן הוא צריך לעבוד [חסר לו פרנסה], לאכול [הוא רעב, חסר לו אוכל], לטייל [חסר לו עניין ותעסוקה], וכו' וכו'. לעולם אין הוא מגיע לידי שלימות, לידי כך שלא חסר לו כלום. שביתת השבת של עם ישראל מורה על כך שעם ישראל מסוגלים להגיע לידי שלימות וקדושה. ושביתת הארץ בשנת השמיטה מורה על שלמותה וקדושתה של ארץ ישראל.

וכך הוא כותב: "...הדבר שהוא שלם, ראוי אליו השביתה והמנוחה. ודבר זה דומה אל ישראל, כי מצד שלמותם יש להם השבת והמנוחה... כי כל מי שאין לו מנוחה, לא הגיע אל השלמות, ולכן הוא מתנועע. והנה תראה כי המנוחה שייך אל דבר שהושלם והוא בפועל ואז הוא בעל מנוחה... ודבר זה אין לבן נח [לגויים] מפני שאין להם השלמות בפועל, לכך ראוי להם התנועה התמידית... וכמו ההפרש בין ישראל לבן נח מצד השביתה, כך הארץ צריכה שתשבות, שאם היה בה מלאכה היה מורה שהיא חסרת השלמות, ולכן היא במלאכה התמידית, ולא תבוא לכלל מנוחה. ולכן כתוב "שבת שבתון יהיה **לארץ**", שיהיה לארץ עצמה שביתה, ודבר זה מודיע מעלת הארץ, ולפיכך נתן לישראל שהם קדושים - יום קדוש ושביתה, וכן הארץ, אם היה האדם עובדה תמיד, לא היתה קדושה לארץ, ולפיכך אמרה תורה לשבות בשביעית, כי דבר זה מורה על קדושת הארץ בעצמה". [וכמובן שהדברים עמוקים, ולא נוכל לרדת בשורות אלו לכל עומק הענין].

השבת והשביעית - מקור הברכה

השבת - משפיעה על שומריה שפע טובה וברכה על כל ימות השבוע, כמאמר הזוהר הקדוש - "כל שתין יומין, מיניה מתברכין" [כל הששה ימים ממנה מתברכים] (מעיינה של תורה בהר). וכן אומרים אנו בתפילת קבלת שבת: "לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה, כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה!"

גם השמיטה משפיעה על שומריה שפע טובה וברכה על כל שש שנות החול, כדברי חז"ל (מכילתא משפטים כ): רבי ישמעאל אומר, כשישראל עושים רצונו של מקום, עושים שמיטה אחת בשבוע אחד [שבוע - מחזור של שבע שנים], שנאמר: "שש שנים תזרע..."; וכשאין עושים רצונו של מקום, עושים ארבע שמיטות [שביתות] בשבוע אחד, כיצד? נרה [משבית את האדמה] שנה וזורעה שנה, נרה שנה וזורעה שנה, נמצאו ארבע שמיטות בשבוע אחד".

ניצול הזמן לתורה

נוטע אדם עץ פרי, ומחכה שיצמחו לו פירות. והנה העץ מכה שורשים, מצמיח גזע, ענפים, עלים, פרחים. הכל טוב, הכל יפה, אך לא לזה הוא מצפה! אין לו תועלת בכל אלו - עד שיוציא העץ פירות. הפירות, גם אם קטנים הם ביחס לכל חלקי העץ האחרים, הרי הם עיקר העץ! השורשים, הגזע, הענפים, העלים והפרחים - כל אלו נוצרו לצורך הפירות, להצמיחם, להחזיקם, לשומרם, לספק להם מים ומזון. אולם לולא הפירות, מאבדים הם את עיקר ערכם.

פותחת תורתנו הקדושה במילים "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ" - ברא הקב"ה את העולם כולו, שמים וארץ וכל אשר בהם, בשביל מה? - "בְּרֵאשִׁית" - בעבור עם ישראל הקרויים "ראשית", שיעסקו בתורה שאף היא קרויה "ראשית" (רש"י שם). לימוד התורה הוא תכלית בריאת העולם, "כֹּה אָמַר ה', אִם לֹא בְּרִיתִי [זו התורה] יוֹמָם וָלָיְלָה, חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי!" (ירמיה לג כה)

חובה קדושה מוטלת על היהודי - לעסוק ולהגות בתורה הקדושה, ובכך לקיים את העולם. אולם מה קורה בפועל? רבים מעמך בית ישראל עסוקים וטרודים רוב זמנם בעסקיהם: עובדים לפרנסתם, ישנים, נחים, אוכלים, שותים, שוהים עם בני המשפחה. ותורה - מה תהא עליה?!

ואכן אמרו חז"ל כי לאחר ארבעים שנה שהיו עם ישראל במדבר, ולמדו תורה ברצף ובהתמדה, בלי טרדות פרנסה, הגיע הזמן שבו היו צריכים להיכנס לארץ ישראל. אמרה התורה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כאשר יכנסו עם ישראל לארץ - זה פונה לכרמו, וזה פונה לשדהו, ותורה - מה תהא עליה? אמר לה: הרי נתתי להם מצות שבת, שבה הם אסורים במלאכה ובמשא ומתן, ואז יעסקו בתורה!

ניחם הקב"ה את התורה בכך, שגם אם רוב עיסוקו של היהודי הוא על המחיה ועל הכלכלה, אל לה לדאוג, שכן בזמנו הפנוי יושב הוא והוגה בתורה, וזה מראה שהתורה היא עיקר חייו. עיסוקיו השונים, גם אם רבים הם, באים הם לשרת את לימוד התורה שהוא העיקר.

שנת השמיטה בין השנים, כיום השבת בין הימים. "ברא הקב"ה שבעה ימים, ובחר בשבת. ברא שנים, ובחר בשמיטה". שש שנים עוסק החקלאי בעבודתו, טרוד בפרנסתו, ואילו בשנת השמיטה פנוי הוא מעבודת האדמה, ואז יכול הוא להקדיש את כל זמנו לתורה.

ומובא בזוהר הקדוש: "אמר רבי שמעון, "להנחיל אוהבי **יש**, ואוצרותיהם אמלא", מהו יש? זהו סוד השמיטה, שלא מסר אותו הקב"ה לשאר העמים, אלא לעם הקדוש". ומבארים: יש - ראשי תיבות: **י**ובל, **ש**מיטה. על ידי השמיטה והיובל, שעוסקים בהם ישראל בתורה, אז "ואוצרותיהם אמלא" - אמלא את אוצרות התורה אשר ביטלו בשש השנים שעברו. (מעיין השבוע בהר)

עוד מובא בזוהר הקדוש (ח"ב כ ע"ב): דודי לי ואני לו, הרועה '**בשושנים**' - המנהיג עולמו **בשש שנים**, והשביעית שבת לה'. והוסיף האר"י הקדוש זיע"א: לרמוז '**בשושנים**' - **בשש פעמים אות שי**"ן שבראשי התיבות "וספרת לך **שבע שבתות שנים שבע שנים**

שבע פעמים" [עד לשנת היובל שגם היא קודש לה', כשנות השמיטה]. וביאר רבנו שמואל ויטאל זצ"ל (שער הפסוקים שם), שאדם המקדיש לתורה את חופשותיו וזמנו הפנוי כשנות השמיטה והיובל, אז מתקיים בו: "דודי לי ואני לו" - וזוכה לקרבה ושכר מאת ה' יתברך, "בשושנים" - בכל ששת שנות העמל!

אדם שמנסה לנצל כל זמן פנוי ללימוד התורה, מוכיח הוא בכך שלימוד התורה הוא עיקר חפצו ומגמתו. זמן הלימוד הופך אצלו לעיקר - ל"פרי היום" (כהגדרת רבנו יהודה הלוי בספר הכוזרי ג ה). ובבואו למרום, יקבל שכר כאילו עסק בתורה כל ימיו - כך העלה ה'חפץ חיים' זצ"ל (שם עולם פ"ה), שכן חזקה עליו, שאם לא היה טרוד במזונותיו, מקדיש היה את כל זמנו לתורה. "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו!" (פסחים נ ע"א)

שמיטת כספים

בסוף שנת השמיטה, מצווים אנו ב"שמיטת כספים". דהיינו, שכל החובות שחייב יהודי לרעהו, וכבר עבר זמן פירעונם - מתבטלים, ואין לו לגבות אותם. בנוסף לכך, מזהירה התורה, שאדם לא יימנע מלהלוות סמוך לשנת השמיטה, מחשש שמא תישמט ההלוואה. ככתוב (דברים טו): "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל לֵאמֹר, קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ, וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא: נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ, וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ". [ופרטי המצוה, והשלכותיה - בשער ההלכה].

וכותב ספר החינוך: משורשי המצוה, לחזק ולקבוע בלבבנו מידת הנדיבות, ולהרחיק תכלית ההרחקה מידת הכילות [קמצנות]. ואין נדיב בעולם, כאדם המלווה מעותיו, עם היותו יודע שהזמן קרוב להשמיט הלוואתו, ויתכן שעלול להפסידה, אם אולי יארע בו איזה מקרה שלא יוכל לתבוע הלוואתו קודם שנת השמיטה. וכל מבין דרכי התורה, ומשיג לדעת אפילו מעט בחן ערכה - ידע בברור, כי המפזר מממונו אל הצריכים - נוסף עוד, והחוסך ממונו מצדקה - אך למחסור. כי ה' ידין את האדם לפי מעשיו, ויעניקהו מברכתו כפי התקרבו אליו. ומידת הכילות - מחיצה של ברזל בינה ובין הברכה. והנדיבות - חלק מחלקי הברכה, ישמע חכם ויוסף לקח. (מצוה תפ)

ומרן החיד"א כתב (נחל קדומים בהר): כי על ידי קיום שמיטת כספים, באה מחילת עוונות לישראל, והדבר בא במידה כנגד מידה: אם אין ישראל גובים שטרותיהם בשמיטה, אף הקב"ה לא יגבה עבירות שלהם, כי סגולת השמיטה שלא יגבה הקב"ה העבירות.

במה לקצץ?

"הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ **בְּלִיַּעַל** לֵאמֹר, קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, **וְרָעָה עֵינְךָ** בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ..." - מדוע כל כך מגנה התורה את האדם שלא נותן

מכספו לעניים, עד שהוא נקרא "בליעל" ו"רע עין", הלוא טבע האדם כך, להיות בהול על ממונו?

אומר המגיד מדובנא, **משל למה הדבר דומה**? סוחר אחד הפליג באוניה לצורך מסחרו, כשעימו סחורות רבות. הוא לקח עימו גם כמה ספרי קודש ללמוד בהם בדרך, וכן טלית ותפילין. והנה, באמצע ההפלגה, פרצה לפתע רוח סערה, ואיימה להטביע את הספינה. פנה רב החובל אל הסוחר ואמר לו: "אדוני, עליך להשליך מיד חלק מן הסחורות שלך, כדי להקל מן האוניה את משאה הכבד, כי לולא זה יש כאן סכנת חיים של ממש!".

נבהל הסוחר לשמע הסכנה, אך מצד שני חס על סחורותיו. מה עשה? מיהר ולקח את הטלית, התפילין וספרי הקדש, ונשא אותם כדי להטילם לתוך הים. פנה אליו משרתו ואמר: למה תעשה כך, וחטאת לאלוקים, הלוא אלה הם חיינו! הלוא טוב לך להפיל איזה חבילות מסחורותיך הכבדות, ובכך תפעל הרבה יותר להקל את משא האוניה!

והנמשל, כי ההוצאות הכספיות של האדם - מרובות הן: אוכל ושתיה, ביגוד והנעלה, משכנתא, ביטוח, שכירות, דלק, ארנונה, חשמל, גז, טלפון, טלפון נייד, שכר לימוד, חופשות וטיולים, נסיעות, מתנות, רהיטים, כלים, תכשיטים, וכו' וכו'... וכמובן, שחלק מכספו הוא מפריש גם לצדקה. והנה, האוברדרפט עולה, האשראי נגמר, הבנקים לוחצים, ו... זהו זה, אין ברירה, חייבים ליישר קו, להוריד מעט את הפרופיל, לשחרר לחץ, ובמילים ברורות: להקטין את ההוצאות! ואז, מבלי משים, הוא מלכסן מבט אל עבר כספי הצדקה: אולי שם אפשר קצת לקצץ?...

זוהי התביעה כלפי האדם: אם אומנם דחוק אתה בפרנסתך, מדוע דווקא "וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן", מדוע לקצץ דווקא בכספי הצדקה?! (הבית היהודי)

שנת היובל

מהי שנת היובל?

נאמר בתורה (ויקרא כה ח-יא): "וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים, שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים... וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אַרְצְכֶם: וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה, וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל יוֹשְׁבֶיהָ, יוֹבֵל הִיא תִּהְיֶה לָכֶם, וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ".

אחת לחמישים שנה, כעבור שבע שמיטות, מגיעה שנת היובל. בשנה זו - מושבתת עבודת האדמה, והשדות מופקרים, כמו בשנות השמיטה. ובנוסף לכך, מתרחש בארץ ישראל מהפך של ממש: כל השדות והבתים שנמכרו במהלך ה- 50 שנה האחרונות,

חוזרות לבעליהן הקודמים. וכמו כן כל העבדים משתחררים מאדוניהם ויוצאים לחופשי, כמבואר להלן בהרחבה.

בתחילת השנה, היו הסנהדרין [חכמי בית הדין הגדול] מתקבצים כדי לקדש את השנה, והיו מברכים "לקדש שנים". אח"כ היו הסנהדרין תוקעים בשופר, וכן כל אחד ואחד מעם ישראל תוקע גם כן ברשותו, והקול נשמע בכל הארץ. (החינוך של"ב)

מראש השנה עד יום הכיפורים, עדיין לא היו העבדים נפטרים לבתיהם, אך גם לא משתעבדים לאדוניהם. אלא אוכלים ושותים ושמחים, ועטרותיהם בראשיהם. כיון שהגיע יום הכיפורים, תקעו בית הדין בשופר, ואז נפטרו עבדים לבתיהם, ושדות חוזרות לבעליהם. (ראש השנה ח ע"ב)

שנת ה"יובל" נקראת כך על שם **תקיעת השופר**, שבה היו מקדשים את השנה, וקוראים לעבדים להשתחרר, ולשדות לחזור לבעליהם. [השופר נקרא "יובל", כמו בפסוק (יהושע ו ד): "וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה **שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים**"].

וכן נקראת שנת ה"יובל", על שם הדרור והשִׁיבָה, שבה **יוּבַל** כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו.

שילוח העבדים

"עבד" הוא מושג שכיום כבר כמעט לא מכירים אותו. "עבד" זו מציאות כואבת, קשה, של אדם המנותק על פי רוב ממשפחתו, ומשועבד כל כולו לאדוניו, משולל זכויות אנושיות.

אדם יהודי - במהותו, אינו מתאים להיות עבד, כל שאיפתו היא להיות "עבד ה'" בלבד, ללא תלות ושעבוד לגורמים אחרים. אולם לעיתים, מציאות של "עבד עברי" [יהודי] - הכרחית היא, בשני מצבים:

א. נמכר מפני דוחקו - אדם יהודי נקלע למצב כלכלי דחוק מאוד, ואין לו ברירה אלא למכור את עצמו לעבד כדי להתפרנס.

ב. נמכר בגניבתו - אדם יהודי התפתה לגנוב, ולפי דין תורה עליו לשלם כפליים ממה שגנב, אך אם אין לו כסף לשלם, מוכרים אותו בית הדין לעבד, כדי להשיב את הכסף לבעליו.

התורה חסה מאוד על כבודו של העבד העברי, וציותה על אדונו לכבדו עד מאוד ולא לרדות בו, עד שאמרו חז"ל (ערכין ל עמוד ב): "כל הקונה עבד עברי - כאילו קונה אדון לעצמו!".

כמובן שכל מציאותו של היהודי כעבד - היא רק בדיעבד, ולא מלכתחילה. לפיכך גם **הגבילה** התורה את תקופת העבדות, ולאחר שש שנים של עבודה, בשנה השביעית, יוצא העבד לחופשי. וכן אם הגיעה שנת היובל, אף לפני שש שנים, יוצא העבד לחופשי.

במקרה שנקשר העבד אל אדונו, ואינו רוצה לצאת בשנה השביעית, לוקח אותו אדונו לבית הדין, ורוצע את אוזנו במרצע על הדלת, ואז הוא נשאר עבד עד שנת היובל, אך לא יותר מכך. [ומובא במדרש (ילקוט שמעוני דברים יד), שאלו את רבן יוחנן בן זכאי: מדוע רוצעים את העבד דווקא באוזן? אמר להם: אמר הקב"ה, אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים!" - עבדי הם, ולא עבדים לעבדים! והלך זה וקנה אדון לעצמו - לכן ירצע באוזנו].

שנת היובל היא אפוא, השנה שבה יוצאים כל העבדים כולם לחופשי, שבים לבתיהם, ושבים להיות עבדי ה' יתברך בלבד, כמו שנאמר (ויקרא כה לט-מג): "וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ, **לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד**: כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ, **עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ**... **וְשָׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב**: **כִּי עֲבָדַי הֵם** אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד: **לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ** וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ".

חומרת מצות שילוח העבדים

מספר שנים לפני חורבן בית המקדש הראשון, בימי צדקיהו המלך, חטאו ישראל בכך שלא קיימו את ציווי התורה לשחרר את העבדים לחופשי בתום שש שנים או בשנת היובל. בשנה השביעית למלכות צדקיהו, כינס המלך צדקיהו את העם והשרים, ויחד כרתו ברית נאמנה שבה החליטו שכולם משחררים את עבדיהם, ומקבלים על עצמם שלא לרדות עוד באחיהם. אולם קיום הברית לא ארך זמן רב. למעשה, כוונתם הנסתרת בכריתת הברית היתה מפחד אויבם נבוכדנצר: הם חששו, שהעבדים הממורמרים והמדוכאים ילכו ויעזרו לנבוכדנצר, כדי להשתחרר מעבדותם (מלבי"ם ירמה לד יא). אולם זמן מה לאחר כריתת הברית, שבו ישראל והחזירו את העבדים לרשותם, והמשיכו לרדות בהם, בניגוד למצות התורה.

הוכיח אותם ירמיהו הנביא וכה אמר להם (ירמהו לד יג-יז): "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר: מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם: וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו: וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם,

וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת: לָכֵן כֹּה אָמַר ה', אַתֶּם לֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ, הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם ה' אֶל הַחֶרֶב אֶל הַדֶּבֶר וְאֶל הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ".

עד כדי כך החמיר ה' יתברך במצות שילוח העבדים! כי היהודי, כאמור, עבד הוא לה' יתברך בלבד, ולא לשום גורם אחר. ולואי ונזכה להיות עבדי ה' אמיתיים, שזוהי החֵרות האמיתית ביותר, וזה השבח הגדול ביותר לאדם היהודי!

נחלת הארץ

כאשר נכנסו עם ישראל לארץ ישראל, חולקה הארץ לשנים עשר חלקים, וכל שבט קיבל נחלה מסויימת. חלוקה זו לא היתה מקרית או שרירותית כלל וכלל, אלא על פי רצון ה'. כל שבט - ייעד לו ה' נחלה המיועדת לו בלבד, ואין לשנות את הנחלות כלל, כמו שנאמר (במדבר לו ז): "וְלֹא תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל מַטֶּה, כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

כיצד התבצעה החלוקה? - על פי הגורל, ועל פי רוח הקודש גם יחד [הגורל התבצע כדי שלא יגידו העם, שהמנהיגים חילקו את הארץ בשרירות לב].

כיצד?

חילקו את ארץ ישראל ל-12 תחומים, סימנו כל חלק בפתק, והכניסו את כל הפתקים לתוך קלפי. כמו כן לקחו 12 פתקים נוספים, שבהם כתבו את שמות השבטים, והכניסו אותם לתוך קלפי אחר. עמד אלעזר הכהן, כשהוא לבוש ב'אורים ותומים', וכל ישראל עומדים לפניו, וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו. היה אלעזר הכהן מכוון ברוח הקודש ואומר בקול רם: "אם זבולון עולה - תחום עכו עולה עמו". טרף [ערבב את הפתקים] בקלפי של שמות השבטים, ואכן עלה בידו זבולון, טרף בקלפי של התחומים - ועלה בידו תחום עכו! שוב היה מכוון ברוח הקדש ואומר: "אם נפתלי עולה, תחום גינוסר עולה עמו". טרף בקלפי של שבטים, ועלה בידו נפתלי, טרף בקלפי של תחומים - ועלה תחום גינוסר. וכן כל שבט ושבט. ולאחר מכן חילקו נחלת כל שבט לכל משפחות השבט.

חלוקה זו נקבעה לשעה ולדורות, ואין לשנות אותה. לכן אין לאדם מישראל למכור את נחלתו לאיש זר. ואם נאלץ לעשות זאת מפני שהיה דחוק מאוד, יש מצוה לקרובי משפחתו "לפדות" את הנחלה ולהחזיר אותה למשפחה [על ידי תשלום כסף המכירה, בקיזוז דמי השנים שהשתמש בהם הקונה]. וכן, אם במשך הזמן השיג בעל הנחלה כסף, עליו לפדות את הנחלה ולהחזיר אותה לרשותו. ובכל מקרה, אם לא נפדתה הנחלה - בשנת היובל

חוזרת היא לבעליה, ככתוב בתורה (ויקרא כה כג): "וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת, כִּי לִי הָאָרֶץ, כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי... כִּי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ, וּבָא גֹּאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו: וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֹּאֵל, וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ: וְחִשַּׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ: וְאִם לֹא מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ".

הַכֹּל נָתוּן בָּעֵרָבוֹן, וּמְצוּדָה פְּרוּסָה עַל כָּל הַחַיִּים!

משורשי המצוה: רצה ה' יתברך להודיע לעמו כי הכל שלו, ולבסוף ישוב כל דבר לאשר חפץ הוא ליתנה בתחילה, כי לו הארץ. ובזה גם ירחיקו עצמם שלא יגזלו מקרקע של חברם ולא יחמדוה בלבם בדעתם, כי הכל שב לאשר חפץ האל שתהיה לו. ועניין זה דומה למה שנוהגים לעשות המלכים, שלוקחים מפעם לפעם מערי הבצורות אשר לשריהם, להזכיר להם יראת האדון. וכן הדבר הזה שרצה ה' יתברך שישוב כל קרקע לאשר לו אחוזת הארץ, וכן כל עבד איש יצא ויהיה ברשות בוראו. ואולם מלכי ארץ יעשו כן ליראתם, פן ימרדו השרים בהם, ואילו האל יתברך ציוה לעמו כן - לזכותם להיטיב להם. (החינוך מצוה של)

וכן אמרו רבותינו ז"ל (מסכת אבות ג טז): "**הַכֹּל נָתוּן בָּעֵרָבוֹן, וּמְצוּדָה פְּרוּסָה עַל כָּל הַחַיִּים!**" ומפרש תפארת ישראל: הכל נתון בערבון - כל מה שיש לו לאדם בעולמו, אינו בטוח בקיומו, שהרי הוא ניתן לו רק כערבון, כדי לפרוע את חובותיו בעולם הזה, ולקיים מצוות ומעשים טובים. ומצודה פרוסה על כל החיים - העולם הוא כמו מצודה [מלכודת] ששמים לפני הציפור, ומפזרים עליה גרעינים, והיא משתוקקת להכנס. כך האדם בעולם הזה יש לו הרבה פתיונות המושכים אותו לשקוע בהבלי העולם, וצריך הוא להזהר שלא ללכת שולל אחריהם ולהלכד במלכודתם, אלא לזכור תמיד את תפקידו וייעודו.

מצות היובל עוזרת ליהודי לקבוע בלבו, שאין האדמה נקנית לאדם קנין פרטי עולמי. "כי עפר אתה - ואל עפר תשוב", הכל רק בערבון, לתקופה זמנית. לכן לא כדאי להקדיש את חיינו לעבודת האדמה והחומריות, ובודאי לא משתלם לריב, לגזול וכו'. כי "לה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה!"

רמז לימות עולם

אמרו רבותינו ז"ל כי במצות היובל יש סוד גדול ונשגב, ויש בה רמז לכל השתלשלות ימי העולם. כפי שאומר החינוך (מצוה של): "ועוד שמעתי מחכמים, שיש בענין היובל סוד נפלא, וכי בו נרמזו כל ימי עולם ושניו". וכן כתב הרמב"ן (ויקרא כה ב): "והנה בכאן

עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה... וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה... וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו, בלשון אשר אשמיעך, ואם תזכה תתבונן...".
ומסביר ה"אור החיים" הקדוש (ויקרא כה), כי במצות היובל יש רמז לגלות וגאולת עם ישראל, על פי הפסוקים: "כִּי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ, וּבָא גֹּאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו: וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֹּאֵל, וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ: וְחִשַּׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ: וְאִם לֹא מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ".
ה' יתברך כביכול "מָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ" - הוא בית המקדש, ששם השרה את שכינתו, ובעוונותינו נמכר הבית ביד האומות. וכיצד תהיה גאולתו ובנייתו של בית המקדש? - "וּבָא גֹּאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל..." - קרוביו ואחיו של הקב"ה [כביכול] הם הצדיקים, והם אלה אשר יעוררו את לב העם לשוב בתשובה שלימה אל ה', וכך תהיה גאולה ותקומה לבית המקדש. אולם אם חס ושלום - "לֹא יִהְיֶה לוֹ גֹּאֵל" - אין איש שם על לב, ואין מי שיצליח להשיב את האומה אל אביה שבשמים, האם חלילה אבדה התקוה? לא ולא! אלא "וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ" - מראה הקב"ה לבניו אהוביו את ידו החזקה, מביא עליהם יסורים וגלות, ובזה יהיה תיקון לאומה (דב"ר ב כג). "וְחִשַּׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ..." - ה' יעשה חשבון עם בניו ויתן להם יסורים ו"חבלי משיח" בדיוק כפי חובם, עד שיתכפרו כל עוונותיהם, ואז "וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ"- ישוב לבית המקדש, וישיב את בניו אהוביו לארצו ולנחלתו. "וְאִם לֹא מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ" - אם יראה האדון ה', כי אין כח בעם לסבול יסורים עוד, וחובותיהם רבו למעלה ראש, ואפס בהם כח הסבל, או אז - "וְהָיָה מִמְכָּרוֹ... עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל", שהוא זמן המוגבל לגאולה, "וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ" - כי קץ הגלות ישנו, אפילו אם יהיו ישראל רשעים גמורים חס ושלום, ולא יוכלו לפרוע את חובותיהם. ובבוא הגואל, יטע ה' בתוכנו אורו יתברך, גם יקומו שוכני עפר, וישובו כל אחד אל אחוזת אבותיו, הוא אור העולם בית המקדש כוננו ידיו יתברך". ויהי רצון שנזכה לגאולה השלימה - מתוך שמחה והתקרבות לה' יתברך, במהרה בימינו אמן.

רמז לעבודת האדם בעולם הזה

אומר ה"כלי יקר" (ויקרא כה), כי בשנות היובל יש רמז ודמיון לחיי האדם בעולם הזה. כיצד?

חי האדם בעולם הזה כשבעים שנה [כנאמר (תהלים צ י): "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם - שִׁבְעִים שָׁנָה"], מתוכם - בעשרים השנה הראשונות, עדיין "אין אור שכלו שלם להבין במושכלות" [ולכן אינו בר עונשים עדיין בבית דין של מעלה]. ואם כן ימי חייו העיקריים של האדם הם **חמישים**

שנה, ועליהם נאמר: "וְסָפַרְתָּ לְךָ!" - תספור לך לטובתך את שנותיך, תקנה בהם תורה ומעשים טובים, ויהיו לך כל ימיך בדברים רוחניים. אבל אם תכלה בהבל ימיך, לאסוף ולכנוס רכוש, ולהעביר את הזמן בהתעסקות בהבלי העולם הזה, אזי כאשר תגיע שנת החמישים - עת פטירתו של האדם מן העולם הזה, תצטרך לעזוב את כל מה שקנית ורכשת, ולא ישאר בידך מאומה, כפי שאמרו חז"ל (אבות ו ט): "בְּשָׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל אָדָם, אֵין מְלַוִּין לוֹ לָאָדָם - לֹא כֶסֶף, וְלֹא זָהָב, וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד!"

על כן, אשרי אדם שמנצל את זמנו לעסק התורה ולקיום המצוות ומעשים טובים, וכל המוסיף מוסיפים לו, אורך ימים בימינה, ובשמאלה עושר וכבוד.

הלכות שביעית

המקור מן התורה

נצטווינו בתורתנו הקדושה, להפסיק את עבודתנו באדמה בשנת השמיטה, כמו שנאמר (ויקרא פרק כה פסוקים א-ה): וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַה': שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרָע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ: וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַה' שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ.

זמן שנת השמיטה

כשנכנסו עם ישראל לארץ, בהנהגתו של יהושע בן נון, כבשו וחילקו את הארץ במשך ארבע עשרה שנה, איש איש כפי נחלתו שקבע להם הקדוש ברוך הוא. ומאז התחילו למנות את השנים ולקיים את מצות השמיטה בכל שנה שביעית, ועד היום אנו קובעים את שנת השמיטה כל שבע שנים מאותה שנה. (סב)

על כן, שנת השמיטה הבאה עלינו לטובה היא שנת ה'תשס"ח לבריאת העולם, ובעזרת ה' בשנת ה'תשע"ה שתבוא עלינו ועל כל אחינו בית ישראל לטובה ולברכה לחיים טובים ולשלום, תהיה שוב שנת שמיטה, וכן הלאה בכל שבע שנים.

הכנות לשמיטה

יש להתכונן וללמוד את הלכות השמיטה קודם שנת השמיטה היטב, לבל נכשל בשום איסור חס ושלום, ובפרט שמצוה זו אינה אלא אחת לשבע שנים, ואין ההלכות שגורות בפי כל.

ארץ ישראל

מצות השמיטה באדמה, שנראה להלן את פרטיה והלכותיה, הרי היא נוהגת רק באדמת ארץ ישראל, אבל באדמת חוץ לארץ, אינה נוהגת כלל. (סז)

אילת - העיר אילת נחשבת כחוץ לארץ לגבי הלכות שמיטת הקרקעות. (ע)

השמיטה בזמן הזה

מצות השמיטה בזמן הזה, אינה נוהגת מן התורה אלא מדברי חכמים, שלא ציותה התורה לשמור את דיני השמיטה אלא בזמן שכל ישראל או רובם נמצאים בארץ ישראל, ולכן היום שבעוונותינו הרבים רוב ישראל אינם בארץ ישראל, אין השמיטה נוהגת אלא מדברי חכמים. כך פסק מרן הבית יוסף ביורה דעה סימן שלא. (פא)

תיקון חצות

אין אומרים 'תיקון רחל' בארץ ישראל בשנת השמיטה אלא 'תיקון לאה' בלבד. ומכל מקום בימי "בין המצרים" [י"ז בתמוז עד ט' באב] שנוהגים להתאבל על חורבן בית המקדש בחצות היום, אומרים 'תיקון רחל' גם בארץ ישראל. (קט)

שנת היובל

ציותה התורה כי אחר שנספור שבע פעמים שבע שמיטות [49 שנים], נעשה את שנת החמישים קודש, והיא הנקראת שנת היובל, וגם בשנה זו אסרה התורה את עבודות הקרקע כמו בשנת השמיטה, ונמצא ששנתיים רצופות נשבות מעבודות הקרקע. ומכל מקום כיום שאין דין יובל נוהג מהתורה, לא גזרו חכמים על היובל, כיון שקשה לרוב הציבור להשבית את הקרקע למשך שנתיים. (תוספות גיטין דף לו ע"ב. קח)

ערב שביעית

תוספת שביעית

שנת השמיטה מתחילה ביום א' לחודש תשרי [ראש השנה], ומסתיימת ביום כ"ט לחודש אלול. ובזמנם, שהיתה השמיטה מן התורה, נאמרה הלכה למשה מסיני, לאסור את עבודות האדמה שלושים יום קודם השמיטה, וזמן זה הוא הנקרא 'תוספת שביעית'. אבל היום, שהשמיטה מדברי חכמים, אין דין זה נוהג. (קמד)

נטיעת אילנות מאכל

אסרו חכמים לנטוע אילן מאכל בתוך ארבעים וארבעה ימים שקודם השמיטה, דהיינו מיום ט"ז באב של השנה השישית, מחשש של 'מראית העין', שיחשדו בו שנטע את האילן בשביעית, אבל עד יום ט"ו באב, מותר לנטוע. (קנא)

והביאור בחשד זה הוא מפני דין אחר בדיני ערלה, שהרי ידוע שאסרה התורה לאכול את פירות האילן עד שיעברו שלוש שנים מנטיעתו, אלא שיש לנו דין שכל הנוטע עד ט"ו

באב, נחשב לו עד סוף השנה [כ"ט באלול], כאילו עברה שנה אחת שלימה לערלה, אבל הנוטע מט"ז באב, אינו מונה את השנה הראשונה לערלה אלא מהשנה הבאה, כמבואר להלן בהלכות ערלה הדין והטעם. נמצא אפוא, שאם יטע מט"ז באב בשנה השישית, אזי לאחר שלוש שנים, יעשו חשבון למפרע, ויטעו לומר שנטע בשנת השמיטה. **למשל**: אם נטע בט"ו באב תשס"ז, הרי ששנת תשס"ז עלתה לו שנה ראשונה לערלה. ושנת תשס"ח שנה שניה, ושנת תשס"ט שנה שלישית. אבל אם היה נוטע בט"ז באב תשס"ז, הרי ששנת תשס"ח עלתה לו שנה ראשונה לערלה, ושנת תשס"ט שנה שניה, ושנת תש"ע שנה שלישית. ואז האנשים יעשו חשבון למפרע ויאמרו: למה שנות הערלה הסתיימו לו בשנת תש"ע, כנראה שהוא נטע בשנת תשס"ח שהיא שנת השמיטה, ולכן רק עתה הסתיימו שלוש השנים, כי אם היה נוטע קודם השמיטה דהיינו תשס"ז, היו צריכים להסתיים לו שנות הערלה בשנת תשס"ט. על כן תקנו חכמים שלא לנטוע אלא עד ט"ו באב, ואז יסתיימו שנות הערלה בשנת תשס"ט, כך שלא יבוא האדם לידי חשד שנטע בשביעית חס ושלום. (קנא)

אם עבר ונטע בט"ז באב של השנה השישית, אין צריך לעקור את האילן, ואולם צריך לשים לב למנות שלוש שנים לערלה החל משנת השמיטה. אולם אם זרע מיום י"ז באב והלאה, קנסו אותו חכמים לעקור את האילן. (קסב)

נטיעת אילנות סרק

אילנות שאינם של מאכל, כאילנות סרק או בשמים וכדומה, מעיקר הדין מותר לנטעם עד ערב שביעית. [שהרי לא שייך בהם את החשד הנ"ל, כיון שאין בהם דיני ערלה]. ומכל מקום טוב להחמיר שלא לנטעם ארבעה עשר יום קודם השביעית [ט"ז באלול], כיון שסתם אילן נקלט באדמה עד ארבעה עשר יום, ואם יטע לאחר מכן, נמצא שנקלט האילן בשביעית. (אור לציון שביעית כד. קנג)

בשמים

כל זרע שאין בו קדושת שביעית [כפי שיתבאר להלן], כמו בשמים ושושנים העומדים לריח בלבד, מותר לזרעם עד ערב שביעית. [וכן מותר לזרוע צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם, כיון שאין בהם 'איסור ספיחים' כדלהלן]. וטוב להחמיר לזרעם באופן שיקלטו בשישית. (קסא, תצד, תצט)

תבואה וקטניות

יש לזרוע את התבואה והקטניות, באופן שיספיקו לגדול ולהגיע בשנה השישית ל'עונת המעשרות' [דהיינו, שיגדלו עד שראוי לזרוע מהם ויצמח: בתבואה - משיגדל שליש, ובקטניות - עיין

ברמב"ם (מעשר פ"ב ה"ה) זמנו של כל מין ומין], כדי שלא יֵאסרו מדין 'ספיחים', כפי שיבואר להלן בהרחבה. (קנט)

ירקות

יש לזרוע את הירקות בזמן כזה שיספיקו להשתרש באדמה קודם השביעית, וכל ירק לפי זמנו. אבל לא יזרעם בפחות מזמן זה, כי אז יצטרך לעקרם, משום איסור ספיחים, כמבואר להלן. (קנט)

הרכבה

מותר להרכיב אילן עד ערב שביעית. דהיינו, עץ שאיבד את כוחו מחמת שהזקין, חותך מעט בעץ ונותן בתוכו ענף צעיר מעץ אחר, ובמשך הזמן חוזר העץ ומקבל כוחות חדשים כעץ צעיר. והטעם בזה, כיון שלא מונים להרכבה שלוש שנים של ערלה מחדש, כמבואר בהלכות ערלה, נמצא שלא קיים החשד הנ"ל. (קנח)

הברכה

מותר להבריך אילן עד ערב שביעית. דהיינו, שמשפיל את הענף למטה, וטומן את אמצעיתו באדמה ומכסהו, וראשו של הענף יוצא מצדו השני, וממתין עד שיכה שורשים ויעשה עץ חדש, וחותכים אותו מחיבורו בעץ הקודם. [ובעיקר, מבריכים בעצי ענבים שענפיהם ארוכים]. וטעם ההיתר בזה, כיון שלא מונים להברכה שלוש שנים של ערלה מחדש, כמבואר בהלכות ערלה, נמצא שלא קיים החשד הנ"ל. (קנח)

דיני עבודות הקרקע

חכם עיניו בראשו

להלן נבאר מהן עבודות הקרקע האסורות בשביעית, ומהן העבודות שהתירו חכמים לעשותן. ויש לדעת, כי גם העבודות המותרות - יש להשתדל ככל האפשר לעשותן קודם השביעית, או לדחותן לאחר השביעית, אם אפשר. אך כשאי אפשר, יעשה את המוכרח שהתירו חכמים בלבד. (חזון איש. קסב)

באלו קרקעות אסורה העבודה בשביעית?

האיסור בעבודות הקרקע הוא בין בקרקע של יחיד, בין בקרקע של שותפים כבמושבות וקיבוצים, בין בקרקע שבבעלות המדינה והעירייה, ובין בקרקע של הפקר. (קסו, קסט)

גינת בית הכנסת - גם בגינה של בית הכנסת, שהקרקע היא הקדש, אסורה העבודה בשביעית. (קעד)

גינה משותפת - בנין מגורים שיש בו גינת נוי, ודיירי הבנין משתתפים בהוצאות החשמל, הניקיון, החזקת הגינה וכיוצא, ויש בין הדיירים שכנים שאינם שומרי תורה ומצוות, ואינו יכול להשפיע עליהם בדרכי נועם לשמור את דיני השמיטה, אזי כדי

להינצל מהאיסור שיהודי עובד בקרקע שלו, יאמר שהתשלום שלו לוועד הבית או לצרכים האחרים כחשמל וכיוצא, או לעבודות המותרות בקרקע. (שח)

חממות ובתים - מותר לעבוד בחממות או בבתים בשביעית, שנאמר: '**שדך**' לא תזרע, משמע שהאיסור דוקא בשדה, אבל בבית מותר. ומותר לטפל בהם ולהשקותם כרגיל, ואין בפירותיהם קדושת שביעית. (הגרצ"פ פראנק, פאת השלחן, אבן ישראל, יבי"א ט יו"ד לא)

גינה שעל הגג - יש להקל לזרוע שם, שנחשבים הזרעים כתלושים. (רמב"ם. רכ)

גידולי מים - מותר לשתול בבריכות מים כשאין שם עפר כלל [כשיטת הידרופוניקס, שנותנים זרעים על רשתות, שלמטה מהם יש מים המהולים בחומרי מזון הדרושים לצומח], כיון שלא נאסרה אלא העבודה באדמה ממש. וכל שכן היום, שעושים כן בתוך חממות. (רלח. חזו"ע ברכות קיז, סוכות שכז)

לכן מותר גם לתת גרעין אבוקדו במים או גרגירי חומוס בצמר גפן המהול במים, וכן מותר לתת זר פרחים במים, אף שהפרחים יפתחו במים. (רמט, רנב, תמו)

עציצים - אסור לעבוד בשביעית בעציץ שיש לו יניקה מן הקרקע, דהיינו: עציץ שמונח על הקרקע, ואפילו על חצר מרוצפת, בין שהוא נקוב [שהאיסור מהתורה] ובין שאינו נקוב [שהאיסור מדרבנן]. והוא הדין בעציץ נקוב שתלוי באויר מעל הקרקע [כגון שמונח על סורגים הבולטים כלפי חוץ], או עציץ שאינו נקוב התלוי מעל הקרקע, אך העלים שלו יוצאים כלפי חוץ.

ואולם עציץ שאינו מונח על הקרקע, וגם יש הפסק בינו ובין הקרקע - מותר לעבוד בו בשביעית. כגון: עציץ המונח על רצפת המרפסת, אפילו נקוב. וכן עציץ שאינו נקוב התלוי מעל הקרקע, ואין העלים יוצאים כלפי חוץ.

עציצים המונחים בבית תחת התקרה [בין נקובים ובין לא נקובים, ואפילו בקומת קרקע], מותר לעבוד בהם, ואין נוהגים בהם דיני שביעית כלל, כמבואר לעיל. (יבי"א ח"ט יו"ד סימן לא. רי, רכג, רכה, רנא, שמו)

מותר לפתוח את החלון ואת התריס, אף שעל ידי כך חודרים אויר צח וחום קרני השמש למקום, וגורמים להשביח את צמיחת השתילים הנמצאים שם. (רלד)

מותר להעביר מביתו למקום אחר עציצים נקובים, אף שבדרך עוברים על גבי קרקע והם יונקים ממנה. (רכז)

מותר ללכת תחת עציץ נקוב התלוי בגובה, אף שמפסיק את יניקתו מהקרקע. (רלב)

העבודות האסורות

ציותה התורה לשבות בשמיטה מארבע עבודות, ואלו הן: **א**. זריעה. **ב**. זמירה. [מחתך את הענפים הארוכים, כדי שיוסיפו לגדול עוד]. **ג**. קצירה.

ד. בצירה. [לשון קצירה בענבים]. **ועליהם הוסיפו חכמים עוד עבודות, כמו: חרישה, עידור,** [חופר תחת העץ להרפות את הקרקע]. **השקיה, נטיעת אילנות, תמיכתם, הברכה,** [מכופף ענף לתוך האדמה, ומכה שורשים ונעשה עץ]. **הרכבה,** [חותך מעט בעץ ונותן בתוכו ענף אחר]. **זיבול,** [אדמה המפיקה פירות, מתעייפת במשך השנים ואינה יכולה להוציא שוב פירות כראוי, לכך מזבלים אותה בזבל בהמות שיש בו חריפות, ועל ידי זה האדמה מתחזקת ומניבה פירות כבתחילה]. **סיקול אבנים,** [מוציא את האבנים לצורך החרישה]. **קירסום,** [קוצץ ענפים יבשים מהעץ כדי שיוסיף לגדול]. **ניכוש,** [עוקר את העשבים הרעים]. **כיסוח,** [חותך את העשבים הרעים מלמעלה]. **וכן כל שאר המלאכות הבאות לטובת הקרקע.** (קעו)

מכונה - עבודות קרקע האסורות בשמיטה, אין הבדל אם עושה אותן בידיים או באמצעות מכונה כנהוג היום, שבכל אופן אסורות הן. (קפז)

מלאכות לקיום האילן

מלאכות שמטרתן להשביח את האילן או להוסיף גידולים חדשים וכדומה - אסורות. אך מלאכות שמטרתן רק לשמור על קיום האילן שלא ימות או שלא יינזק, מותר מן הדין לעשותן בשביעית, כיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, ומלאכות דרבנן מותרות להצלת האילן. ואפילו הוא מסופק אם יהיה נזק, מותר. (ער, רעא, ערב)

מלאכות שהתורה אסרתם בשביעית כמו זמירה, אף כשמטרתו לקיום האילן, טוב לכתחילה שיעשם על ידי גוי, ואם אין גוי, יעשם ישראל בשינוי. (רעא)

זריעה ונטיעה

אסור לזרוע ולנטוע מכל סוג צמח שהוא: תבואה, קטניות, עצי מאכל, עצי סרק, פרחים לנוי, לרפואה, ירקות, דשאים, וכל כיוצא בזה. (קפ, קצו)

שוגג - זרע או נטע בשביעית, אפילו מחוסר ידיעה, צריך לעקרו מהאדמה. (קפב)

ההבדל בין שביעית לשבת

שאל רבי מאיר, מדוע אדם שזרע בשבת בשוגג, לא חייבוהו חכמים לעקור מהאדמה, ואילו הזורע בשביעית בשוגג, קנסוהו חכמים שיעקור. ויישב, מפני שנחשדו ישראל על השביעית, וקיים חשש שאדם יזרע במזיד ויאמר שוגג הייתי, לכן קנסוהו חכמים אפילו בשוגג. אבל לא נחשדו ישראל על השבת, שהשבת עונשה חמור, לכן נאמן אדם לומר שזרע בשוגג. (מסכת גיטין דף נג עמוד ב)

זריעה לצורך לימוד - אסור לזרוע גם אם כל כוונתו להתלמד או ללמד אחרים או לצורך בדיקת הזרעים. (חזון איש. קצה)

זריקת גרעין לגינה - האוכל פרי, מותר לו להשליך את גרעין הפרי לגינה, אף שאולי ייקלט הגרעין באדמה ויגדל ממנו עץ. (שבט הלוי. קצא)

כיסוי השורשים - שורשים של עץ שהתגלו, לא יכסם בעפר, אלא אם יש חשש שיגרם נזק לעץ. (קצד)

עצי אקליפטוס - מותר לומר לגוי לנטוע עצי אקליפטוס, כדי לזכך את האויר לבריאות הגוף. (מהרי"ל דיסקין. רא)

עצי סרק - מותר לנטעם אם המטרה לגדר בלבד, וטוב שיעשו כן על ידי גוי. (רב)

העברת אילנות - הרוצה להעביר אילן ממקומו לאדמה אחרת, אם מעבירו עם גוש העפר שמסביב לשורשים, באופן שיכול לחיות כך לפחות ארבעה עשר יום, מותר להעבירו, כיון שאין זה אלא כהמשך גידולו מהאדמה הקודמת, אבל להעביר את השורשים ללא עפר, אסור, שהרי זו נטיעה חדשה. (רה)

והוא הדין בעציץ נקוב שנשבר, והאדמה מחוברת עדיין לשורשים, מותר להעבירו לאדמה שבעציץ אחר. (רי)

הוצרך למקום האילן - אם הוצרך למקומו של האילן, מותר להעביר את האילן לעציץ הנמצא תחת התקרה, שבו אין איסור לזרוע בשביעית, כמבואר לעיל. (רעח)

השקיה

אסרו חכמים להשקות בשביעית - בין ביד, בין בצינור, ובין בממטרות. אולם שדה שאינה מסתפקת במי גשמים, וזקוקה להשקיה תמידית, התירו חכמים להשקותה, אך לא בעונת הגשמים, שבלאו הכי ירדו עליה גשמים עתה, ודי לה בזה. (שלח, שמב)

בכל שדה שהיא, כאשר יש חשש שאם לא ישקו אותה, יגרם נזק או הפסד אפילו מועט לפירות או לצמחים, וכגון בשנה שלא ירדו גשמים כדי הצורך, מותר להשקותה. וכן מותר להשקות את הדשא, כל שההשקיה באה למנוע התייבשות. (שלח, שמא)

כשהותר להשקות, לא הגבילו את כמות ההשקיה, ורשאי להשקות כדרכו. (אור לציון. שלח). וכן אם יש צורך לעשות 'צלחות' סביב העצים להשקיה, מותר לעשותן. ומותר לבנות מערכת צינורות או ממטרות וטפטפות להשקיה. (רמב"ם שמיטה פ"א ה"ט. שלה. משפטי ארץ)

כששוטף את רצפת הבית, מותר לגרוף את המים לגינה, גם אם אין חומרי ניקוי במים. וכן מותר להפעיל מזגן כשהמים שבצינור יורדים לגינה, וכן כל כיוצא בזה. והיתר זה הוא אפילו לגינה שאין היתר להשקותה. (שמב)

זיבול

אסרו חכמים לזבל את השדה, אף אם אין כוונתו לצורך השנה השביעית, אלא לצורך הזריעה בשנה השמינית. ואם זיבל, קנסוהו חכמים שלא יזרע תיכף במוצאי שביעית. ואם הסיר את הזיבול, רשאי לזרוע תיכף. (שלב)

סיקול

אסרו חכמים לסקל בשביעית, דהיינו לפנות מהשדה אבנים קטנות או גדולות, שבזה מכשיר הוא את הקרקע לזריעה טובה יותר. ומכל מקום אם עבר וסיקל בשביעית, לא קנסוהו חכמים ורשאי לזרוע במוצאי שביעית מיד. (שמיטה פ"א הי"ד. רנד)

והטעם שקנסוהו חכמים בזיבול ולא בסיקול, משום שהזיבול היא עבודת קרקע ממש, ומטעם זה גם אם חרש בשביעית, קנסוהו חכמים שלא יזרע תיכף במוצאי שביעית, לא כן בסיקול שאין זו עבודת קרקע ממש בגוף הקרקע אלא ניקיון. (רדב"ז פ"א הי"ג) ועוד טעם, שבזיבול וחרישה הכין את הקרקע לזריעה, אבל בסיקול לא הכינה עדין לזריעה. (משנה ראשונה פ"ד מ"ב)

לִבְנְיָה - אם מוציא את האבנים שלא במטרה להכשיר לזריעה, אלא למטרת בִּנְיָה וכדומה, רשאי לקחת את האבנים התלושות, וישאיר את המחוברות לאדמה. ואם ניכר שמטרתו לִבְנְיָה, כגון שמקום הַבִּנְיָה סמוך לשדה, מותר לקחת הכל. (רנד)

על האש - מותר לאסוף עצים קטנים המצויים בשדה כדי לתת במנגל, מאחר וניכר שאוסף את העצים לצורך האש, ולא יחשדו שמטרתו להכשיר לזריעה. (רנז)

מגרש - מותר להוציא אבנים מקרקע שאינה מיועדת לזריעה אלא להולכי רגל או למגרש משחקים, חניה וכדומה, כיון שניכר שאין מטרתו להכשיר לזריעה. (רנה)

ניכוש

אסרו חכמים לנכש את השדה, דהיינו לעקור את העשבים הרעים משורשם. שטחים שהדרך לעקור מהם את עשבי הבר העולים בהם, כדי שלא יהיו מסתור לנחשים, או במטרה למנוע שריפות, או לנוי וכדו' - מותר להוציאם אך לא יעקרם מהשורש לגמרי. ואם צריך לעקרם מהשורש, יוציאם בשינוי ביד ולא במעדר. (רנה)

ניקיון הגינה - מותר לנקות את הגינה הסמוכה לבית במטאטא-דשא, ולהוציא כל לכלוך מפוזר, אבנים וכיוצא, כיון שכוונתו רק לניקיון ולא לזריעה, וניכרת כוונתו, כיון שהגינה סמוכה לבית. וכמו כן, מותר לתלוש עשבים וקוצים מהחצר, כשכוונתו שיוכל לשבת או לעבור שם. (רצז)

גינה שאינה סמוכה לבית, אך ניכר שאין כוונתו לתיקון הגינה לזריעה אלא לשבת וליהנות ממנה, וכגון שמניח שם שולחן וכסאות, מותר לנקותה. וכן אם אוסף את

העצים המצויים בשדה כדי לתת במנגל, מותר, מאחר שניכר שאסיפתם לצורך האש, ולא יחשדו שמטרתו להכשיר לזריעה, וכמבואר לעיל. (רנז, רצז)

אם הוציא קוצים מהגינה במטרה להכשירה לזריעה בשמינית, אף על פי שעבר על דברי חכמים, לא קנסוהו, ורשאי לזרעה במוצאי שביעית מיד. (שמיטה פ"א הי"ד)

זמירה

נאמר בתורה: **וְכַרְמְךָ לֹא תְזַמֹּר**. והיינו שקוצץ את ראשי הענפים הארוכים, במטרה שיגדלו הענפים יותר. וכן אם קוצץ את הענפים להביא לגידול ענפים נוספים באילן, הוא גם כן בכלל זומר. והוסיפו חכמים לאסור גם כשאין במטרתו שיגדלו הענפים יותר, וכגון שגוזם את הענפים המרובים, שלא יכבידו על האילן או שגוזם את הענפים המקולקלים, והוא הנקרא **קירסום**. (רסב, רסד, רסט)

זומר למטרות אחרות - אם גוזם את הענפים לא במטרה להשביח את האילן, אלא לסכך את סוכתו, או להסיק בהם את האש, או שמפריעים הם למעבר הדרך, וכיוצא בזה, הרי זה מותר. ויגזום באופן שניכר שאין מטרתו להשביח, כגון שגוזם מצד אחד של האילן. (רסה, רסז, רעג, רעד)

גנן הגוזם ענפים קודם חג הסוכות, אין לבקש ממנו לכרות עצים לסכך, מאחר ומטרתו של הגנן להשביח את האילן, ונמצאת מכשילו באיסור. אלא האדם עצמו יזמור את העצים לסכך. (רעד)

חשמל - ענפים גבוהים שניכר שמפריעים לחוטי החשמל, מותר לגזום אותם. (רעו)

פרחים - מותר לקטוף פרחים כשכוונתו לנוי ולא לגידול נוסף של פרחים. (רפז, רפט)

גת - שיח גת שהובא מתימן, ולועסים אותו כדי להתרענן, מותר לקטפו, אף שחוזר וגדל שוב לאחר כשבועיים, מאחר ואין כוונתו לקטוף בשביל הגידול. (רפט)

גדר חיה - גדר חיה מענפים שבכניסה לחצר הבית וכיוצא, מותר לגזום אותה, אם המטרה היא רק כדי לשמור על צורתה ויופיה של הגדר. אולם אם עדיין לא התמלאה כל הגדר בענפים, והגיזום נעשה גם במטרה למלאותה, אסור. ואם הענפים יוצאים חוץ לגדר ומפריעים לעוברים ושבים במעבר הדרך, מותר לגזום אותם. (שיג)

קצירה

נאמר בתורה: **אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תְקַצּוֹר**. והיינו שאסור לקצור או לקטוף את הפירות כדרך שרגיל בכל השנה, שקוצר את כל השדה ומעמיד ערימה גדולה. אולם מותר לקצור או לקטוף כמות שרגיל להביאה לביתו. ואם עבר וקצר באיסור, אין הפרי נאסר באכילה. (שכ, שכב)

פירות שחנטו [שגדלו שלישי] בשישית, אין בהם קדושת שביעית, ומותר לקטפם כרגיל בשמיטה. אך פירות שחנטו בשביעית שקוטף אותם בשמינית, יש בהם קדושת שביעית, ויקטפם כאמור לעיל. (שכב)

דשא - מותר לחתוך את הדשא למעלה להשוותו, מאחר שכוונתו לנוי ולא לצמיחה. אבל אם כוונתו לצמיחה, אסור. (שיד)

חרישה

אסור לחרוש או לחפור לצורך הקרקע, במכונה או שלא במכונה. (שכד, שכז)

גם לחרוש לצורך הזריעה של השנה השמינית, אסור. ואם עבר וחרש, קנסוהו חכמים שלא יזרע בשדה תיכף במוצאי השביעית. (שלב)

מותר לנעוץ באדמה קרש ליד עץ צעיר במטרה לתמכו, כאשר העץ הצעיר עלול להישבר אם לא ייסמך עליו. וכן מותר לבנות גדר סביב עץ צעיר, כדי שלא יתקלקל מהעוברים ושבים. (שלה, שלו)

בניית גדר - אסור לחפור בקרקע כדי לבנות גדר בין שדהו לשדה חברו, אף שמטרתו רק כדי שלא יכנסו בהמות או בני אדם שיזיקו את הפירות. וטעם האיסור, מחשש שמא יחזור בו, ובמקום להקים גדר, יטע נטיעה בחפירה זו. אולם מותר לבנות גדר ללא חפירה בקרקע. (רס)

מותר לבנות גדר בין שדהו לרשות הרבים, מאחר ואין דרך לזרוע סמוך לרשות הרבים, נמצא שאין חשש שיזרע בחפירה זו. ומאותה סיבה מותר לבנות גדר אף בין שדהו לביתו או לבית חברו, וכן בין שדהו לשדה גוי. (רס, רסא)

מותר לחפור ברחוב לצורך עמודי חשמל וכדומה, מאחר ואין דרך לזרוע שם. (רס)

מלאכות נוספות

ריסוס - שדה שיש בה תולעים או מזיקים למיניהם באילנות, מותר לרסס שם חומר הדברה, כדי להמית את התולעים והמזיקים. (רצ)

אם גדלו עשבים רעים המפריעים לצמחים וחונקים אותם, וללא טיפול יזיקו לצמחים, מותר לרסס על העשבים. ואם לא מועיל הריסוס, מותר להוציאם במעדר, ובלבד שלא יהפוך את הקרקע. (אור לציון. רצז)

כיוס - מותר לעטוף את הפירות בשקיות ניילון, כדי למנוע נזק הגורע באכילתם או למנוע עופות מלאכלן, אבל לא יעטפם כדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית. (דרך אמונה. רצה, שד)

מותר לכסות את הזרעים והפירות ביריעות ניילון וכדומה, כדי להגן עליהם מהגשמים והשלג או מפני החמה, כל שעושים כן לקיום האילן. (שג)

עכברים שמזיקים לאילנות, מותר לצָדם בשביעית. וכן מותר לתת רעל עכברים בשדה, כדי למנוע את היזקם. (רצו)

עידור - מותר לעדור סביב האילן לקיום האילן או כדי לעשות ערוגה עגולה לצורך ההשקיה לקיום האילן, ולא יעדור במחרישה אלא במעדר בשינוי. (שלג, שלד)

הסרת שלג - מותר לפנות את השלג מהשדה או מהאילנות, באופן שאם לא יפנוהו, יש חשש שיופסדו הזרעים או הפירות, או ישברו הענפים. (ש, שא)

עץ אתרוג שכוסה בשלג רב, ויש חשש שהאתרוגים יופסדו למצות ארבעת המינים, מותר לסלק ממנו את השלג. (שא)

הסרת קוצים - אסור להסיר קוצים מהעץ, אפילו כשמטרתו לשמור על הפירות שלא ינזקו, שחששו חכמים שמא יטעו להתיר גם עבודות אחרות בשדה. (שא)

מותר להסיר קוצים מעץ האתרוג, כל שיש חשש שיופסדו האתרוגים למצוה, אבל אין להסירם כדי שיהיו האתרוגים נאים ויגדל ערכם.

והטעם שמקילים באתרוגים של מצוה, מפני שאין חשש כל כך שבגלל זה יתירו גם עבודות אחרות בשדה, כיון ששאר העבודות הם לתועלת אכילת הפירות ולא לכשרותם, לא כן בשאר עצים, שגם הסרת הקוצים היא לתועלת אכילת הפירות, אם תתיר לו, יבוא להתיר גם עבודות אחרות. (הגר"ש וואזנר. שא)

קשירת הענפים - אסור לקבץ את הענפים ולקשרם יחד שיעלו ישר ולא יטו למטה. אבל אם עושה כן מחשש שמא ישבר העץ, כיון שזה לקיום האילן, מותר. (שה)

מותר למתוח את ענפי הגפן הנגררים על הארץ, כל שנעשה לקיום הגפן. (שה)

עבר ועבד

אילן שעבדו בו בשביעית באיסור, מותרים הפירות באכילה, אלא שאין לקנות מבעל האילן את הפירות [מפני שאין נותנים מעות של שביעית לעם הארץ, כדלהלן]. אבל ירקות שניטעו בשביעית ונלקטו בשביעית, הריהם אסורים באכילה לעולם, משום איסור ספיחים, כמבואר להלן. הרמב"ם, החינוך, מהר"י קורקוס, ורוב הראשונים, כסף משנה, פאת השלחן, ערוך השלחן, חזון איש, אור לציון, הגרש"ז אוירבך ועוד. (קפג, תקיא)

מכירת כלי עבודה

אסור למכור כלי עבודת קרקע ליהודי העובד באיסור בשמיטה, שנמצא מסייע בידי עוברי עבירה. אולם כלים שאפשר להשתמש בהם למלאכות היתר, מותר למכרם לו. (שלא)

קדושת פירות שביעית

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא פרק כה פסוק יב): "כִּי יוֹבֵל הִיא **קֹדֶשׁ** תִּהְיֶה לָכֶם". מכאן דרשו חז"ל, "מה היא [היובל] קודש, אף תבואתה קודש" [והשמיטה נלמדת מדין יובל]. דהיינו שהגידולים שגדלו בשנה השביעית - קדושים הם בקדושת שביעית. (שנח)

פירות הקדושים בקדושת שביעית - חלים עליהם כמה דינים מיוחדים, ומהם: **א**. בעל הפירות צריך להפקירם. **ב**. אין מפרישים מהם תרומות ומעשרות. **ג**. אסור לאבדם ולהפסידם מאכילה. **ד**. אין עושים בהם סחורה. ועוד. ובהמשך יבוארו הפרטים אחד לאחד, ותחילה נבאר מהם הפירות שחלה עליהם קדושת שביעית.

הנאתם וביעורם שווה

קדושת שביעית חלה בגידולי הארץ ש"הנאתם וביעורם שווה". כלומר, שבאותו זמן שנהנה מהם, הם כלים מהעולם, אבל אם ההנאה באה לאחר שכלו מהעולם, אין בהם קדושת שביעית. **למשל**: פירות - הנאתם באה בשעת כלותם מהעולם, דהיינו שבשעה שהוא לועס ובולע, הוא נהנה מהפרי והפרי כלה מהעולם, לכן נוהגת בהם קדושת שביעית. וכן שמן זית, שבשעה שהוא דולק ונהנים מאורו, הוא כלה ונגמר. לא כן בעצים שהנאתם באה לאחר שנעשו גחלים, נמצא שאין הנאתם בשעת ביעורם, אלא קודם מבערים אותם ואחר כך נהנים מהם, לכך אין נוהגת בהם קדושת שביעית. (שנט)

דברים שהנאתם וביעורם אינה שווה כל כך, כגון, מיני חומרים לכביסה, שבשעה שמכבס מתחיל הבגד להתנקות מעט, ואם כן נהנה מעט מהחומר בשעת ביעורו, אך אין ההנאה נגמרת עד שיתנקה הבגד לגמרי [וילבשהו], גם בהם חלה קדושת שביעית. ואין זה דומה לעצים, שאין הנאה כלל בביעורם, וההנאה באה רק לאחר ביעורם. (כסף משנה פ"ה ה"י, חזון איש שביעית סימן יג אות ו)

מה נחשב כגידולי שביעית?

פירות - פירות האילן, שגדלו והגיעו בשנה השישית ל'עונת המעשרות' [דהיינו, שגדלו עד שראוי לזרוע מהם ויצמח, והוא הנקרא "חנטה", והוא הנקרא שהביאו שליש. (חזו"א. ערלה רמב), למשל בענבים - משיראה החרצן שלהם מבחוץ. ועיין ברמב"ם (מעשר פ"ב ה"ה) זמנו של כל פרי ופרי], אף שליקטן בשביעית, דינם כפירות שישית, ואין בהם קדושה כלל, וחייבים בתרומות ומעשרות, [ודין עץ אתרוג יבואר להלן], כיון שהקובע בפירות הוא עונת המעשרות. נמצא שפירות שהגיעו לעונת המעשרות בשביעית, אף שליקטן בשמינית, יש בהם קדושת שביעית, ופטורים מתרומות ומעשרות ככל דין פירות של שביעית. (רמב"ם שמיטה פ"ד ה"ט. תעא)

תבואה וקטניות - תבואה וקטניות שגדלו והגיעו בשנה השישית לעונת המעשרות [עיין ברמב"ם (מעשר פ"ב ה"ה) זמנו של כל מין ומין], אף שליקטן בשביעית, דינם כגידולי שישית, ואין בהם קדושה כלל, וחייבים בתרומות ומעשרות, כיון שהקובע בתבואה ובקטניות הוא עונת המעשרות. אולם תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות בשביעית, אסורים באכילה משום ספיחים, כמבואר בהרחבה להלן בדיני ספיחים.

ירקות - בירקות הלקיטה היא הקובעת לקדושת שביעית, ולכן ירקות שגדלו בשישית, אך קטפום בשביעית, יש בהם קדושת שביעית. [ואינם אסורים משום ספיחים, כיון שהושרשו בשישית, כמבואר בהרחבה להלן בדיני ספיחים].

לסיכום: קדושת שביעית חלה על: **פירות** שחנטו בשביעית, **ירקות** שנקטפו בשביעית. אולם אינה מצויה בתבואה וקטניות [כי הגדל מהם בשביעית - נאסר, מלבד במקומות מסוימים שלא גזרו בהם איסור ספיחים וכדלהלן].

קרקע של יהודי

אין קדושת שביעית אלא בגידולים שבקרקע של יהודי, אבל בקרקע של גוי אין קדושת שביעית. ואין להחמיר בזה, כי בבית דינו של מרן רבנו יוסף קארו זצ"ל עשו חרם על כל מי שיחמיר לשמור קדושת שביעית בגידולים שבקרקע של גוי. ופירות אלו חייבים בתרומות ומעשרות [בלי ברכה], אם גמר המלאכה היה אצל היהודי. כמבואר להלן בהלכות תרומות ומעשרות. וכן דעת הרדב"ז, הרמ"א, מהר"ם גלאנטי, הלבוש, הפרישה, מהריק"ש, מהר"ם בן חביב, החיד"א, מהר"ש סלאנט, הגאון ר' יהושע מקוטנא, הגאון ר' יצחק אלחנן מקובנא ועוד. (שסה)

קנה פירות מחנות המוכרת גם פירות מקרקע של גוי וגם פירות שיש בהם קדושת שביעית ['אוצר בית דין', כדלהלן], ואינו זוכר מאלו פירות קנה, רשאי להחמיר ולנהוג בהם קדושה, ואין חשש מהחרם הנ"ל, כיון שהחרם לא היה במקרה של ספק. (שסז)

ערלה - אין קדושת שביעית נוהגת בפירות של ערלה [שמאחר ואסורים הם באכילה, לא שייכת בהם מצות התורה '**לאכלה** ולא להפסד' כפי שיתבאר בהמשך]. (ילקו"י ערלה תמ)

עלי גפן - שממלאים בהם אורז ובשר, יש בהם קדושת שביעית. ויקפידו לנקותם היטב מהתולעים כמבואר תהליך הניקוי בחוברת 'כשרות המטבח'. ואותם הקונים עלי גפן בקופסאות שימורים המיובאים מחו"ל, בודאי שאין בהם קדושת שביעית. (רמב"ם שמיטה פ"ז הט"ז)

גת - שיח גת שלועסים אותו להתרענן, אין נוהג בו קדושת שביעית. (עצי עולה לה. רפט)

פטריות - אין קדושת שביעית נוהגת אלא בגידולי קרקע, ולכן פטריות כיון שאינם יונקים מהקרקע, אין בהם קדושת שביעית. (המאירי, הגרצ"פ פראנק, דרך אמונה. שס)

פרחים - שנטע לנוי, בין אם יש בהם ריח בין אם אין בהם ריח, אין בהם קדושת שביעית, שהרי אין הנאתם וביעורם שווה. (שצ)

בשמים - אין נוהגת בהם קדושת שביעית, אלא אם כן עשויים לתת טעם וריח בתבשיל, שאז הנאתם וביעורם שווה. ולכן מותר לבשל עלי הדס לחולה סכרת, כדי שישתה את המים לרפואה, כיון שאין בהדסים קדושה. (מהרי"ל דיסקין, חשב האפוד, ציץ הקודש, ציץ אליעזר, תנובות שדה ועוד. שצב. חזון עובדיה סוכות שטו. תמו)

דשא - העומד לנוי, אין בו קדושת שביעית, ולכן מותר אפילו לשרפו. (שיד)

צמר גפן, ודבש [מפרחי הדר] - אין בהם קדושת שביעית. (מנחת יצחק, כרם ציון. שצה)

הפקרת הפירות

ציווי התורה

כל אדם שיש לו קרקע, עליו להפקיר את כל אשר תוציא הקרקע בשביעית, שנאמר (שמות פרק כג פסוק יא): וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה, כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ. ונאמר (ויקרא פרק כה פסוקים ו ז): וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה, לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ, תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל.

דין פירות ההפקר

יש להקדים כי פירות שהופקרו, בכל זמן שהוא ובכל צורה שהיא, מותר לכל אדם לבוא ולקחת מהם ולאוכלם, ופטורים הם מהפרשת תרומות ומעשרות. ואם הפירות מהשנה השביעית, צריך לנהוג בהם "קדושת שביעית", כמבואר להלן.

כמות הלקיחה - אין לאדם לקחת פירות בכמות מרובה מדאי לביתו, אלא יקח כמות הנצרכת לכל בני ביתו לשבוע ימים בלבד. ואם הביא יותר, מותר לאוכלם. וכן בעל השדה לא יקח כפי שרגיל בכל השנים, אלא כמות הנצרכת לבני ביתו לשבוע ימים. (שנז. חזון איש)

זמן הלקיחה - אין לקטוף את הפירות בעודן בוסר, אבל לאחר שגדלו שליש מבישולם, מותר. שנאמר, תאכלו את תבואתה, ללמדך שאינה נאכלת עד שתֵּעשה תבואה, שאז יש דרך אנשים כבר לאוכלה, והיינו כשגדלו לפחות שליש, אע"פ שהם עדיין קשים מעט. (משנה שביעית פ"ד מ"ז, ופירוש המשניות לרמב"ם שם. שמיטה פ"ה הט"ו. עיין מנחת שלמה חלק א סימן נא אות יד)

אופן ההפקר

אין הפירות נעשים הפקר מעצמם, אלא בעל השדה צריך להפקירם בפיו. ואם לא הפקירם, אסור לקחת מפירות אלו ללא רשותו. ואמנם גם אין לקנות ממנו פירות אלו [מפני שאין נותנים דמי שביעית לעם הארץ, כדלהלן]. ומכל מקום אם קיבל ממנו את הפירות במתנה, מותר לאוכלם, וינהג בהם קדושה, ככל דיני פירות השמיטה. רמב"ם, רש"י, רבנו שמשון, הסמ"ג, החינוך, הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, המאירי, הרידב"ז, מרן באבקת רוכל. (שנב, שנג, שנה)

האוכל מהפירות הנ"ל שלא הופקרו, צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות מספק, ולכן לא יברך על ההפרשה. ויפריש מעשר ראשון ומעשר עני, אבל אין צריך ליתנם ללוי ולעני בפועל. שכיון שאין חיוב המעשר בודאי, הרי כלל בידינו שהרוצה להוציא מחברו, עליו להביא ראיה שמגיע לו, ועל הלוי והעני להביא ראיה שפירות אלו חייבים בודאי במעשר ומגיע להם.

ולאחר שיפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר, לא יאבדם בידיים אלא יניחם עד שירקבו או יעטפם בניילון ויזרוק באשפה. כיון שההפרשה היא רק מספק, ואולי הם פטורים, ונמצא שאין זה תרומה כלל, ואסור להפסיד פירות שביעית. [והטעם שהפרשת תרומות ומעשרות היא רק מספק, מכיון שלדעת המבי"ט פירות שביעית נעשים הפקר מעצמם אף אם בעל השדה לא הפקירם, ונמצא שלדעתו הפירות הנ"ל פטורים מתרומות ומעשרות לגמרי, אך לדעת מרן וכל הראשונים הנ"ל אם בעל השדה לא הפקיר, אינם הפקר וחייבים בתרומות ומעשרות, לכן מפריש אך בלי ברכה. ותקנו להפריש בשנה זו מעשר עני ולא מעשר שני כרוב השנים, מפני טובת העניים שיתפרנסו מהם]. (סימן שלא סעיף יט, ש"ך סקמ"א. שנג)

ההפקר צריך להיות באופן שיכולים בני אדם בפועל לבוא ולקחת מהפירות ללא שום מונע, אבל אם נתן בשדה כלב לשמירה, והאנשים מפחדים להיכנס לקחת מהפירות, אין זה נחשב הפקר, ועליו לסלק את הכלב משם. (הב"ש עלינו לשבח שמות תל)

נעילת השדה - אסור לנעול את השדה, אף אם כוונתו לחלק את הפירות לעניים. אולם אם חושש שייגנבו כל הפירות, או שבעלי חיים יכנסו וישחיתו, או שישנם כלי עבודה בשדה וחושש שיגנבום, מותר לנעול את השדה, רק שיציין במקום ניכר, שכל הרוצה לקחת פירות, יכול לקבל מפתח במקום פלוני. (אור לציון. שנב, שנד, שנה)

עצי ערלה ונטע רבעי - המפקיר שדה שיש בה גם עצים של ערלה שאסור לאוכלם, או עצים של נטע רבעי [פירות של שנה רביעית, שאסור לאוכלם בלי לחללם על פרוטה, כמבואר בהרחבה להלן בהלכות 'נטע רבעי'], צריך בעל השדה להודיע את הבאים על כך, על ידי שלט

בסמוך לאותם העצים, לבל יכשלו הקוטפים. אך לא יכתוב שלט כללי, שיש בשדה זה עצי עורלה, מבלי לפרט אלו עצים, כי בכך יחששו לקחת מן הפירות שבשדה, ונמצא שאין זה הפקר כלל. (רמב"ם מעשר שני פ"ט ה"ז. משפטי ארץ)

אלו גידולים מופקרים?

כאמור, יש להפקיר רק גידולים שיש בהם קדושת שביעית. לכן אין צריך להפקיר: פרחים, בשמים, פטריות, דשא וכדומה, וכמבואר לעיל.

עצים - העצים עצמם אינם הפקר, ולכן אין לקחתם לסכך את הסוכה וכיוצא. (שנז)

פירות שישית בשביעית - פירות שגדלו [הגיעו לעונת המעשרות כדלעיל] בשנה השישית, ונשארו בשדה בשנה השביעית, אין היתר לקחתם, שאינם הפקר. (שנז)

פירות שביעית בשמינית - פירות שנשארו בשדה לאחר השנה השביעית, מותר להכנס לשדה לקחתם עד ראש חודש כסלו של השנה השמינית, אבל לאחר מכן אין להכנס לשדה, כל שדריכת רגלי בני האדם מזיקה לשדה, אולם אם אין דריכתם מזיקה לשדה, מותר להכנס ולקחת את הפירות. (שנז)

אכילת פירות שביעית

מצות אכילת פירות שביעית

יש אומרים שבעצם אכילת פירות שביעית, מקיים מצוה, שנאמר: וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם **לְאָכְלָה**. אשר על כן, טוב שימציא לעצמו פירות שביעית לאכול, ולא ימנע מחשש שמא יכשל בהלכות קדושת הפירות, שנבארם כעת, אלא ישנן את ההלכות היטב, ויאכלו ענוים וישבעו. (תיח)

הוצאת פירות לחוץ לארץ

אין מוציאים פירות שביעית מארץ ישראל לחוצה לארץ, שנאמר: וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר **בְּאַרְצֶךָ** תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל. (משנה שביעית פ"ו מ"ה)

האכלתם לגוי

אין להאכיל את הפירות לגוי, שנאמר: **לָכֶם** לְאָכְלָה, לכם ולא לגויים. (שפ)

תרומות ומעשרות

פירות שביעית, כיון שצריך להפקירם בעל השדה כמבואר לעיל, הרי הם פטורים מתרומות ומעשרות, ככל פירות של הפקר שפטורים. ומכל מקום אם עשה עיסה מתבואה של שביעית [באופן שאין בה איסור ספיחים], חייב בהפרשת חלה, וישרפה כרגיל. שאין זה נחשב שמפסיד פירות שביעית, מאחר שאין החלה ראויה לאכילה ואסורה בהנאה. (שצח)

פירות שביעית שלא הופקרו - אדם שעבר ולא הפקיר את פירותיו, צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות, אך בלי ברכה, וכמבואר לעיל. (תלז)

פירות שגדלו בקרקע של גוי - באופן שיש לעשרם - בשנת השמיטה יעשרם בלי ברכה.

[הסבר: בדרך כלל פירות שגדלו בקרקע של גוי פטורים מתרומות ומעשרות. אולם באופן שלא נגמרה מלאכתם של הפירות אצל הגוי כי אם אצל היהודי - חייבים הם בהפרשה. כגון: יהודי שקנה מגוי ענבים המיועדים לעשיית יין, אזי כשיעשה היהודי יין, חייב להפריש תרומות ומעשרות, שכיון שהענבים מיועדים ליין, נמצא שלא נגמרה מלאכתם עד שיעשו את היין. אבל אם קנה מהגוי ענבים המיועדים לאכילה, גם אם עשה מהם יין, הריהם פטורים, כיון שמלאכתם נגמרה אצל הגוי (כן עשה מעשה מרן הבית יוסף זצ"ל. תלז. וכפי שיתבאר בהרחבה להלן בהלכות תרומות ומעשרות). ובשנת השמיטה גם באופן הנ"ל שהתחייבו הפירות במעשרות - יעשרם אך בלי ברכה, כי חוששים לשיטת המבי"ט שיש לנהוג קדושה גם בפירות שגדלו בקרקע של גוי].

סדר ההפרשה לפירות הנ"ל: מפריש תרומה גדולה, תרומת מעשר, מעשר ראשון ומעשר עני. את התרומה הגדולה יזהר שלא לאבדה. ואת המעשר ראשון ועני, אין צריך לתת ללוי ולעני. והטעם כמבואר לעיל בדין פירות שלא הופקרו. (תלז)

איסור הפסדת הפירות

נאמר בתורה (ויקרא פרק כה פסוק ו): וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם **לְאָכְלָה** לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: ודרשו חז"ל: **לאכלה - ולא להפסד**. והיינו שאסור לאבד בידיים את הפירות והירקות שנוהגת בהם קדושת שביעית, כל עוד שהם ראויים למאכל אדם או למאכל בהמה. ולכן: אם אכל ונשאר מהמאכל כמות ניכרת שרגילים לשומרה לאכילה או לבהמה, אסור לזרקה לאשפה, כיון שהמאכל ימאס, ולכן יכרוך את השאריות בנייר או בניילון ויזרקן באשפה, שנמצא שאינו מפסידן בידיים אלא רק גורם להפסדן שיירקבו לאחר זמן, שזה מותר. (שסח)

פח שביעית - יש מייחדים פח לכל שיירי הפירות, ולאחר שנרקבים ואינם ראויים למאכל בהמה, זורקים אותם בפח האשפה הרגיל. (שסט)

טעם הפירות - תבשיל מרק ועוף שמעורבים בו ירקות של שביעית, יש לנהוג קדושה גם במרק ובעוף, כיון שקיבלו טעם מהירקות. והטעם נחשב כעיקר מהמאכל. (שפו)

תבשיל שמעורב בו תבלין של שביעית עם תבלינים אחרים, אף על פי שרוב התבלינים אינם של שביעית, צריך לנהוג קדושה בכל התבשיל כולו. (שפח)

עצמות שהתבשלו עם ירקות של שביעית, אין צריך לנהוג קדושה בעצמות, ורשאי לזרקם לאשפה, כיון שאין דרך לאכול את העצמות. (שבט הלוי ח"ז סימן קפ אות ב. שפו)

מים שכבשו בהם מלפפונים, כיון שטעמם טפל ואין דרך לשתותם, אין בהם קדושה ומותר לשפכם. והוא הדין למים שבישלו בהם תפוחי אדמה, כיון שהרגילות לשפכם. (שפח)

הסירו מכשול - מי שיש לו עץ תאנים, ויש חשש שהפירות יפלו על הארץ במקום העוברים ושבים וידרכו עליהם, יש לשים לב ללקטן מידי יום, לבל יכשלו בני אדם באיסור הפסד פירות שביעית. (דרך אמונה)

גורם להפסד - פירות שאינו אוכלם ורוצה להניחם בחוץ, וכשתבוא עליהם השמש יתקלקלו, הרי זה מותר, כיון שהוא רק גורם להפסד פירות שביעית. (כרם ציון. שפג)

פירות שתחת המיטה - פירות שביעית שהיו תחת המיטה וישן עליהם, רשאי מהדין לשטפם שלוש פעמים ולאכלם. אך אם אינו רוצה לאכלם, לא יאבדם בידיים אלא יניחם שירקבו. (תיב)

לבהמה - פירות הראויים למאכל אדם, אין להאכילם לבהמה, שזהו בכלל הפסד. אבל אם נפסדו הפירות מאכילת אדם, מותר להאכילם לבהמה. (שפ)

קילוף פירות - מותר לקלף פירות וירקות כהרגלו תמיד אף שקולף מעט מהפרי, כמו בקליפת הקִיווִי. וכן מותר לקלף פירות אף שהקליפה עצמה ראויה לאכילה כקליפת תפוח, אגס, מלפפון וכיוצא, אולם יזהר לעטוף את הקליפות בניילון ויזרקן כך בפח. והוא הדין לקליפות הראויות למאכל בהמה והדרך ליתן אותן לבהמה [אף שהוא עצמו אין לו בהמה], שיעטפן בניילון ויזרקן כך. אבל קליפות שאינן ראויות למאכל בהמה או שאין דרך ליתן אותן לבהמה, אין נוהגת בהן קדושת שביעית, ורשאי לזרקן לפח האשפה כרגיל. (חזו"א. שעא, שעד)

קליפות תפוזים - מן הדין רשאי לזרקן בפח האשפה הרגיל (חזון איש), אולם טוב להחמיר ולנהוג בהן קדושת שביעית, כיון שהיום משתמשים הרבה בקליפות תפוז למרקחות שונות או למאכל בהמה. (שבט הלוי. שעד)

גרעיני פירות - שאינם עומדים לאכילה, אע"פ שראויים למאכל בהמה, כגרעיני תמרים, ענבים, אגסים, תפוזים, תפוחים וכיוצא, אין בהם קדושה ומותר לזרקם לאשפה. ואף אם נשאר בהם דבוק מעט מהפרי, מן הדין אין נוהגת בהם קדושה, כיון שהדרך לזרקם כך. (שעו, שעז)

גרעיני אבטיח, יש להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, וכמובן באופן שאין בהם איסור ספיחים. (שעז)

תבלין - אם פג טעמו, מותר לזרקו לאשפה. כגון, נענה או לואיזה שהניחום בכוס תה כמה פעמים, ואינם ראויים לתת טעם עוד, מותר לזרקן לאשפה. (שפט)

מציצה במילה - לכתחילה לא ימצוץ המוהל את המילה עם יין של שביעית, מאחר שהיין הולך לאיבוד. ומכל מקום אם אין לו יין אחר, רשאי למצוץ עם יין של שביעית. (שצו)

שמן על תבנית אפיה - אסור למרחו, כשהמטרה רק שהבצק לא ידבק בתבנית. (תד)

שאריות מזון - אכל מהתבשיל ושבע ואינו רוצה לאכול עוד, אינו צריך לדחוק את עצמו לאכול עוד בשביל שלא יזרק, וכן כל כיוצא בזה. (שפו)

שיירי מאכל שנשארו בצלחת או בסיר, כל שהרגילות לזרקם, רשאי לזרקם גם בשמיטה, אבל אם נשארה כמות ניכרת שרגילים לשומרה לאכילה או לבהמה, ינהג קדושה בשיריים. (שפד)

שאריות תבשיל שאינו רוצה לאוכלן, אינו חייב להחזירן למקרר כדי שלא יתקלקלו, אלא רשאי להניחן חוץ למקרר, אף שעל ידי כך יתקלקלו במשך הזמן. וכמו כן, אם התבשיל נמצא במקרר, וצריך הוא מקום במקרר, ורוצה לפנות את התבשיל לחוץ, רשאי, שבכל זה אינו אלא גורם להפסד הפירות. (שפג)

לא יוציא את התבשיל לחצר כשיש שמה שמש או גשם, כדי שיתקלקל התבשיל מהר יותר, כיון שנחשב כמפסיד בידיים ממש ולא רק כגורם הפסד. אולם רשאי ליתנם במקום מוצל, אף על פי שבעוד זמן ברור לו שתבוא השמש. (עיין סנהדרין עז ע"א)

מותר לאכול רק חצי מהפרי, אף שיישאר חלקו ויתקלקל, כיון שאינו מפסידו בידיים אלא רק גורם לו הפסד. ובפרט כאן שמקיים מצות אכילת הפירות. (שפ)

קידוש - אע"פ שבקידוש של שבת טוב שימלא את הכוס ביין על כל גדותיו, עד שתראה כמין קשת בכוס למעלה, ובזכות זה זוכה לנחלה בלי מצרים [בלי גבול], ואף אם ישפך מעט לחוץ, הלוא זה סימן ברכה [כמבואר בגמרא עירובין סה סע"א. ועיין בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א] - מכל מקום ביין של שביעית יקפיד שלא ישפך, ולכן ישים צלחת מתחת לכוס, שהיין ישפך לתוכה, וישתה אותו לאחר מכן.

הבדלה - כשמבדיל על יין של שביעית, יקפיד לשתות את כל היין, ולא ישפוך ממנו על הארץ לסימן ברכה, ולא יתן ממנו על עיניו, ולא יכבה בו את הנר. (ת)

ליל הסדר - מה שנוהגים בליל הסדר לשפוך מהיין ט"ז פעמים [באמירת: דם, ואש, ותמרות עשן, עשר המכות, דצ"ך, עד"ש, באח"ב] - אין לשפוך מיין של שביעית. (ת)

זמן קטיפת הפירות - אין לקטוף מהעץ פירות בוסר שעדיין אינם ראויים לאכילה, מכיון שבזה מפסיד הוא את הפירות שלא ימשיכו לגדול ולא יהיו ראויים לאכילה. וכמו כן אילן שהתחיל להוציא פירות, אף שעדיין אינם ראויים לאכילה, אסור לקצוץ את האילן או אפילו ענף מהאילן, מכיון שמפסיד את הפירות שלא ימשיכו לגדול עד שיהיו ראויים לאכילה. (רעט, רפב)

מצות חינוך - מצוה לחנך את הקטנים שיזהרו בפירות שביעית, ולא יזלזלו בהם ויפסידום. (דרך אמונה. שפא)

מותר לתת פירות לתינוק, אף שבאכילתו הוא מפזר חלק מהפרי. (כרם ציון. שפא)

הנאה השווה לכל אדם

משתמשים בפירות שביעית רק להנאה השווה לכל אדם, כמו צבע, רפואה הראויה לכל אדם, שמן זית לסיכה ולהדלקה, וכדומה. אך אם אין ההנאה שווה לכל אדם, כתרופות לחולים בלבד, אין לעשותם מפירות שביעית. (רמב"ם שמיטה פרק ה הלכה א, ט, יא. שנט)

כדרך אכילתם

ההנאה מהפירות צריכה להיות כפי שהרגילות ליהנות מהם, ולא ישנה למשהו אחר. ולכן, כל שדרכו באכילה - צריך לאוכלו. בשתיה - צריך לשתותו. לאוכלו חי [מלפפון] - לא יאכלהו מבושל. לאוכלו מבושל [תפוח אדמה] - לא יאכלהו חי. לאוכלו חי ומבושל [תפוח, גזר, עגבניה, בצל וכיוצא] - אוכלו חי ומבושל. (שסח, שפד)

מרקחת [**ריבה**] - פירות שאין רגילות לעשות מהם ריבה, אין לשנותם ולעשות מהם ריבה. אך מקליפת הפרי, מותר לעשות ריבה. (שפב)

פירות יבשים - פירות שהדרך לייבשם כצימוקים, תמרים, משמשים, וכיוצא בהם, מותר לייבשם. (פאת השלחן)

אין לקלקל פירות שביעית, אף לצורך השבחת פירות אחרים, ולכן אסור לכבוש מלפפונים או זיתים בחומץ של שביעית, כיון שהחומץ נפסד מאכילה. וכמו כן אין לשרות דגים במיץ לימון להוציא מרירותם, וכן כל כיוצא בזה. (הרמב"ם. תד)

לערב דבר מר - אסור לערב בפירות דבר מר, שנמצא מקלקל את טעם הפירות ומפסידן. ולכן לא יערב פירות שביעית בתרופה מרה, כדי להמתיק את טעמה. (שפג)

סחיטה

פירות שאין רגילות לסחטם - כתמרים לדבש וכדומה, אין לסחטם, כיון שמורידם ממעלתם, שחשובים לאכילה יותר. (תיד)

פירות שהרגילות לסחטם - מותר לסחטם בשביעית, ולכן מותר לסחוט תפוזים, אשכוליות, לימונים, וכיוצא באלו. ומכל מקום שאריות הפרי שהדרך לאוכלם, לא יזרקן לאשפה, אלא ינהג בהן בקדושה. (תטו, תטז)

לימון על דגים - מותר לסחוט לימון על גבי דגים מטוגנים, שהרי דרכו בכך. (תטז)

מיץ גזר - מותר לסחוט גזר, שהרי הדרך לסחטו, ואת הפסולת רשאי לזרוק לאשפה, מאחר ואין הדרך לתת את הפסולת לבהמה. (שפד, תטז)

ריסוק פירות שביעית

פירות שרגילים לרסקם - כבננה, אבוקדו, תפוחי אדמה וכיוצא בהם, מותר לרסקם. ולצורך תינוק, מותר לרסק גם פירות שאין דרך לרסקם. (תטז)

פומפיה - מותר לרסק פירות בפומפיה, ולאחר מכן לשטוף את הפומפיה, אף שנשאר בה מעט שאריות מהפירות. (שפה)

טחינת פירות שביעית

מותר לטחון שום או בצל וכדומה, כדי לערבן בתבשיל. וכן מותר לטחון אגוזים, בטנים ושקדים כדי לערבם בעוגה, ובלבד שיקפיד שיורגש טעם הפירות בעוגה, כי אם לא יורגש טעמם, נמצא שמפקיע את הפירות מקדושתם. (תיז)

הדלקה בשמן

מותר להדליק בשמן של שביעית כיון שדרכו בכך, אך אסור לערב בשמן חומרים אחרים לצורך ההדלקה, אם בתערובת זו נפסד השמן מאכילה. (תה)

נר שבת ונר חנוכה - מותר להדליק נרות שבת בשמן של שביעית, אך טוב שלא להדליק בו נר חנוכה, שכיון שאסור להשתמש לאורה, נמצא שמפסיד את השמן. ומכל מקום אם אין לו שמן אחר, רשאי להדליק בו נר חנוכה. (תה. חזו"ע חנוכה פה)

נר לעילוי נשמה - מותר להדליקו בלילה, רק שידליקו סמוך לשלחנו, שאז נהנה מעט מאורו, אך אין ראוי להדליקו ביום, שאז אין נהנה ממנו כלל. (תט)

סיכה

מותר לסוך את הגוף בשמן של שביעית, כיון שדרכו בכך, אך אסור לערב בשמן מיני בשמים לצורך הסיכה, כיון שבתערובת זו נפסד השמן מאכילה. (תד)

זריעת פירות שביעית

אסור לזרוע פירות שביעית [לאחר השמיטה או בשנת השמיטה באופנים המותרים כזריעה בבית, על הגג, וכדומה], שהרי אמרה תורה 'לְאָכְלָה', וזריעה אינה חשובה הנאה כאכילה, שהרי אין הנאתה וביעורה שווה. (חזון איש. שצו)

איסור סחורה בפירות שביעית

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא פרק כה פסוק ו): וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם **לְאָכְלָה**. ודרשו חז"ל: **לאכלה - ולא לסחורה**. ולכן, אסור לסחור בפירות שביעית.

עונש הסוחר בפירות שביעית

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: בא וראה כמה קשה עונשו של הסוחר בפירות שביעית, בתחילה יורד מנכסיו ומוכר את כליו כדי לפרנס את בני ביתו. אם לא שם לבו לפורענות הבאה עליו ולא חזר בו מהעבירה, יורד מנכסיו עוד עד שמוכר את שדותיו. לא חזר בו, מוכר את ביתו. לא חזר בו, מוכר את בתו שתעבוד אצל אחרים, כדי שיהיה לו כסף. לא חזר בו, יצטרך ללוות בריבית. לא חזר בו, מוכר את עצמו לעבד. (גמרא קידושין דף כ עמוד א)

אופנים שהותר למכור

מותר למכור כמות מועטת של פירות [שיעור שלוש סעודות, כ-650 גרם], שכיון שצריך לקנות בכסף רק דברי מאכל כדלהלן, נחשב שמטרתו עדיין לאכילה ולא לסחורה. ואם לקח פירות משדה הפקר, ונשארו לו מהפירות, מותר לו למכור את השאר. (רמב"ם שמיטה ויובל ו, א ב)

צורת המכירה - גם כשהותר למכור את הפירות, לא ימכרם במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה נראה כסוחר בפירות שביעית, אלא ימכרם באומד, להראות שהפירות הפקר, ומוכרם בזול, רק כדי לקנות בכסף זה אוכל אחר. (שמיטה פ"ו ה"ג, רדב"ז)

כסף קדוש - הכסף שקיבל עבור הפירות, הריהו קדוש בקדושת שביעית, וקונה בו דברי מאכל בלבד, ויאכלם בקדושת שביעית, ולאחר שקנה בכסף, יוצא הכסף לחולין והמוכר רשאי לעשות בו כרצונו. את המאכל הנ"ל שקנה, רשאי להחליף במאכל אחר, ואז הקדושה עוברת מהמאכל שקנה למאכל האחר, ובכל אופן הפירות הראשונים נשארים בקדושתם לעולם כמו שהיו מתחילה. (רמב"ם שמיטה פ"ו ה"א)

למשל: מכר יין של שביעית, ובכסף שקיבל קנה בשר - נוהג בבשר קדושת שביעית כדין היין [וכן נוהג בבשר דין ביעור, כאשר יבואר להלן בהרחבה]. מכר את הבשר וקנה בכסף דגים - יצא הבשר מקדושתו, ונוהג קדושה בדגים. מכר הדגים וקנה שמן - יצאו הדגים מקדושתם וינהג קדושה בשמן. מכר השמן וקנה דבש - יצא השמן מקדושתו ועבר לדבש. והיין של שביעית נשאר לעולם בקדושתו [ואם נשאר מהדבש או מהיין, צריך לבערם בפסח, כדלהלן]. ואין עושים מהדבש או מהיין רפואה, ולא מפסידים אותם, כדין כל פירות שביעית. (רמב"ם שמיטה פ"ו ה"ז)

מוכר עם הארץ - אף באופן שמותר לקנות פירות שביעית, אין לקנות ממוכר עם הארץ שחשוד שלא ינהג בכסף בקדושת שביעית, שנמצאת מכשילו באיסור. אולם רשאי לקנות ממנו אם משלם לו בהקפה, או על ידי צ'יק, או בכרטיס אשראי, שבתשלומים אלו, אין הכסף קדוש בקדושת שביעית. [והטעם בזה, כיון שתשלום בהקפה, נחשב כפירעון חוב, ולא כתשלום עבור הפירות]. (חזון איש, אז נדברו. תכד, תכה)

למנוע מכשול - טעה וקנה פירות שביעית מעם הארץ, וחושש שמא לא ינהג בכסף בקדושה, רשאי הקונה לחלל את המעות שאצל עם הארץ על מאכל שאצלו. [שכלל גדול בידינו: "זכין לאדם אפילו שלא מדעתו"]. ובמקום צורך, רשאי לחלל את הכסף אפילו על מאכל ששווה פחות מסכום הדמים שנתן לחברו, ולפחות שיהיה המאכל שווה פרוטה. וכיצד מחלל? לוקח מאכל, ואומר: "קדושת השביעית שיש במעות שאצל פלוני, תהיה מחוללת על מאכל זה". ואוכל את המאכל בקדושת שביעית. (חזון איש)

פריעת חוב

הכסף שקדוש בקדושת שביעית, אין לפרוע בו שום חוב, ואפילו חוב של מצוה, כגון שקנה עלייה לספר תורה, או שהתחייב בעבר לתת סכום מסוים לצדקה וכיוצא, אבל לתת בסתם לעני, רשאי, רק שיודיע לו שינהג בו קדושת שביעית. (תכא, תכב)

וכמו כן, אין לשלם בכסף זה עבור דברים שרגילים בני אדם לשלמם, שנמצא כפורע חובו מכסף של שביעית, ולכן אין לתת מתנה לחתונה מכסף זה, שהמתנה היא כתשלום חוב עבור אכילתו שם. ואפילו אם אינו אוכל שם, אלא שהחתן נתן לו בעבר מתנה לחתונתו, ומן הנימוס להחזיר לו מתנה, וכן כל כיוצא בזה. (תכד)

עבר וקנה בכסף של שביעית חפצים שונים, או שילם לספר וכדומה, קנסוהו חכמים שיאכל מאכלים בקדושת שביעית בשווי של אותו כסף. (רמב"ם שמיטה פ"ו ה"י)

פירות מקרקע של גויים - מותר לסחור בהם כרגיל ללא שום שינוי. (תכ, תכב)

אוצר בית דין

תקנת בתי הדין

כבר בארנו שאסור לנעול את השדות בשנת השמיטה, ועל בעלי השדות להפקיר את הפירות לכל מי שרוצה. אלא שבמשך השנים היו אנשים שנצלו את זכותם לקחת פירות לבני ביתם, והיו לוקחים כמויות גדולות ומוכרים אותם בשווקים, ועוברים גם על איסור סחורה בפירות שביעית, על כן מינו בית דין אנשים שישבו בפתח העיירות, וכל מי שהיה מביא עמו פירות, היו משאירים בידו כמות של ג' סעודות בלבד, ואת

השאר נוטלים ממנו ומכניסים לאחסון מיוחד הנקרא 'אוצר בית דין'. ובערבי שבתות היו מחלקים פירות לכל אדם, כפי מספר בני ביתו. (תכו)

במשך הזמן, החליטו לעשות זאת בצורה מסודרת יותר, ותקנו לעשות 'אוצר בית דין', דהיינו שבעלי השדה מוסרים את כל הפירות לרשות בית הדין, שהם יחלקו את הפירות לציבור, בכמות הנצרכת לאכילה לכל אחד לפי מספר בני ביתו, ובית הדין שולח אנשים שיקטפו את הפירות ויובילו אותם למקום אחד, ובית הדין משלם להם עבור טרחתם בליקוט ואיסוף הפירות והובלתם לאוצר בית הדין. לאחר מכן, בעת חלוקת הפירות, גובה בית הדין מן הציבור כסף עבור כיסוי התשלום לפועלים. ואמנם כסף זה, אינו קדוש בקדושת שביעית, כיון שאינו תשלום עבור הפירות אלא עבור העבודה בלבד. (תכו, תכא, תלה)

שלוחי בית דין - אותם שליחים ששולח בית דין לאסוף את הפירות, ודאי שהינם יכולים להיות גם אותם פועלים שעובדים בשדה זו בשאר השנים. אשר על כן, גם כיום מטעם בתי הדין מקיימים 'אוצר בית דין', דהיינו שממנים את בעל השדה להביא פועלים כבכל שנה לאסוף את הפירות, ומשלמים להם דמי טרחתם, וחלוקת הפירות בפועל מתבצעת בחנויות השונות מטעם 'אוצר בית דין', וגובים מהקונים את שכר הטרחה של הפועלים עבור האיסוף וההובלה של הפירות לחנות בלבד.

אף על פי שהתבאר לעיל שאסור לקצור ולאסוף את הפירות כבשאר השנים, מכל מקום שלוחי בית דין שאוספים לצורך הרבים, רשאים לקצור כדרכם תמיד. וכן רשאים המוכרים לשקול ולמדוד כדרכם בכל השנים. [כי מה שהתבאר לעיל שצריך למכור באומד, היינו כדי שיראה שמוכר בזול, אבל כאן בלאו הכי מוכר בזול, וגם אין זו מכירת הפירות אלא שגובה דמי טרחה בלבד]. (תלד)

מצוה לקנות פירות מ'אוצר בית דין', שבזה מחזקים את החקלאים המוכנים לקיים את דיני השמיטה במסירות נפש ובביטול הפרנסה, שקראום חז"ל (שוחר טוב פרק קג) 'גיבורים', שנאמר: גיבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו. וכמובן שיקפיד ללמוד את ההלכות, כדי לדעת היאך לשמור על הפירות בקדושה. וזה עדיף מאשר לקנות מפירות של גויים ולפרנסם. (תכט, תלג)

חנות המוכרת פירות 'אוצר בת דין' במחיר גבוה, נראה שאין זה עבור הוצאות הטרחה בלבד, ולא יקנה מהם, שיש כאן איסור סחורה בפירות שביעית. (תכז, תכט)

ארבעת המינים בשנה השביעית

לולב. הדס. ערבה

דינם כסתם עצים שאין בהם קדושת שביעית, ומותר לסחור בהם. וכן מה שנהגו רבים לשרפם בביעור חמץ בערב פסח, מותר לעשות כן לכתחילה אף בשל שביעית. (תמ, תמג. מהרי"ל דיסקין, ציץ הקודש, חשב האפוד, ציץ אליעזר, הגרשז"א, חזו"ע סוכות שב, שטו)

שדה שעבדו בה בשביעית באיסור, מעיקר הדין מותר לקחת ממנה לולב, הדס וערבה לארבעת המינים, והמחמיר תבוא עליו ברכה. (תמה)

יש שגוזמים את הערבה כחודשיים לפני חג הסוכות ולא משאירים בה עלים כלל, ומשקים פעמיים בשבוע, כדי שעד סוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות. וכמו כן, יש השורפים את עץ ההדס, כדי שיוציא הדסים משולשים, ויש ללמדם שאסור לעשות כן בשביעית, שהרי זו עבודת אילן האסורה. ואם עברו ועשו, יוצאים ידי חובה בהדסים ובערבות אלו, אך המחמיר תבוא עליו ברכה. (תמז)

אתרוג

אתרוג של שביעית, כשר למצות ארבעת המינים. ומותר למשמש בו בידיים, אף על פי שהקליפה קצת נפסדת. (תמח, תנא)

נעבד ונשמר - אף אם עבדו בעץ באיסור, או שלא הפקירו הבעלים כדין, כשר האתרוג למצוה, והמחמיר תבוא עליו ברכה. (אגרות משה, ציץ אליעזר. תמח, תנה)

חנט בשישית - אתרוג שחנט בשנה השישית, ונקטף מהעץ בשנה השביעית, מן הדין אין נוהג בו קדושת שביעית [כיון שחנט בשישית], אך ראוי להחמיר לנהוג בו קדושת שביעית, [לחשוש לדעת הרמב"ם שהולכים באתרוג אחר הלקיטה]. דין זה מיוחד באתרוג בלבד, אבל בשאר פירות האילן, כבר בארנו לעיל שלכל הדעות הולכים רק אחר חנטה, וכיון שחנטו בשישית, אין בהם קדושת שביעית. (סימן שלא סעיף קכו. תמח)

חנט בשביעית - אתרוג שחנט בשביעית, ונקטף מהעץ בשנה השמינית, יש בו קדושת שביעית. אך יש להחמיר להפריש עליו תרומות ומעשרות בלי ברכה. (תנג)

קניית אתרוג מעם הארץ - אין לקנות אתרוג של שביעית מעם הארץ שחשוד שלא ינהג בקדושה בדמי האתרוג, אלא אם כן קונה ממנו גם לולב [או חפץ אחר שאין בו קדושת שביעית], שאז מכיון שבלולב אין קדושת שביעית, מבליע לו את דמי האתרוג בלולב, כלומר שמשלם יותר על הלולב במקום על האתרוג. **למשל**: אם הלולב עולה 20 ₪ והאתרוג 50 ₪, יאמר לו: אני משלם לך 70 ₪ עבור הלולב, ונמצא שקיבל את האתרוג

במתנה מהמוכר (תנג). [וכבר התבאר שיכול גם לקנות ממנו את האתרוג בהקפה או על ידי צ'יק או כרטיס אשראי, שבתשלומים אלו אין הכסף קדוש בקדושת שביעית כדלעיל].

שיווק אתרוגים לחוץ לארץ - כבר התבאר לעיל שאין להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ, ומכל מקום בדיעבד שהוציאו אתרוג לחוץ לארץ, מותר לברך עליו, ויזהרו לנהוג בו בקדושת שביעית. (תנז)

מצוה גוררת מצוה - טוב לקחת אתרוג ששמרו עליו את דיני השמיטה כהוגן, ונוהג בו קדושת שביעית, שכיון שנעשתה בו מצות שביעית, תֵעשה בו עוד מצוה אחרת, רק שיזהרו לנהוג בו בקדושה. (תסא)

נויי סוכה - מותר לתלות אתרוג לנוי בתוך הסוכה, אך לא יתחב בו איזה מחט, שנמצא שמפסיד את פירות שביעית בידיים. ויתנה קודם החג, שאינו מקצה את דעתו מהאתרוג כל בין השמשות של שמונת ימי החג, שאז לא יהיה האתרוג מוקצה במשך ימי החג, ויהיה מותר לאוכלו גם בחג הסוכות, כמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה חלק ב. (תנד)

איסור ספיחים

טעם האיסור

מחמת שהיו בזמנם אנשים רמאים שזורעים שדותיהם בשביעית בסתר, ואומרים שזרעים אלו גדלו מאליהם, לכך אסרו חכמים באכילה את כל הספיחים [תבואה, קטניות וירקות], אפילו אותם שבאמת גדלו מאליהם, כגון שנפל זרע בשדה בשביעית.

ירקות - שזרעם בסוף השנה השישית והושרשו בשביעית, אסרום חכמים משום ספיחים. אך אם הושרשו בשישית, לא אסרום חכמים ומותרים הם באכילה, וינהג בהם בקדושה. (תוספות, הרמב"ן, רבנו שמשון, הרא"ש, חזון איש, משנת יוסף, מנחת שלמה ועוד. קנט, תצ, תקה)

תבואה וקטניות - שזרעם בשישית, אם לא הגיעו ל'עונת המעשרות' בשישית אלא בשביעית, הרי הם באיסור ספיחים. ו'עונת המעשרות' היינו, שגדל עד שראוי לזרוע ממנו ויצמח, ובתבואה זמנה משגדלה שליש. ועיין רמב"ם הלכות מעשר (פ"ב ה"ה) שבאר את עונת המעשרות של כל מין ומין. (שמיטה פ"ד ה"ט)

הספיחים נאסרו באכילה אבל בהנאה לא נאסרו, ולכן רשאי להריח בהם או למכרם לגוי וליהנות מהכסף. (שער המלך, מנחת שלמה, אור לציון. תצב)

כאשר קונים קטניות וירקות קפואים, אפילו לאחר זמן רב מהשמיטה, טוב להקפיד שתהיה השגחה עליהם, לבל יכשל באיסור ספיחים שאסורים באכילה לעולם. ואולם מעיקר הדין רשאי לקנותם, כיון שהרוב אינן ספיחים.

ספיחים של גויים

אין איסור ספיחים בקרקע של גוי, כיון שלא נאסרו הספיחים אלא מפני הרמאים עוברי עבירה שזורעים בשביעית, והרי לגויים מותר לעבוד בקרקע בשביעית. ואפילו אם יהודי עבד בקרקע של הגוי, לא נאסרו הגידולים משום ספיחים. (תצג)

ספיחים בשביעית ובשמינית

ספיחים שנלקטו בשביעית, אסורים באכילה לעולם. אולם אם נלקטו בשמינית, אסורים עד שיהיה אפשר לזרוע כיוצא בהם בשנה השמינית ויגדלו, [ומצוי מאוד בירקות עלים כעלי חסה וכיוצא שגדלים מהר]. ומכל מקום כשיגיע יום ראשון של חנוכה, מותרים יהיו הספיחים באכילה, גם אותם שאי אפשר לזרוע כיוצא בהם. מכיון שכל זה קנס וחשש מדרבנן, מפני הרמאים שמא יזרעו בשביעית, לכך לא החמירו חכמים כל כך לאסרם עליו יותר מחנוכה. (רמב"ם ומהר"י קורקוס פ"ד שמיטה ה"ו. תקיא)

ספיחים המותרים

זרעים שהתפתחו מאליהם כששהו במחסן, כגון הבצלים שמוסיפים עוד אחר תלישתם, לא גזרו בהם חכמים איסור ספיחים. (תצד)

שטחי שדה שאינו זורע בהם, מותרים הספיחים שגדלו מאליהם שם, שכיון שאין השטחים מיועדים לזריעה, לא שייך לגזור שמא יזרע שם באיסור. (תצד)

לא גזרו חכמים איסור ספיחים במיני צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם. ולכן מותר לזרוע מינים אלו עד ערב שביעית. (תצד)

מין שאינו נותן פירות בשנה הראשונה לנטיעתו כמו הבננה, אין בו איסור ספיחים, שהרי אם אנו רואים פירות, בודאי שלא זרעוהו בשביעית, ולהעברת שתילים ממקום למקום לא חששו חכמים. (הגאון רבי פנחס עפשטיין, החזון איש, הגרא"ח נאה, הגרצ"פ פראנק, הגרש"ז אוירבך, ישועת משה, ברית עולם, דרך אמונה ועוד. תצד)

שיח שנותן פירות יותר משנה אחת, כמו נענע, פאפיה, חצילים וכיוצא - מהשנה השניה והלאה, אין בו איסור ספיחים, כיון שברור שלא נזרע בשביעית. (הגרצ"פ פראנק ועוד. תצח)

מין שאין נוהג בו קדושת שביעית, כבשמים, פרחים וכדומה, אין נוהג בו איסור ספיחים. ובלאו הכי הלוא הספיחים נאסרו רק באכילה ולא בהנאה. (מעדני ארץ, אור לציון. תצט)

מקומות שהותרו בזריעה בשביעית, כמו הגידולים בחממות, בבתים, בגינה שעל הגג, וכיוצא בהם, ודאי שלא שייך בהם איסור ספיחים.

הביאו לפניו ירקות, והוא מסופק אם יש בהם איסור ספיחים, מותר לו לאוכלם. כיון שהשמיטה בזמנינו מדברי חכמים, ובספק בדברי חכמים, אנו מקילים. (קז)

ספיחים בגולן

אע"פ שאסרו חכמים לעבוד באדמת הגולן בשביעית, מכל מקום ירקות שגדלו מאליהם שם, מותרים באכילה, שלא החמירו חכמים שם באיסור ספיחים, אולם בדרום הגולן יש להחמיר. (עז)

ביעור פירות שביעית

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא כה ו ז): וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: **וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה** אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל. ודרשו חז"ל: כל זמן שהפרי עדיין בעונתו והחיה אוכלת ממין זה בשדה, אז תאכיל לבהמתך בבית, וגם אתה רשאי לאכול מזה. אך כאשר הסתיימה עונת הפרי ואין החיה בשדה אוכלת ממנו, או אז אל תאכיל לבהמתך בבית, וגם אתה אל תאכל מזה. (תסג)

למשל: גדל בחצר ביתו עץ של תפוזים. בשנת השמיטה חנטו הפירות [ונעשו קדושים בקדושת שביעית], ובשנה השמינית בתחילת החורף כבר נעשו בשלים וראויים לאכילה. במשך החורף יכול הוא לקחת מהפירות ולאוכלם בקדושת שביעית, ויחד עם זאת כמובן מפקיר הוא את הפירות, וכל מי שרוצה יכול לבוא ולקחת מהתפוזים. אולם בסוף החורף, כאשר תמה עונת התפוזים, וכבר אין תפוזים על העצים, אסור לאף אדם להשאיר לעצמו מתפוזים אלו בביתו, אלא עליו לבערם. [ואמנם רשאי לשייר לעצמו כמות מועטת של ג' סעודות כדלהלן].

כיצד מבערים?

אין צריך לבער את הפירות ממש, אלא די להפקיר את הפירות, שכל הרוצה לקחת יבוא ויקח. וכיצד מפקיר? קורא לשלשה מחבריו, ואומר להם: "אחינו בני ישראל, כל מי שצריך ליטול, יבוא ויטול". ואם לא לקחו את הפירות, רשאי לקחתם ולאוכלם. וטוב להוציא את הפירות לפתח ביתו, אך מן הדין אינו חייב להוציאם ודי בזה שמודיע שמפקיר. תוספות, הרמב"ן, הסמ"ג, היראים, רבנו שמשון, הרא"ש, הרי"ד, רבנו פרץ, הר"ן, רבנו דוד בונפיד, מהר"ם בן חביב, מהרי"ט, מרן רבנו יוסף קארו, ועוד. (מאור ישראל חלק ב עמוד קד. תעד, תפ)

מאיזו כמות?

כאשר מפקיר, משייר לעצמו כמות של שלוש סעודות, והיינו שישער כמה אוכלים הוא ובני ביתו מפרי זה בשלוש סעודות, **למשל**: כמה תפוזים צריכים הוא ובני ביתו לקינוח

בסוף הסעודה. וכמו כן, אם הוא רגיל לשתות יין בסעודה, ישער לפי רגילותו. ואם אינו רגיל, ישייר לעצמו כמות של שלוש רביעיות [כ-250 מ"ל]. נמצא שאם אין לו אלא כמות של ג' סעודות, אינו צריך להפקיר כלל. (דרך אמונה)

כבושים. שימורים

צנצנות של כבושים או קופסאות שימורים שפתח אותם, אף על פי שהגיע זמן ביעורם, אינו צריך להפקירם, שכיון שהתחילו לאכול מהם, בודאי יגמרום מחשש שמא יתקלקלו, ואם כן נמצא שהרי הם כמבוערים. (רמב"ם שמיטה פ"ז ה"ו ובכסף משנה שם)

והוא הדין בתבשיל שיש בו מפירות שביעית, שאין צריך לבערו, כיון שאי אפשר להשהותו כל כך מחשש שמא יתקלקל. (דרך אמונה)

זמן הביעור

כל פרי יש לו את זמן הביעור שלו. ולכן יש לעקוב אחר פרסום הרבנות הראשית ובתי הדין צדק של זמני הביעור של כל הפירות והירקות.

ביעור היין - לכתחילה יפקיר את היין בערב פסח. ואם שכח, רשאי להפקירו עד שביעי של פסח. וכשמפקיר בערב פסח, רשאי לשייר לו ולבני ביתו שיעור של ארבע כוסות לליל הסדר, ולצורך יום טוב. (תעט, תפו)

ביעור האתרוג - אתרוגים הקדושים בקדושת שביעית, יש להקפיד לאחר חג הסוכות שלא לזרקם, וטוב לבשלם ולעשותם מרקחת [ריבה], ולאוכלם בקדושה. וישתדלו לאכלם עד ט"ו בשבט של השנה השמינית, שזה זמן ביעורם. ואם נשאר לו מהאתרוגים, טוב שיפקירם. [שהרי יש אומרים שאין צריך להפקירם מאחר וכל השנה, יש אתרוג בעץ]. ומכל מקום אם יש לו רק שני אתרוגים, אינו חייב להפקירם, כיון שאין בהם שיעור של שלוש סעודות. (מנחת שלמה, משמרת השביעית)

ספק זמן הביעור - פירות שאינו יודע בברור אימתי זמן ביעורם, יפקירם מיד כשמתחיל להסתפק, ויאמר שבכוונתו להשאירם הפקר ואינו רוצה לזכות בהם, עד שיעבור זמן הביעור. (תעח)

אחר ההפקר - מן הדין אינו חייב לנהוג קדושה בפירות לאחר שהפקירם. כן פסקו רבנו שמשון, הרא"ש, המאירי ועוד. ועיין מנחת שלמה. (תפו)

מרקחת פירות

פירות שביעית שהכין מהם מרקחת עם פירות אחרים, למשל: שזיפים של שביעית שרקחם עם משמשים של שישית, צריך להפקיר את המרקחת בהגיע זמן ביעור השזיפים, ואפילו רוב המרקחת היא מהמשמשים. [ואפילו יש פי שישים במשמשים מהשזיפים, אינו בטל, כי כלל גדול בידינו "דבר שיש לו מתירים, אפילו באלף לא בטל", שכיון שאפשר

לאוכלו בהיתר גמור על ידי הפקר, למה שיאכל על ידי ביטול ברוב המשמשים]. **ואם שני סוגי** הפירות הם של שביעית, ואין זמן ביעורם שווה, בהגיע זמן הביעור של הפרי שהוא הרוב, יפקיר. ואם שניהם מעורבים בכמות שווה, יפקיר בהגיע זמן הביעור של הפרי הראשון. (רמב"ם שמיטה פ"ז הכ"ב, ורדב"ז שם)

עבר ולא הפקיר

אם עבר זמן הביעור ולא הפקיר את הפירות, נאסרו הפירות באכילה לכל אדם, וחייב לבערם ממש ולאבדם, באופן שלא יגיעו לשום אדם. אולם אם לא הפקיר את הפירות מחמת אונס ושכחה, יפקירם מיד, ויהיו הפירות מותרים באכילה. (תעג)

פירות של שביעית שעבר ולא הפקירם, ובישלם עם מאכל אחר, נאסרה כל התערובת באכילה, ואם יש פי שישים במאכל ההיתר נגד האיסור, מותר לאכלם. אולם אם בישלם עם אותו מין של פירות, אפילו יהיה פי אלף מפירות ההיתר נגד האיסור, נאסרה כל התערובת. (ר"מ שמיטה פ"ז הכ"ב)

ביעור הכסף

כבר בארנו לעיל שהמוכר פירות שביעית בהיתר, קונה בו מאכל ונוהג בו בקדושת שביעית, ואם לא קנה מאכל עד זמן הביעור, יש להפקיר את המעות. **למשל**: המוכר יין וקיבל כסף, יש להפקיר את הכסף בערב פסח שהוא זמן ביעור היין. (תעו)

וכמו כן אם קנה בכסף זה מאכל, אלא שלא גמר את המאכל, חייב לבערו. למשל: מכר יין, ובכסף שקיבל קנה דבש. אם נשאר לו מהדבש עד ערב פסח, חייב לבערו.

פירות של אוצר בית דין

כל האמור לעיל שצריך להפקיר את הפירות, הוא דוקא בפירות שלקח משדה של הפקר אבל פירות שלקחם מ'אוצר בית דין', אין צריך להפקירם, בין שלקחם קודם זמן הביעור, בין שלקחם לאחר זמן הביעור. (רמב"ן ויקרא כה ז. כרם שלמה. תלה)

מכירת הקרקעות לגוי

גיבורי כח עושי דברו

כל אדם ירא שמים שברשותו קרקע, צריך לשמוח ולעלוז לקראת שנת השמיטה, שבה הוא זוכה לקיים את ציווי ה' יתברך שלא לעבוד בקרקע למשך שנה שלימה, מלבד מלאכות מסוימות שהתירום חז"ל לטובת האילן שלא ינזק, וכמבואר לעיל. מסופר על גדולי ישראל שהיו מתאווים לעלות לארץ ישראל, כדי לקיים את מצוות הארץ, ואדם שזוכה שכבר יש לו קרקע בארץ ישראל, ויש לו הזדמנות פז, פעם בשבע שנים לקיים מצוה כה חשובה ונדירה - בודאי שלא נאה ולא יאה לחפש דרך כלשהי להפטר מהמצוה, ועל כן **ישתדל בעוז ותעצומות, ויכבוש את יצרו להצטרף למעגל הגדול של**

החקלאים שומרי השמיטה כדת וכדין, אשר מעלתם גדולה עד מאוד שעליהם דרשו חז"ל (תהלים קג): **גיבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו. ומצוה רבה לעודד ולחזק ולהרבות חקלאים כאלו, מקדשי שם שמים, אהובים למעלה ונחמדים למטה. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא.** ובפרט שרובם יושבים ועוסקים בתורה בשנה זו, שזו אחת ממטרות התורה בציווי השמיטה, כמבואר בדברי הספורנו, הגאון החיד"א ועוד.

בכל ערב שנת השמיטה, מבצעים הרבנים הראשיים לישראל "מכירת קרקעות", דהיינו, שמוכרים קרקעות של יהודים - לגוי, כדי להפקיע את קדושת הארץ שיש בקרקע של היהודי, ובמכירה זו בעל השדה מפקיע את עצמו ממצות השמיטה. מכירה זו באה אך ורק כדי להציל אלפי חקלאים שרובם עדיין לא זכו לשמור את התורה והמצוות כדת וכדין, והם יעבדו באדמה בשנת השמיטה באיסור ודאי, אזי כדי להצילם מעוון כה חמור, לוקחת מהם הרבנות הראשית ייפוי כח, ומוכרת את שדותיהם לגוי, כדי שעל ידי זה תהיה עבודתם בהיתר ולא באיסור.

ועל כל פנים, יש לנו שומרי השמיטה לדון לכף זכות את בעלי השדות האלו, כי לרובם לא קל להשבית את השדה שנה שלימה, כי פרנסתם תלויה בזה. גם כי רוב הייצור נועד ליצוא לחוץ לארץ, ואם ישבתו בשביעית, נמצא שהפירות קדושים בקדושת שביעית ואין להוציאם לחוץ לארץ. [וכבר אמרו חז"ל: אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו]. ומה עוד שחקלאים רבים מחוסר ידיעתם, אינם מקפידים על קיום ההלכות כדת וכדין, ונמצא שנכשלים באיסורי עבודה בקרקע בשביעית, ומחמת דאגות אלו תקנו מגדולי הרבנים בדורות האחרונים למכור את השדות לגוי, ועל ידי זה אין קדושת שביעית נוהגת בפירות, ומותר להוציאם לחוץ לארץ, ואין צריך להזהר שלא להסתחר בפירות, ושלא להפסידם וכו'. ומכל מקום אותם המוכרים שדותיהם לגויים, צריכים להתאמץ בכל עוז, לשכור פועלים גויים שיעבדו הם בשדה, ולפחות את עיקר העבודות [זריעה, קצירה, בצירה, זמירה וחרישה], ואם התאמצו ולא השיגו פועלים גויים כלל, המקילים לעבוד, יש להם על מה לסמוך.

חקלאי שמוכר את שדהו לגוי, אין לו לבצע את המכירה לבדו עם הגוי, אלא אך ורק באמצעות הרבנות הראשית לישראל, כי רבו מאוד פרטי ודיני המכירה ונוסח השטר, ואין לאדם לסמוך על עצמו כלל וכלל.

חקלאים המוכרים את שדותיהם, טוב שישיירו איזו חלקת קרקע קטנה שאותה לא ימכרו, ובחלקה זו ישמרו על דיני השביעית כדת וכדין. (שמחה לאי"ש, הגרש"י זוין. תרכד)

גינה משותפת

הגר בבניין משותף עם שכנים שאינם שומרי תורה ומצוות, ומשתתפים בתשלום על הוצאות החזקת הבנין, כחשמל, ניקיון, עבודות גינה וכיוצא - אם אין הדיירים מוכנים להפסיק את עבודות הגינה בשנת השמיטה, כבר ביארנו לעיל שעליו לומר בעת התשלום לוועד הבית, שהתשלום שלו הוא עבור ההוצאות המותרות בלבד. אולם טוב שגם יבקש מוועד הבית יפוי כח בלתי חוזר, וימסור זאת לרבנות, כדי שימכרו את הגינה לגוי, ובזה ירויח להציל את שכניו שלא יעברו איסור בעבודות הקרקע בשביעית. (שח)

ארנונה

מן הראוי הוא שבכל עיר ועיר, ישתדל רב העיר להשפיע על הנהלת העירייה שישמרו את השמיטה כדת וכדין, ויורה להם כיצד לנהוג בכל העצים וגינות העיר, על פי ההלכה [מה שלצערנו לא מצוי ולא שייך כל כך, לבד מהערים החרדיות כאלעד, ביתר עילית, וכיוצא]. אך אם נתקל הרב בסירוב מוחלט, ימכור להם את כל הקרקעות לגוי באמצעות הרבנות הראשית לישראל, כדי להצילם מאיסורים, וכאמור לעיל. ואולם תושבים הגרים במקומות שאין העירייה מוכרת את הקרקעות לגוי, וממשיכים הפועלים לעבוד שם כרגיל, אזי בעת תשלום הארנונה, יאמרו התושבים שאין בכוונתם לשלם עבור עבודות האדמה האסורות, אלא רק עבור עבודות האדמה המותרות, ושאר ההוצאות השוטפות.

לקיים מצות השמיטה

לכתחילה יקנה פירות שנשמרו בדיני השמיטה, ויאכלם בקדושת שביעית כפרטי ההלכות המבוארים לעיל, שבזה מרויח הוא לקיים את דיני השמיטה, ומקיים גם מצוה באכילתם [לרמב"ן]. לא כן, כשקונה פירות מקרקע שנמכרה לגוי, אין הפירות קדושים בקדושת שביעית, ואינו מקיים בהם מצות שמיטה. (הרדב"ז, מרן השלחן ערוך, מהרשד"ם, מהר"ם גלאנטי, החיד"א, ועוד. תקצא, תרלה)

יש להבהיר כי גם לדברי האוסרים את מכירת הקרקעות לגוי - עדיין אין איסור לקנות את הפירות שגדלו בקרקעות אלו, כי הלוא אפילו יהודי שלא מכר את שדהו כלל ועבד באיסור ודאי בשמיטה, פירותיו אינם נאסרים באכילה, וכדלעיל. הרמב"ם, החינוך, מהר"י קורקוס, ורוב הראשונים, כסף משנה, פאת השלחן, ערוך השלחן, חזון איש, אור לציון, הגרשז"א ועוד. הדר במקום שאין להשיג פירות אלא של היתר מכירה, מן הדין רשאי לקנותם ולאוכלם. והוא הדין אם הפירות שבשדות הגויים עולים יקר יותר, רשאי לקנות מפירות היתר מכירה. וכל שכן כשפירות של 'אוצר בית דין', עולים יקר יותר, שלא יקנה מהם, כיון שהמוכר נכשל באיסור סחורה בפירות שביעית. (הגרש"ז אוירבך כדלהלן, ושיבלחטו"א מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף שליט"א)

כתב הגרש"ז אוירבך

(שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן מד) וזת"ד: גם המחמירים שאינם רוצים לסמוך על היתר המכירה, מכל מקום לפי מה שנוהגים כהכרעת האחרונים להקל בדין משומר ונעבד בשביעית, כיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, וגם החזון איש כתב, שבדיעבד אין הפירות נאסרים ומותרים באכילה, לפיכך נראה שמותר גם למחמירים, לקנות מחנוונים שסומכים על היתר המכירה, ושוקלים ומודדים ועושים סחורה בפירות שביעית של החקלאים שהשתמשו בהיתר המכירה, ואין הלוקח מהם צריך לחשוש משום לפני עיור או שהוא מוסר דמי שביעית לעם הארץ. שהרי גם המחמירים הללו אינם מחזיקים הדבר לאיסור ודאי, שהרי אינם נמנעים מלהשתמש בכלים של הנוהגים היתר כדברי המקילים בהיתר המכירה, הלכך אין שום איסור לקנות פירות שביעית מהחנוונים ומוכרי ירקות הסומכים על היתר המכירה, שמאחר שכלל גדול בידינו (עבודה זרה ז ע"א) שבדברי סופרים הלך אחר המיקל, ושביעית בזמן הזה מדרבנן, אפילו אם יהא האוסר צווח ככרוכיא שהדבר אסור, ושהמתיר אינו אלא טועה, מכל מקום כיון שהמתיר גם הוא תלמיד חכם שהגיע להוראה, אף אם ישאל איש את האוסר כיצד ינהג, מסתבר שעליו לומר על פי הכלל שכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, הלך אחר המיקל. ואין לחוש לקנותם מן הנוהגים היתר בדבר. ע"כ. (יבי"א ח"י יו"ד סימן מב אות י. תריז)

מעשה עם הגאון רבי עזרא עטיה זצ"ל

מעשה שהיה בישיבת פורת יוסף לפני כארבעים שנה, שבתחילה לא סמכו על היתר המכירה והיו קונים פירות וירקות שלא מהיתר מכירה. מנהל הישיבה בזמנו כששמע על כך, ביקש ממרן הראשון לציון הגאון רבנו עובדיה יוסף שליט"א שיגיע לביתו של ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטיה זצ"ל, וינמק בפניו את נימוקי ההיתר על מנת שיאכלו להשתמש בהיתר זה בישיבה, כי היה דוחק גדול והמחירים של פירות השמיטה היו יקרים. וגם הסחורה של השמיטה, היתה סחורה גרועה, והדבר גרם למיעוט אוכל לבחורי הישיבה. מרן הגיע לביתו של ראש הישיבה ובמשך שעה ארוכה הרצה בפניו את טענות המתירים והאוסרים. ראש הישיבה האזין בקשב רב לדבריו, והורה למנהל שיכול הוא לקנות פירות וירקות מהיתר המכירה, ויפרסם שכל הרוצה להחמיר על עצמו, תבוא עליו ברכה, אבל בני הישיבה יכולים לסמוך על ההיתר. וביקש ראש הישיבה ממרן שיבוא וימסור שיעור בישיבה ויבאר ללומדים את נימוקי ההיתר. ולאחר מכן ליוה את מרן עד לרחוב, ושמח מאוד על הדברים. ואכן כך הנהיגו בזמנו בישיבה לאכול מפירות וירקות של היתר המכירה. לאחר מכן הגיעו כמה תלמידי

חכמים לביתו של ראש הישיבה, והתמרמרו על ההחלטה לסמוך על ההיתר. ואמר להם ראש הישיבה שאכן להם יעשו שלחן לבד ממאכלים שלא מהיתר המכירה. וכן סיפר הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א כי בזמנו היו אוכלים בישיבה מפירות של היתר המכירה, והיו סועדים בישיבה גדולי המקובלים שבדור הקודם, וכן רבנים ואברכים חשובים וכולם אכלו. והיה טור אחד שבו הסבו האברכים שהחמירו על עצמם. וכן סיפרו לנו כמה וכמה מגידי אמת מהאברכים שלמדו בזמנו בישיבה, והדברים מפורסמים וידועים לכל מי שלמד בישיבת פורת יוסף באותה תקופה. (תרטו)

אדם שמחמיר שלא לאכול מפירות של היתר מכירה, ולעת עתה רואה שהפירות האחרים עולים יקר יותר, ורוצה להקל ולקנות מפירות של היתר מכירה, יעשה התרה על מנהגו הקודם, ורשאי יהיה לאכול מפירות אלו. ומכל מקום אם התארח אצל חברו והביא לו מפירות של היתר מכירה, רשאי יהיה לאכול מפירות אלו, ובפרט כשיש חשש שיפגע בעל הבית המארח, ואין צריך התרה, כיון שאין בדעתו להפסיק ממנהגו הטוב באופן קבוע אלא חד פעמי. (מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א. תכט, תרכח)

השתלשלות העניינים

לפני כמאה וחמישים שנה בשנת תר"כ, קם ישוב חקלאי קטן במושבה מוצא - במערב ירושלים, ובשנת תרל"ח קם ישוב חדש בשם "פתח תקוה" - אם המושבות. מניחי היסודות בישובים אלו, היו מאנשי ירושלים, אנשים יראי שמים שומרי תורה ומצוות, ושמרו את השמיטה כהלכתה. המושבה פתח תקוה גדלה והתרחבה, ובמשך השנים קמו עוד מושבות חדשות: ראשון לציון (תרמ"ב), עקרון, נס ציונה, ראש פינה (תרמ"ג), גדרה ויסוד המעלה (תרמ"ד) ועוד.

לקראת שנת השמיטה תרמ"ט, עוררו חלק מהחקלאים את בעיית קיום המושבות אם ישבתו שביתה מוחלטת בעבודות האדמה בשנה זו. ראשי החקלאים ופקידי הברון רוטשילד [הנדיב הידוע, שחלק נכבד מהמושבות היו מיסודו ותמיכתו], פנו אל גדולי הרבנים בארץ ובחוץ לארץ בדבר אפשרות להמשך העבודה החקלאית, והיתר שיווק התוצרת גם בשנת השמיטה, היות ולדעתם נשקפת סכנה לעצם קיומן של המושבות בראשית דרכן, מקיום השמיטה כהלכתה.

באשר לבקשתם, בשנת תרמ"ח ערב שנת השמיטה, נועדו בעיר וורשה הרבנים הגאונים רבי יהושע טרונק מקוטנא מחבר שו"ת ישועות מלכו, ורבי שמואל זנויל קלפפיש ראש מורי הצדק בוילנא, ורבי שמואל מוהליבר גאב"ד ביאליסטוק, והתירו למכור את השדות והכרמים לגוי. ועל היתר זה הסכים גם כן הגאון המפורסם רבי יצחק אלחנן

מקובנא. לעומתם, הגאון רבי יהושע ליב דיסקין, והגאון רבי שמואל סלאנט, פרסמו בירושלים גילוי דעת שאין היתר לחרוש ולזרוע באדמות, מלבד עבודות שהם לקיום האילנות שמותרות הן בשמיטה, כמבואר לעיל. מכיון שרבי יצחק אלחנן הִתְנה ששטר המכירה יערך על ידי בית הדין שבירושלים ובהסכמתו, וראשי בית הדין של האשכנזים בירושלים התנגדו להיתר, פנו בני המושבות לגדולי חכמי הספרדים שהיו אז בירושלים, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר מחבר שו"ת שמחה לאי"ש, והראשון לציון רבי מאיר פאניז'ל, שהתירו את המכירה, וערכו את חוזי המכירה לבעלי המשקים.

לקראת שנת השמיטה הבאה תרנ"ו, גדל הישוב החקלאי והתרחב עוד, ושיערו הרבנים שרוב החקלאים לא יעמדו בניסיון, וימשיכו לעבוד באדמות גם בלי היתר המכירה, לכך גם הרבנים שהתנגדו בשמיטה הקודמת למכירה, הסכימו להיתר המכירה באותה שנה, והצטרפו להיתר הגאון רבי יהושע ליב דיסקין, והגאון רבי שמואל סלאנט בהשתדלותו של הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי רבה של יפו.

לקראת שנת השמיטה הבאה תרס"ג, פנה שוב הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי אל גדולי ירושלים לחדש את ההיתר, כיון שלא השתנה המצב לטובה. כרבה של ירושלים בפועל, כיהן אז הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת], עקב זקנתו המופלגת של הגאון רבי שמואל סלנט. ועל דעתו של רבי שמואל סלנט השיב הגאון האדר"ת, כי הגאון רבי יהושע ליב דיסקין שהסכים להתיר בשמיטה הקודמת תרנ"ו, [נפטר בשנת תרנ"ח] ראוי לסמוך עליו גם בשמיטה זו. אך בינתיים נפטר הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי, והטיפול בהיתר המכירה עבר לחתנו ממלא מקומו הגאון רבי יוסף צבי הלוי, ואכן ערך הוא את חוזה היתר המכירה.

לקראת שנת השמיטה הבאה תר"ע, התקיימה שוב אסיפה של רבני ירושלים, בה השתתף גם הגאון רבי שמואל סלאנט, שהיה כבר בסוף ימיו [נפטר כ"ט באב באותה שנה], ופרסמו שלא למכור את הקרקעות לגויים. לעומתם היו כמה רבנים שהסכימו עדיין על ההיתר, ומהם הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק, וכך נערכו חוזי מכירת הקרקעות לקראת שנות השמיטה הבאות תרע"ז, תרפ"ד, תרצ"א. ומשם והלאה המשיכו כל הרבנים הראשיים לישראל, למכור בכל ערב שנת השמיטה את הקרקעות לגויים, כדי להציל את כל אותם מאות ואלפים חקלאים, שבודאי יעבדו בקרקע בשנת השמיטה גם בלי היתר מכירה. וכמו שכתב הגאון מקוטנא וז"ל: "על ידי פחזותם של הרבנים האוסרים, יצאה מכשלה גדולה שיעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם אף בלי היתר המכירה". עכ"ד. וגם הציבור הרחב, לצערנו אינו יודע להזהר כראוי לאכול את הפירות

בקדושת שביעית כדת וכדין, וכבר כתבו התוספות (סוכה לט ע"א), "ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית, שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית". וגם מאות חקלאים - זו פרנסתם היחידה, ואין להם כל אפשרות אחרת, לאכול לחם חוקם ולפרנס את בני ביתם. לכך עדיין נוטלים על שכמם הרבנים הראשיים את עול המכירה, למען הציל רבים מעוון, וכאמור.

נמצא שהיתר המכירה מתבסס על פי כמה מגדולי הרבנים, ומהם: הראש"ל רבי יעקב שאול אלישר בשו"ת שמחה לאי"ש, הראש"ל רבי מאיר פאניז'ל, הגאון רבי יצחק אלחנן, הגאון רבי יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו, הג"ר שמואל קלפפיש. מהר"ש מוהליבר גאב"ד ביאליסטוק, הגאון האדר"ת [רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים], הג"ר נפתלי הרץ הלוי, הגאון האבני נזר, הגאון רבי יהושע לאנג אב"ד סטוויסק, הגאון רבי יוסף ענגיל, רבי חיים אלעזר וואקס גאב"ד קאליש, רבי מרדכי אלישברג גאב"ד בויסק, הגאון מהר"ם רוביו אב"ד חברון, הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק, הגאון רבי צבי פסח פראנק, הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, הגאון רבי אהרון קוטלר, ועוד. (ה"ה קכו. ועיין יבי"א ח"י יורה דעה מסימן לז עד סימן מג, וחלק ח חושן משפט סימן ב)

ולהלן נביא כמה בעיות הנמצאות בהיתר המכירה:

א. שביעית בזמן הזה.

ראשית, יש לדעת שלדעת כמה מהראשונים אין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל לא מהתורה ולא מדברי חכמים, ומהם: בעל הלכות גדולות, רבי יהודה הנשיא אלברצלוני, רבנו יהודה בר יקר (רבו של הרמב"ן), רבנו זרחיה הלוי בעל המאור, היראים, העיטור, התרומות, הריטב"א, וכתב המאירי: שהדבר מוכרח שאיסור עבודת הקרקע בשביעית בזמן הזה בטל, ואינו אלא ממדת חסידות לזכר בעלמא. אך לעומתם דעת רוב הראשונים ששביעית בזמן הזה מדברי חכמים, ומהם: רש"י, רבנו תם, הרי"ף, הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ש, הר"ן, רבנו שמשון, ההשלמה, סמ"ג, סמ"ק, נמוקי יוסף, החינוך, מהר"י קורקוס, הטור, ועוד. ומגדולי האחרונים: מהרי"ט, מהרלנ"ח, המבי"ט, מהרשד"ם, ועל צבאם מרן רבנו יוסף קארו בבית יוסף יורה דעה סימן שלא, ובשו"ת אבקת רוכל ועוד. וכן פוסקים אנו להלכה כדעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך ששביעית בזמן הזה מדרבנן. והנפקא מינה אם שביעית מדרבנן או מהתורה, שבדבר שבו אנו מסופקים, נפסוק להקל, כמבואר בגמרא עבודה זרה (ז ע"א). (יבי"א ח"י יו"ד סימן לז)

ב. הערמה במכירת הקרקעות.

לכאורה יש בעיה במכירה, כי אין זה אלא הערמה, שהרי אין דעתם של בעלי השדות למכור את קרקעותיהם בלב שלם לגוי. אלא דהנה בתרומת הדשן כתב, מי שיש בידו חמץ סמוך לפסח וקשה לו לבערו ונותנו לגוי במתנה גמורה, והישראל מכירו לאותו גוי ויודע בו שלא יגע בחמץ כלל, אלא ישמרהו עד לאחר הפסח ויחזירהו לו, יראה שמותר, רק שיתנהו לגוי ללא שום תנאי. וכתב עליו הבית יוסף, אף שאין לך הערמה גדולה מזו, התירו חז"ל, שסוף סוף נעשה הקנין כדת וכדין. ובאר החתם סופר, שהערמת מכירה זו היא היתר גמור מן התורה בלי שום פקפוק, כיון שהוא מוכר מכירה גמורה מהקניינים שהגוי קונה בהם. ואע"פ ששניהם יודעים בליבם שהחמץ יחזור לישראל לאחר הפסח, וגם אין בדעת הגוי לקנותו ממש, מכל מקום דברים שבלב אינם דברים. ורשאי הישראל לומר לו בפירוש, שאם ירצה לחזור ולמוכרו לו שוב לאחר הפסח, קרוב לודאי שיקחהו ממנו במחירו, וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל, והמערער על זה ראוי לגערה, כן נראה לי ברור בעזה"י. עכת"ד החתם סופר. ואם כך הוא בחמץ שאיסורו מן התורה, קל וחומר בעבודות הקרקע בשמיטה שהיא מדרבנן. וכנהוג בכל המקומות למכור את אוזן הבהמות הטהורות לגוי, כדי להינצל מבעיית הבכורות, שאסרה אותם התורה בהנאה, כיון שמן הדין מותר להערים אפילו באיסור מן התורה, וכמבואר ברמב"ם בכמה מקומות, וכן פסקו רבים מהאחרונים ומהם: הגאון מליסא, זית רענן, הגאון מפלאצק בספרו מגן האלף, הפרי מגדים, בנין עולם, רבי ירוחם פישל פירלא בחיבורו על ספר המצוות לרס"ג, ברכת יוסף לנדא, צמח צדק, מהרש"ם, בית שלמה, מתת ידו, הגאון הנודע ביהודה בספרו תשובה מאהבה, ועוד. וכתב בשו"ת עטרת חכמים: שכן המנהג פשוט למכור לגוי קודם הפסח את הבהמות עם החמץ שדרכן לאכול במשך כל ימות השנה, והגוי מאכילן חמץ כל ימי הפסח, ואחר הפסח חוזר הישראל ולוקח אותם מן הנכרי. ולא חוששים להערמה, מאחר שמחמת האיסור גמר בדעתו להקנות. ואפילו אם לב המוכר פונה למחשבה לא נכונה, אין זה אלא דברים שבלב שאינם דברים לבטל המעשה של המכירה על ידי הקניינים כדת. ועינינו הרואות שכבר פשט ההיתר בכל מדינת פולין זה יותר ממאתיים שנה, על פי הוראת גאוני עולם שמימיהם אנו שותים יום יום, ואין כאן נדנוד איסור כלל ועיקר. עכ"ד. (יבי"א ח"י יו"ד סימן לח)

ג. לא תחנם.

ישנה עוד בעיה, שהרי נאמר בתורה 'לא תחנם', ודרשו חז"ל (עבודה זרה כ ע"א) לא תתן להם חניה בקרקע, דהיינו שאסור למכור קרקע לגוי בארץ ישראל, ואם כן היאך הרבנים

הראשיים מוכרים את הקרקעות לגוי? והנה מרן גאון ירושלים [ראב"ד לפני כמאתיים שנה] הראשון לציון רבנו מיוחס בכר שמואל בספרו מזבח אדמה כתב, ראינו לגדולי ישראל מורנו הרב מוהרש"א ומהרמ"ם ועוד כמה וכמה גדולים, שמכרו חצרותיהם ובתיהם לגויים, והיינו משום שהאיסור הוא דוקא שלא למכור לגויים עובדי עבודה זרה, אבל לישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה, מותר.

[כמו שכתבו הרמב"ם הלכות מאכלות אסורות פי"א ה"ז שישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה, ושכן הורו כל הגאונים, תוספות רי"ד, הרשב"א, הטור, מהריק"ש, הרדב"ז, בית יוסף יו"ד קכג, קכד ועוד. הרמ"א יו"ד קמו ס"ה, ש"ך יו"ד קכד ס"ק יב, ט"ז שם, שו"ת הרא"ם, הראנ"ח, עין יצחק, דברי יציב ועוד]

ובאמת שכן מוכח מהרמב"ם, התוספות, הראב"ד, הרשב"א, והמאירי. והסכימו לחילוק זה כמה מהפוסקים האחרונים, ומהם: הגאון רבי יצחק אלחנן, הגאון רבי אליהו קלצקין בשו"ת אמרי שפר, הגאון רבי ראובן רבו של רבי אברהם אלקלעי בעל זכור לאברהם, הגאון הרב קוק, הגאון רבי שאול ישראלי [חבר ביה"ד הגדול לערעורים], הגאון הרב פראנק ועוד. וגם במכירת הקרקעות בשמיטה, מקפידים הרבנים הראשיים למכור דוקא לגוי ישמעאלי שאין בזה איסור לא תחנם.

ובאמת שעוד ישוב יש לבעיה הנ"ל, כמו שכתב הגאון רבי יהושע מקוטנא, שלא אסרה תורה למכור קרקע לגוי כאשר כל המטרה היא לטובת היהודי, וחילוק זה מוכח גם מכמה ראשונים הרמב"ן, הרשב"א, הר"ן, כפתור ופרח, ועוד. וכן דעת מרן החיד"א, פתח הדביר, תורת יהונתן, הגאון מהר"ם רוביו אב"ד חברון, הגאון האדר"ת, הגאון רבי משה חסקין בספרו כלכלת שביעית, הגאון רבי יהושע לאנג אב"ד סטוויסק, הרב פראנק ועוד. ומעתה, מאחר וכל מכירת הקרקעות בשמיטה נעשית לטובת ישראל, אין כאן איסור לא תחנם. (יבי"א ח"י יו"ד סימן מא)

ד. אם יש קדושת שביעית בקרקע של גוי.

ישנה בעיה שהרי לכאורה גם אם מוכרים את הקרקעות לגוי, עדיין הפירות קדושים בקדושת שביעית, כיון שאין כח לגוי להפקיע את הקדושה שבקרקע, ואם כן מה הרווחנו במכירה, הלוא עדיין יצטרכו לשמור על קדושת הפירות, ועדין יהיה אסור לישראל לעבוד בקרקע. אך יש להבין, כי דעת כמה וכמה ראשונים שיש כח לגוי להפקיע קדושת הקרקע כל עוד שהיא ברשותו, וכן דעת רש"י, הערוך, רבנו חננאל, הרמב"ם, התרומה, רשב"ם, המאירי, ועוד. ומרן רבנו יוסף קארו בשו"ת אבקת רוכל (סימן כד) פלפל בזה, וסיים: הראיות שהביאו מהר"ש סיריליאו והמבי"ט לחייב בביעור

את פירות הגוי של שביעית, כולם יש לדחותם ואדרבה יש ראיות לפטור, ומאחר שהמנהג פשוט להתיר, כי מעולם לא נשמע על שום אדם בשום עיר מארץ ישראל שנהג דין ביעור בשביעית, וכו'. אך המבי"ט כתב שוב לקיים את דבריו הראשונים, וכתב עליו מרן באבקת רוכל (סימן כה): אמר יוסף קארו, אחר שכתב החכם ה"ר משה מטראני [המבי"ט] האגרת הזאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה, ומיחו בידו, ובשמיטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנגמרה מלאכתם ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר השנים. נאם הצעיר יוסף קארו. ע"כ. נמצא שלדעת מרן אין בהם קדושת שביעית כלל, ולכן חייבים בתרומות ומעשרות אם גמר מלאכת הפרי היה ביד ישראל כמו בשאר השנים. וכן פסקו רבים מהאחרונים ומהם: הרדב"ז בתשובה, הרמ"א, מהר"ם גלאנטי, מהר"ם בן חביב, מהריט"ץ, מהרשד"ם, הלבוש, הפרישה, המהריק"ש, הגר"א, מרן החיד"א, פרי האדמה, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר, הראשון לציון רבי מאיר פאניז'ל, הנצי"ב, בית יצחק שמעלקיס, פאת השלחן, אחיעזר, רבי שמואל סלאנט, הגאון מקוטנא, מהר"ם גימפל, רבי יצחק אלחנן, מהר"ש מוהליבר, הגאון רבי משה חסקין, רבי אליהו מני, ציץ הקודש, הגרי"מ טוקצינסקי, הגאון האבני נזר, הגרא"י קוק, הגאון רבי דוד מקרלין, ישכיל עבדי, רבי ישראל זאב מינצברג, הרב פראנק, הגאון רבי יעקב ישראל פישר, ועוד. (יבי"א ח"י יו"ד סימן מב)

ה. וציותי את ברכתי.

לכאורה יש להעיר היאך מקילים גם בגלל שעת הדחק לפרנסת החקלאים, הלוא מפורש בתורה: (ויקרא כה) וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת, הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת תְּבוּאָתֵנוּ: וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וְעָשְׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים: וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִית, וַאֲכַלְתֶּם מִן הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית, עַד בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן. ע"כ. אם כן מה הדאגה, הלוא התורה מבטיחה שיהיה שפע טובה וברכה ולא יחסר כל. אלא שכבר כתב הסמ"ע (חושן משפט סימן סז סק"א), שמה שהבטיחה התורה זה דוקא בשנים שדיני השמיטה נוהגים מן התורה, אבל בזמנינו שהשמיטה מדרבנן, לא הבטיחה התורה, וכן מוכח מהתוספות בגיטין (לו ע"ב). וכן כתב הגאון רבי יוסף ענגיל, וזת"ד: בהיות ובתורה נברא העולם, לכן מה שמפורש בתורה ממילא הוא חוק בטבע הבריאה שהיתה כולה רק בתורה הקדושה, אולם לא הבטיח

הכתוב אלא רק על זמן שהשביעית נוהגת מן התורה ויש קדושה בארץ, מה שאין כן עתה שהוא רק זכר לשביעית, אין עוד הבטחה מפורשת מן התורה, וכשם שהארץ התקטנה, ופסקה ברכת הארץ אחר החורבן, ולכן אם נאמר שיסמכו עתה על זה, נחשב סמיכה על הנס, והלכה פסוקה שלא סומכים על הנס. ע"כ. גם החזון איש כתב, ואפשר שיגרום החטא לקפח את הברכה, וגם הברכה אינה אלא לכלל ישראל, אבל היחיד יוכל ללקות. ולכן הניחו חז"ל כמה כרכים שלא קדשום, כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ולא סמכו על הבטחת הברכה בשישית, אלא שראו שגברה עניות בישראל ולא אמרה תורה לסמוך על הברכה, להימנע מהשתדלות המחויבת בדרכי הטבע. ע"כ. וכיוצא בזה כתב הגרא"י קוק. (יבי"א ח"י יו"ד סימן לט אות ד)

מעשה עם הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל

מעשה שהיה בחודש ניסן התשנ"ג [ערב שנת השמיטה], כשנבחרו הרבנים הראשיים לישראל, הגאון הרב אליהו בקשי דורון שליט"א והגאון הרב ישראל מאיר לאו שליט"א, ביקרו אצל כמה מגדולי ישראל, ומהם אצל הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל. בגמר השיחה, אמר להם הרב זצ"ל: "שנה הבאה היא שנת השמיטה, אבקש מכם תעמדו על היתר המכירה, למען הצלת הכלל של אותם חקלאים שיעבדו בקרקעות גם בלי היתר המכירה".

שמיטת כספים

המקור מן התורה

נאמר בתורה (דברים פרק טו פסוקים א ב): מִקֵּץ [בסוף] שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה, שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ, לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו, כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַה'.

דהיינו: אדם שהלוה כסף לחברו, אזי בסוף שנת השמיטה, אם הגיע כבר זמן הפירעון ולא נפרע החוב, הרי החוב פוקע מהלווה ואינו חייב לשלמו למלוה, ואין המלוה יכול לתובעו כלל. ואם תבעו המלוה, הריהו עובר באיסור לא תעשה מן התורה שנאמר, לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו. (תקיד)

השמטת כספים בזמן הזה

בזמן הזה, מצות השמטת כספים היא מדברי חכמים. כיון שמן התורה אין מצוה זו נוהגת אלא רק כאשר היובל נוהג, והיובל נוהג רק כשרוב עם ישראל גרים בארץ ישראל, והיום בעוונותינו הרבים אין רוב עם ישראל גרים בארץ ישראל. (תקיז)

חוץ לארץ

אף על פי ששמיטת קרקעות אינה נוהגת בחוץ לארץ, מכל מקום שמיטת כספים נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ. (תקיז)

מלוה גוי

שמיטת כספים נוהגת רק כאשר המלוה והלווה יהודים, אבל אם המלוה גוי או שהלווה גוי אינה משמטת, וחייב לשלם לו לאחר השמיטה. (תקלא)

זמן השמטת כספים

אין השביעית משמטת אלא בסוף השנה, ולא קודם לכן. נמצא שאם הגיע זמן הפירעון במשך שנת השמיטה, רשאי המלוה לתבוע את חובו מהלווה עד סוף השנה, אך לאחר השנה השביעית [מיד כששקעה החמה בכ"ט באלול], אינו יכול לתובעו. (תקכג)

מועד הפירעון

השביעית משמטת רק כאשר נקבע מועד הפירעון קודם סוף שנת השמיטה, אך אם מועד הפירעון נקבע לאחר שנת השמיטה, אין השביעית משמטת. (תקלח)

הלוואה בחודש אלול

אדם שמלוה לחברו מבלי לסכם עימו על מועד הפירעון, אינו רשאי לתובעו בתוך שלושים יום, שכך קבעו חז"ל: סתם הלוואה לשלושים יום. ולכן המלוה לחברו בחודש אלול של שנת השמיטה, ולא קבעו מועד לפירעון, נמצא שלא הגיע מועד הפירעון אלא לאחר שנת השמיטה, ואין ההלוואה נשמטת. (תקלט)

הלוואה בשטר או בפני עדים

כאשר אדם מלוה כסף לחברו, חייב שההלוואה תכתב בשטר או לפחות שילווה בפני עדים. ואם מלוה בלא שטר ובלא עדים, עובר על לא תעשה מן התורה "ולפני עור לא תתן מכשול", שפעמים הלווה שכח שלוה, ואם אין אפשרות למלוה להוכיח שהלוה לו, אינו יכול לתובעו, ונמצא שהלווה נכשל בכך שאינו מחזיר את החוב. ויש להודיע זאת ברבים, כי לצערנו, רבים לא נזהרים בזה מחמת חוסר ידיעה וחוסר שימת לב. (בבא מציעא דף עה עמוד ב. חושן משפט סימן ע סעיף א. יבי"א ח"ז חו"מ סימן ז)

השביעית משמטת בין חוב שנכתב בשטר, ובין חוב שהיה על פה. (תקכד)

פירעון של צ'יק

לווה שנתן צ'יק למלוה על חובו, ולא פרע המלוה את הצ'יק - השביעית משמטת ואינו יכול לפרוע את הצ'יק אחר השמיטה. והוא הדין בצ'יק בנקאי. (תקכה)

הלוואה עם משכון

אם נתן הלווה משכון למלוה, אין השביעית משמטת את החוב, ורשאי לתבוע את הלווה, כיון שכאשר יש משכון ביד המלוה, נחשב כאילו כבר גבה את החוב. (תקכו)

חנות המוכרת בהקפה

הקונים במכולת מצרכים שונים, והמוכר רושם בפנקסו, ולאחר תקופה הם משלמים את החוב - אין השביעית משמטת, כי מאחר שלא קבעו זמן מסוים לפירעון, אין דרך המוכר לנוגשו, [וגם משום שנהנה ומרוויח מהקונה, ולא כהלוואה שהוא מהנה את הלווה, לכן אינו נוגשו. ועוד שנוח לו שלא לנוגשו, כדי שיהא רגיל לקנות אצלו], וכאילו זמן הפירעון לאחר השמיטה. אולם אם המוכר 'זקף על הקונה במלוה', דהיינו שתבעו בדין לשלם - יש לחוב זה דין הלוואה, והשביעית משמטת. [ועל כל פנים מכיון שבדין זה יש כמה מחלוקות ושיטות, הטוב ביותר שיעשה המוכר שטר פרוזבול בכל אופן וכדלהלן]. (משנה ראשונה שביעית פ"י מ"ב. כסף משנה, בית יוסף חושן משפט סימן סז. תקכח)

הלוואת מצרכים

שכנות המלוות זו לזו מידי פעם בקבוק שמן או מספר ביצים וכיוצא - מאחר ואין מחזירים את אותו מאכל עצמו אלא מאכל אחר, הרי זה כהלוואה [שמחזיר כסף אחר] ולא כהשאלה [שמחזיר את אותו חפץ], והשביעית משמטת. (יבי"א ח"י חו"מ סימן ג. תקכט)

עסק עם שותפים

שני שותפים שנשאר ביד אחד מהם סחורות או כספים, אין זה נחשב כהלוואה, אלא כפיקדון בלבד שחלק חברו מופקד אצלו, ואין השביעית משמטת. (תקלב)

אמונה אמיתית

נאמר בתורה (דברים פרק טו פסוקים ט - יא) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ, וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא: נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ, כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ.

והיינו שהתורה מצווה להלוות בשנה השביעית, ולא להימנע מחשש שהשביעית תשמט את החוב. והנמנע מלהלוות, קוראת לו התורה בליעל חס ושלום. ומאידך מבטיחה התורה: אם תלוה, "יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ".

תקנת פרוזבול

כשראה התנא הלל הזקן שהיו אנשים חסרי אמונה, שנמנעו מלהלוות לעניים בשמיטה, ונכשלו באיסור חמור כל כך [עד שהתורה קוראת לו 'בליעל'!], תקן הלל לעשות 'פרוזבול' [כפי שיבואר להלן], ועל ידי זה חייב יהיה הלווה לשלם למלוה, גם לאחר שנת השמיטה. (מסכת שביעית פרק י משנה ג. תקסד)

באור המילה 'פרוזבול': '**פרוז**' = 'תקנה'. '**בול**' = 'עשירים'. דהיינו תקנה לעשירים, שלא יחששו שיפסידו את כספם מחמת שהלוו לעניים בשמיטה. (תקסד)

מהות הפרוזבול

עיקרו של הפרוזבול כך הוא: בא המלוה לפני בית דין חשוב [הבקיאים בדין ובפרוזבול, ושקיבלום רבים עליהם] ואומר להם: "מוסרני לכם פלוני, ופלוני, ופלוני הדיינים, שכל חוב שיש לי, שאגבהו כל זמן שארצה". וכותבים זאת בשטר, וחותמים למטה הדיינים. ומכל מקום אין חובה לבוא דוקא לפני בית הדין, ורשאי המלוה לעשות כן בפני שני עדים בלבד, כמבואר להלן. (שו"ע חו"מ סימן סז סעיף יח. תקסו)

הרעיון בפרוזבול פועל כך: יש לנו דין אחר, מלוה המוסר לבית דין את שטרות החוב שחייבים לו, אין השביעית משמטתו אפילו מן התורה, שנאמר: ואשר יהיה **לך** את אחיך תשמט ידיך, דהיינו כשאתה תובע את אחיך, השביעית משמטת, אבל כשאתה הסתלקת מלתבוע את אחיך, **ובית הדין** הם התובעים את החוב, אין השביעית משמטת. ובא הלל הזקן ותיקן שהכותב שטר פרוזבול, כאילו מסר את כל חובותיו לבית הדין, והם התובעים את החוב. (שביעית פרק י משנה ב, ד, ובמפרשים שם. תקסה)

אין הפרוזבול מועיל אלא כיום שהשמיטה מדברי חכמים. (רמב"ם שמיטה פ"ט הט"ז)

מאחר ואנו מצריכים בית דין חשוב, לכך יש להקפיד שהדיינים לא יהיו קרובים זה לזה, ובדיעבד אם היו קרובים זה לזה, הפרוזבול כשר. (יבי"א חלק י חו"מ סימן ג אות ח)

לזכור את הלל הזקן...

מעשה בגביר אחד, שהיה לו בן סוחר מצליח. בליל הסדר, בעת שהגיעו ל"כורך", ראה האב את בנו לוקח את המצה ואת המרור, כורך יחד כנהוג, ואומר בכוונה ובקול רם: "זכר להלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת...". אמר לו אביו: "אל תשכח לעשות זכר להלל הזקן גם בערב ראש השנה הבא לחיים טובים ולשלום!". תמה הבן: "אבי, וכי אוכלים כורך בערב ראש השנה?" אמר לו אביו: "בני, שנה זו שמיטה היא, ואני מזכירך שתעשה פרוזבול, כתקנת הלל הזקן עליו השלום"...

נוסח הפרוזבול

רבותינו תקנו נוסח פרוזבול, ואין צורך לטרוח ולבוא דוקא לפני בית הדין. [בדרך כלל לקראת סוף שנת השמיטה מחלקים טפסים אלו לציבור בבתי הכנסת, ברבנות ועוד, ויש למלאות טופס שטר פרוזבול ולהחתים עליו שני עדים כשרים, וישמור אותו אצלו]. וזהו הנוסח: "בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: היו עלי עדים, שאני מוסר כל חוב שיש לי לבית הדין אשר פה עיר פלונית, הלוא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, שאגבהו כל זמן שארצה". יכתבו תאריך, ויחתמו שני העדים. (תקסח)

מי הם העדים?

לכתחילה יקפידו שהעדים לא יהיו קרובים לעושה הפרוזבול. (יבי"א ח"י חו"מ סימן ג אות ח)

ופשוט שהעדים הם רק גברים ולא נשים. וצריכים להיות יראי שמים שומרי תורה ומצוות, אבל אדם העובר על איסור לא תעשה במזיד, פסול לעדות. ולכן המתגלח בסכין או מחלל שבת פסול לעדות, וכן כל כיוצא בזה. ויש אומרים שהמסתכל בטלוויזיה מראות אסורות, כיון שעובר על לא תעשה מן התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", פסול לעדות. אשר על כן, יקח שני עדים כשרים בודאי ולא מפוקפקים חס ושלום. וכאן המקום להעיר למשמע אוזנם של כמה ממסדרי הקדושין, שלוקחים עדים שבאמת נראים כשומרי תורה ומצוות, אבל אינם שמים לב שאותם אנשים נכשלים בעוון הנ"ל, ושמא הם פסולים לעדות. (ענף עץ אבות עמ' שסג)

פרוזבול באמצעות שליח

רשאי המלוה למנות שליח שיכתוב לו פרוזבול. (יבי"א חלק ב חו"מ סימן ה) והנוסח כדלהלן: "בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: פלוני שלחני שתהיו עדים עליו, שמוסר כל חוב שיש לו לבית הדין אשר פה עיר פלונית, הלוא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, שיגבהו כל זמן שירצה". יכתבו תאריך, ויחתמו העדים.

זמן כתיבת הפרוזבול

כותבים את הפרוזבול לקראת סוף שנת השמיטה, והכתיבה מועילה לכל החובות שהיו קודם סידור הפרוזבול, אבל חובות שהלוה לאחר מכן, אינם כלולים בפרוזבול והשביעית משמטת אותם, אלא אם כן יעשה פרוזבול נוסף. (תקסט)

לאור האמור לעיל, שהמלוה כסף לחברו ולא קבע מועד לפירעון, אינו רשאי לתובעו בתוך שלושים יום, נמצא שהכותב פרוזבול בחודש אלול, ואחר כך הלוה עוד לאחרים ולא קבע מועד לפירעון, אינו צריך לכתוב פרוזבול שני, כי בלאו הכי השביעית אינה משמטת לחובות הללו, כיון שמועד הפירעון שלהם רק לאחר שנת השמיטה. אלא אם כן קבע את מועד הפירעון בחודש אלול, שאז השביעית משמטת, ועל זה יצטרך פרוזבול נוסף. (תקעא)

פרוזבול אפשר לכותבו בלילה, כי אין זה כמשפט ממש שדנים אותו רק ביום. שהרי גם אם היו הדיינים או העדים קרובים למלוה, הפרוזבול כשר. (יבי"א ח"י חו"מ ג ח)

יתומים קטנים

יתומים קטנים שהלוו, אינם צריכים לכתוב פרוזבול, כי בית הדין הוא אביהם של היתומים, ואם כן חובותיהם כאילו כבר מסורים לבית דין. (תקעו)

קופות צדקה וגמילות חסדים

מנהלי קופות צדקה וגמ"חים, מעיקר הדין אינם צריכים לכתוב פרוזבול, שנחשב כאילו נמסרו כל חובות הצדקה לבית הדין. (חו"מ סימן סז סעיף כח. יבי"א חלק י חו"מ סימן ג אות טז)

בנקים

מנהלי בנקים חייבים לעשות פרוזבול, ודי בפרוזבול אחד לכל חובותיהם. (יבי"א שם)

לא עשה פרוזבול

מי שלא עשה פרוזבול, ונזכר בערב ראש השנה סמוך לשקיעה או אפילו בבין השמשות, יאמר על פה את נוסח הפרוזבול בפני שני עדים, ויגבה חובותיו. (תקעט)

מלוה שלא עשה פרוזבול, אסור לו לגבות את חובותיו מהלווים. ואם בא הלווה לשלם לו, יאמר לו המלוה: "משמט אני, ואינך חייב לי", [כלומר, עזוב אני את החוב, ולכן אינך חייב לי]. ואם אמר לו הלווה: "אף על פי כן רצוני שתקבל ממני", יקבל ממנו. ולא יאמר הלווה שנותן את הכסף בפירעון, אלא במתנה בלבד. ואם נתן את הכסף ולא אמר שנותנם לו במתנה, יאריך עמו בדיבורים עד שיאמר כן. ואם עדיין לא אמר כן, לא יקח המלוה את הכסף, אלא יחזירם לו. (שו"ע חו"מ סימן סז סעיף לו. תקפח)

רוח חכמים נוחה הימנו

לווה המחזיר את חובו אחר השביעית בתור מתנה, רוח חכמים נוחה הימנו. (תקפח)

חסידים ואנשי מעשה

הרוצה להתחסד ולקיים מצות 'שמיטת כספים' ממש, ילוה לחברו מעט כסף [אפילו חצי שקל] לאחר שכתב פרוזבול, ויקבע את זמן הפירעון קודם ראש השנה, ואז כשיבוא חברו להחזיר לו לאחר השמיטה, יאמר לו: 'משמט אני', ולא יקבל ממנו. [שנאמר 'וזה **דבר** השמיטה', שבדיבורו מקיים את מצות השמיטה]. (תקפט)

מצות הקהל

המקור מן התורה

נאמר בתורה (דברים פרק לא פסוקים י-יג): וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר, מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת: בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר, תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ, **לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת**: וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ, יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ.

בזמן בית המקדש

כתב הרמב"ם (הלכות חגיגה פרק ג): מצות עשה להקהיל את כל ישראל, אנשים, נשים וטף, בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל לבית המקדש, ולקרוא באוזניהם מן התורה פרשיות המזרזות אותם בקיום המצוות, ומחזקות את ידיהם בדת האמת.

אימתי היו קוראים? במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות, שהוא תחילת ימי חולו של מועד של השנה השמינית, והמלך הוא שהיה קורא באוזניהם. כיצד הוא קורא? תוקעים בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאים במה גדולה, והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו את קריאתו, וכל ישראל העולים לחג מתקבצים סביבו, ופותח ורואה ומברך, וקורא כמה פרשיות מחומש דברים, ומברך שבע ברכות, ובברכה האחרונה מתחנן ומתפלל לטובת ישראל כפי יכולתו.

אפילו חכמים גדולים שיודעים את כל התורה כולה, חייבים להכין לבם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בסיני, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק את דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הקב"ה הוא שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע את דברי האל יתברך. (עד כאן מדברי הרמב"ם)

זכר למצות הקהל

יהי רצון שיזכה אותנו בורא עולם שכבר קודם חג הסוכות שאחר השמיטה הבאה עלינו לטובה [סוכות ה'תשס"ט], נזכה שיבנה בית המקדש, ונקיים 'מצות הקהל' מן התורה כדת וכדין, ומלך המשיח יקרא בספר התורה לאוזני כל קהל ישראל. אך אם עוונותינו יגרמו ועדיין לא יבנה בית המקדש, יש נוהגים לעשות 'זכר למצות הקהל', ולהתאסף ברוב עם באחד מימי חול המועד סוכות בשריד בית מקדשנו 'הכותל המערבי' או בבתי כנסיות שבכל עיר ועיר, ולקרוא מתוך ספר התורה חלק מהפרשיות שהיה קורא המלך בזמן בית המקדש. [המלך היה מתחיל חומש דברים עד סוף פרשת שמע (ו. ט). ומדלג לוהיה אם שמוע (יא. יג-כא), ואח"כ עשר תעשר (יד. כב-כט) עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב (סוף פרק כח) (רמב"ם חגיגה פ"ג ה"ג)]. וטוב להביא תלמיד חכם במעמד זה שידבר דברי חיזוק והתעוררות, כי זו המטרה בקריאה זו, שנאמר: **לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת**. כמו שכותב הרמב"ם: לזרז את העם בקיום המצוות, ולחזק את ידיהם בדת האמת.

מדוע מקיימים מצות הקהל דווקא בסוכות של מוצאי שביעית?

תכלית השמיטה להראות שהעולם הזה הוא הבל, והעיקר הוא עבודתו יתברך, וכדי להודות בזה, הפקיר האדם את כל אשר לו בשביעית. ובמוצאי שביעית, כאשר עם ישראל כבר מודרכים בדרך ישרה זו, לבטל את ענייני העולם הזה, זו השעה הרצויה

להשריש בליבם עבודת ה' יתברך. ולכן גם נצטווינו זאת בזמן ישיבתנו בסוכה, שאף היא באה להראות שכל חיינו כאן בעולם הזה - בדירת ארעי הם. באופן זה מצטרפים שני הזמנים האלה, שבהם ילמד האדם שלא יעשה שום דבר עיקר, כי העיקר הוא אך ורק עבודתו יתברך! (מעם לועז דברים ד)

חלה

הפרשת חלה - אגדה

מהי הפרשת חלה?

נאמר בתורה (במדבר טו יח-כ): "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ - תָּרִימוּ תְרוּמָה לַה'. רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה".

מטעמי המצוה

מפני שחייו של האדם תלויים במזונות, ורוב העולם יחיו בלחם. רצה הקב"ה לזכותנו במצוה תמידית בלחמנו, כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה, ונקבל בה זכות בנפשנו, ונמצאת העיסה מזון לגוף ומזון לנפש. גם למען יחיו בו משרתי ה' הכוהנים העוסקים תמיד בעבודתו, בלי יגיעה כלל, שהרי בתרומה שמביאים להם מהדגן יש להם עמל, לנקות את החיטים ולטחון אותן, אבל במצוה זו, יבוא להם חוקם, מבלי צער ויגיעה כלל. (ספר החינוך מצוה שפה)

בזכות חלה, מעשרות וביכורים - נברא העולם

אמר רב הונא בשם רב מתנה: בשביל שלושה דברים נברא העולם: בשביל **חלה**, בשביל **מעשרות**, ובשביל **ביכורים**. מנין? שנאמר: "**בראשית** ברא אלקים את השמים ואת הארץ", דהיינו בשביל חלה, מעשרות וביכורים שנקראו ראשית, ברא הקב"ה את העולם. כמו שאמרו חז"ל: אין ראשית אלא חלה, שנאמר (במדבר טו): "**ראשית** עריסותיכם". ואין ראשית אלא מעשרות, שנאמר (דברים יח): "**ראשית** דגנך". ואין ראשית אלא ביכורים, שנאמר (שמות כג): "**ראשית** בכורי אדמתך". (מד"ר בראשית א)

ויש לשאול, האם אין זה תמוה?! הלוא לכאורה, המעשרות, הביכורים והחלה - הריהם ניתנים כמס לשבט לוי לפרנסו ולכלכלו. תשלום מס - הלוא הוא אמצעי לקיום העם [לצורך מתן שרותים שונים וכדומה], אבל לא מהווה מטרה בפני עצמו?! וכיצד נבין את דברי חז"ל לעיל שהעולם נברא בשביל לתת את מסים אלו?

ועוד יש להבין, אם המעשרות הן כמו מס שיש להעלות לכלכלת שבט לוי - מדוע אם כן אסרה התורה לאדם לאכול את היבול לפני שהוא מקיים מצוות אלו? הלוא מה זה משנה מתי נותנים את המס - לפני שאוכלים מן היבול או אחרי?

אלא, מכאן למדנו מסר חשוב. **לא תשלום מס בלבד** יש במצוות אלו, אלא יחד עם זאת **מצוה חינוכית גדולה**! ומהי?

אדוני, העצר! - מי כאן את הפירות מייצר?!

טרח אדם ונטע כרם מהפירות החביבים ביותר [שבעת המינים, שנשתבחה בהם ארץ ישראל], הוא מחכה ומצפה לראות יבול יפה. והנה לאחר ציפייה ארוכה מתחילים להתגלות הפירות הראשונים. כמה משובבי עין ולב הם! הנה כבר רוצה הוא להושיט את ידו אל הפרי, לברך 'שהחיינו' בהתרגשות, להביאו אל פיו, ליהנות מטעמו, ויותר מכך - ליהנות מיגיע כפיו. הרי אין אלו סתם פירות מהשוק, אלא פירות שהוא עמל וטרח עליהם בעשר אצבעותיו! וכבר אמרו חז"ל, שאדם חפץ בפרי אחד שלו יותר מעשרה פירות של חברו. כמה טרח ועבד, במקצועיות ובמומחיות ידע לעשות בכרם את הפעולות הנכונות בעיתוי המדויק, ועכשיו הגיע הזמן ליהנות מן הפירות!

והנה מצווה אותו התורה: "**עצור!**" - "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ!" (שמות כג יט). דע לך, כי היבול אינו שלך, לא כוחך ועוצם ידך עשו לך את החיל הזה - זכור נא את ה' אלוקיך, כי הוא - ורק הוא, הנותן לך כח לעשות חיל. הוא הוריד את הגשמים והזריח את השמש, הוא הצמיח את הזרע הקטן והרקוב שהיה באדמה, וגידל לך ממנו עץ לתפארת, הוא נתן טעם משובח בפירות, והוסיף גם צבע משובב עין. האם קיימת באיזשהו מקום בעולם - מעבדה לייצור פירות באופן מלאכותי? לא ולא! גם מתכנתי המחשבים המתוחכמים ביותר, והמעבדות המתקדמות ביותר - לא יכולות ליצור דבר כזה "פשוט", שנקרא "פרי". רק הבורא יתברך בנפלאותיו עושה זאת!

המסר הזה חוזר על עצמו גם במצות תרומות ומעשרות, בבוא האדם לקצור את ראשית תבואתו - "רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ... תִּתֶּן לוֹ" (דברים יח ד). שוב תזכור, שאין אתה אדון על שלך, אלא ה' הוא בעל הבית האמיתי, ולפני שאתה מתחיל ליהנות מן התבואה, עליך להפריש תרומה ומעשר לשמו.

עצרי, אשת חיל! מי הנותן לך כח לעשות חיל?

והנה סוף סוף מביא האדם את התבואה הביתה, מגיש אותה בשמחה לאשתו שתכין ותאפה עבורו ועבור משפחתו מיני מאפה טובים. כאן זה כבר משהו אחר! כאן כבר הכל בשליטה! אשתי היקרה כה מומחית היא באפייה, הלחם היוצא תחת ידיה הוא

משובח מאין כמוהו. כאן כבר אינני תלוי לא בגשם ולא בשמש, אינני נתון לחסדים, כאן בתוך ביתי, אני בעל הבית! - כך הוא חושב בלבו, במודע או שלא במודע.
לוקחת האשה את החיטה, טוחנת ממנה קמח, שמה בקערה ומוסיפה את החומרים המתאימים - הכל במינון המדויק, במומחיות רבה! הנה הבצק כבר תפח כה יפה, הוא מוכנס לתנור, והריח הנעים של הלחם האפוי מתפשט בבית... - אכן, אשת חיל. בשמחה היא מוציאה את הלחמים הטריים מן התנור, ותחושת סיפוק ממלאת אותה. סוף כל סוף, אין זה סתם לחם של אנג'ל, זה לחם שהיא אפתה והכינה בעשר אצבעותיה...
והנה שוב באה התורה ואומרת: "**עצור!**" - "רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵיכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְּרוּמָה..." (במדבר טו כ). בני היקר, בתי היקרה! דעו לכם כי גם בעבודות הבית הפשוטות לכאורה, בביתכם שלכם - במקום שהכל כביכול כבר בשליטתכם, גם כאן - שום דבר אינו מובן מאליו, ובלי סיעתא דשמיא, דבר לא יצליח בידכם! וכבר אמר אחד מגדולי המוסר: "עם סיעתא דשמיא - אפשר לחצות יבשות ואוקיינוסים, אך בלי סיעתא דשמיא - אי אפשר לעבור אף את מפתן הדלת..."
לכן, בראש ובראשונה תרימו מן העיסה תרומה לה', ובכך תבינו ותפנימו, כי ה' יתברך הוא הנותן לכם כח לעשות חיל, גם לאיש - בעבודתו בחוץ, בשדה, וגם לאשה - בעבודתה בבית. "כִּי מִמְּךָ הַכֹּל, וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ!" (דברי הימים א כט יד)
אם מפנימים אנו את המסר העצום הטמון במצוות יקרות אלו, ומגיעים אנו להכרה ברורה בהשגחת ה' עלינו, אזי ודאי שכדאי גם כדאי לַעולם שייברא בזכות מצוות אלו. כפי שכותב הרמב"ן ז"ל (שמות יג טז): "וכוונת כל המצוות שנאמין באלקינו, ונודה אליו שהוא בראנו... ואין ה' יתברך חפץ בזה העולם, מלבד שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו".

להניח ברכה אל ביתך

מצות המעשרות, כאמור - מביאה לידי ברכה ושפע ביבול שבשדה, מכיון שכאשר אדם מחבר את הקב"ה אל עבודתו, אזי ה' יתברך משפיע עליו שפע.
ומנגד, מצות הפרשת חלה, מביאה את הברכה בתוך הבית פנימה. כאשר האשה, בפעולותיה בבית, מתקשרת עם בורא עולם ומאמינה בברכת ה' והשגחתו המלווה אותה, אזי שולח ה' ברכה ושפע בביתה ובמעשי ידיה.
הוא שאמרו חז"ל (שבת לב:): "בעוון חלה - אין ברכה במכונס [בבית]... ואם נותנים חלה מתברכים, שנאמר (יחזקאל מד ל): "וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן, **לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ**".

הברכה באוהל של שרה אמנו

שרה אמנו ע"ה - שלושה דברים מיוחדים היו באוהלה: א. ענן היה קשור על פתח האוהל באופן תמידי. ב. הנר שהדליקה לכבוד שבת - היה ממשיך לדלוק עד ערב שבת הבאה. ג. היתה ברכה מצויה בעיסה. (מדרש רבה בראשית פרשה ס)

ובזכות מה זכתה לדברים הללו? בזכות שלוש מצוות המיוחדות לאשה: נידה, חלה והדלקת הנר: בזכות ששמרה על מצות נידה, היה קשור באוהלם ענן של קדושה והשראת השכינה. בזכות הקפדתה על מצות הדלקת נר שבת - היה הנר דולק מערב שבת לערב שבת. ובזכות זהירותה במצות הפרשת חלה - זכתה שתמיד היתה הברכה שרויה בעיסתה. (חזקוני בראשית כד סז)

אדם הראשון - חלתו של עולם

מצות הפרשת חלה מסורה בעיקר בידי האשה. ואמרו חז"ל (מדרש רבה בראשית יז): מפני מה ניתנה לאשה מצות חלה? בגלל שקלקלה את אדם הראשון, [כשהכשילה אותו בחטא עץ הדעת], שהיה גמר חלתו של עולם לפיכך ניתן לה מצות חלה.

מדוע נקרא אדם הראשון "חלתו של עולם"?

מתארת התורה את בריאת האדם כך (בראשית ב ו-ז): "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה".

מה הקשר בן השקיית האדמה - ליצירת האדם? מסביר זאת רש"י: "ואד יעלה" - לצורך ברייתו של האדם, **העלה הקב"ה את התהום וממנו הושקו העננים, כדי להוריד את המים על העפר ובזה נברא האדם**, כְּנֶגֶד זה שנותן מים ואחר כך לש את העיסה, אף כאן - "והשקה" ואחר כך "וייצר".

כיוצא בזה אומר המדרש (מדרש רבה בראשית יד א): אמר רבי יוסי בן קצרתה, כאשה הזאת שהיא מקשקשת עיסתה במים, ונוצרת חלה מביניהם [מבין הקמח והמים], כך בתחילה - ואד יעלה מן הארץ, ואחר כך - וייצר ה' אלוקים.

האדם - יציר כפיו של הקב"ה הוא. כל הברואים - נאמר בהם לשון "בריאה", שה' ברא אותם על ידי דיבור, ורק באדם נאמרה לשון "יצירה" - "וייצר ה'". וכן כתב רש"י (בראשית א כז): "שהכל נבראו במאמר, והוא [האדם] נברא בידים, שנאמר "ותשת עלי כפך". הקב"ה כביכול לש עיסה מעפר וממים [ויש בכך סודות עמוקים], ומהעיסה הזאת הרים כביכול "חלה תרומה" - יצר את האדם. לכן נקרא האדם "איש תרומות". (מדרש רבה בראשית יד א)

על ידי הפרשת החלה, שמפרישה האשה מן העיסה המגובלת מקמח ומים, מתקנת היא את מה שפגמה בכך ש"קלקלה חלתו של עולם". (ניתן לראות הרחבה נפלאה בספר "אוהל רחל" עמוד 116-99)

רמז לחינוך הילדים

רבי משה סופר היה אומר: "**רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵיכֶם**... תְּרִימוּ תְּרוּמָה" - בעוד ילדכם נמצא **בעריסה** בראשית חייו, דאגו נא לנטוע בלבו אהבת תורה ויראת שמים. ואל תחכו לכשיגדל, כי יפה שעה אחת קודם. וככל שמקדימים לפעול ולהשפיע על הילד הרך, רב הסיכוי שהחינוך יניב פרי הילולים לשם ולתפארת. כמו שראינו בתנא רבי יהושע בן חנניה, שאמר עליו רבו, רבן יוחנן בן זכאי: "אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ!" - אשרי אמו, שמיום שנולד היתה מוליכה את עריסתו לבית הכנסת, בשביל שידבקו באוזניו דברי תורה!

הלחם שלא נאכל

רבי מאירק'ה ממיר זצ"ל, נסע פעם אחת בדרך, וסר למלון להתפלל שם. והנה, הגיעה אל המלון שיירה של עניים שהיו נודדים ממקום למקום עם נשותיהם וטפם. נכנסו העניים אל המלון, ובעלת הבית קיימה בהם מצות הכנסת אורחים כנאה וכיאות, הגישה לפניהם לחם ותבשיל. העניים הרעבים עטו על המזון המוגש לפניהם ברעבתנות רבה. והנה בין העניים, קלטה עינו של רבי מאירק'ה - עני אחד, איש זקן ובעל צורה, שאצילות שפוכה על פניו. בחן רבי מאירקה את מעשיו, וראה אותו הולך ליטול ידים, בודק את הכלי אם כשר הוא לנטילה ואחר כך נוטל את ידיו. לאחר מכן לקח פרוסת לחם ורצה לברך עליה המוציא, אך לפתע הניח אותה בחזרה ולא רצה לאוכלה. לקח כעך אחד וישב לאכול, וברך ברכה אחרונה. לאחר שסיימו העניים את סעודתם, נפנו ללכת לדרכם, וגם הזקן עמהם. בינתיים ניגש רבי מאירק'ה עצמו לאכול, אולם כל העת לא משה מנגד עיניו דמותו של הזקן האציל, וטרדה אותו השאלה, מדוע הזקן לא רצה לאכול מן הלחם? לבסוף פנה אל בעלת הבית ושאל אותה: אמרי נא לי, האם הפרשת חלה מעיסת הלחם הזו? נבהלה אשה וקראה בקול: אוי לי, כי שכחתי להפריש חלה...

אז הבין רבי מאירקה כי אותו עני הוא איש קדוש. מיד רתם את מרכבתו, רץ אחרי העניים והשיגם באמצע היער, והזקן אינו ביניהם. שאלם: היכן הזקן שהיה עמכם? השיבו לו: מדוע תשאל על השוטה הזה? הוא נטפל אלינו כבר מספר שבועות, הולך איתנו לכל מקום, אך נוהג בשגעון: מידי פעם הולך הוא מאתנו אל בין השיחים אשר ביער, מתמהמה שם, ואחר כך הוא חוזר אלינו. ופעם בימות הקור הגדול, ראה בריכה של מים קפואים ושבר הקרח וטבל במים שתחת הקרח! שאלם רבי מאירקה לאיזה כיוון הלך עכשיו, והראו לו. חיפש אחריו ומצא אותו עומד תחת אילן אחד, תפוס

במחשבותיו, ומראהו כלפיד אש. ניגש אליו ואמר לו: רבי, ברכני, ויברכהו. לאחר מכן סיפר רבי מאירקה את הסיפור לרבו. אמר לו רבו: אשריך, שזכית להתברך מפיו הקדוש של הרב רבי לייב שרה'ס. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן. (הבית היהודי רז)

הלכות הפרשת חלה

המקור מן התורה

נאמר בתורה (במדבר טו, יז - כ): וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה: וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַה': רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ: מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַה' תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם.

והיינו, כי נצטווינו מן התורה להפריש מעט מהעיסה, קודם שנאכל ממנה, ולתת אותה לכהן שיאכלה בקדושה. ומכל מקום היום שכולנו טמאי מתים ואסור לאכול את החלה, אין נותנים אותה לכהן, אלא שורפים אותה באש, כדלהלן.

מצות חלה בזמן הזה

מצות חלה בזמן הזה, אינה נוהגת מן התורה אלא מדברי חכמים, שמהתורה אין מפרישים אלא בזמן שרוב ישראל בארץ ישראל, אבל היום שבעוונותינו הרבים, אין רוב ישראל בארץ ישראל, החלה נוהגת מדברי חכמים. (יורה דעה סימן שכב סעיף ב)

בכל מקום

אע"פ שמהתורה מצות חלה בארץ ישראל בלבד, מכל מקום תקנו חכמים להפריש חלה גם בחוץ לארץ עם ברכה, כדי שלא תשתכח תורה חלה מישראל. (סי' שכב סעיף ג)

טבל

עיסה שלא הופרש ממנה חלה, הריהי 'טבל', ואסורה באכילה עד שיפריש ממנה.

ספק חלה

המסופק אם הפריש חלה מהעיסה, אף על פי שבספק בדברי חכמים אנו מקילים, מכל מקום טוב להחמיר ולהפריש בלי ברכה. (קצש"ע ילקו"י ח"ב תתי)

שיעור ההפרשה

מן התורה די להפריש אפילו כלשהו מהעיסה. אבל חכמים נתנו בזה שיעור: אדם האופה בביתו, יפריש 1/24 מהעיסה, ויתן לכהן. ובעל מאפיה, יפריש 1/48. ואולם בזמן הזה שבלאו הכי החלה אסורה באכילה, די להפריש כלשהו מהעיסה. (תתיא)

זמן ההפרשה

לכתחילה יפריש בגמר הלישה. אולם אם שכח, יפריש לאחר האפייה. (שכז ס"ה)

מי המפריש

מצות ההפרשה מוטלת על בעל העיסה, בין איש בין אשה, אלא שמכיון שהאשה היא עקרת הבית ומצויה יותר בבית ועליה מוטלת מלאכת האפיה, לכך הטילו חכמים מצוה זו עליה, והיא קודמת לבעלה. ועוד טעם, משום שהיא אבדה חלתו של עולם, [אדם הראשון, שהוא ראשית בני האדם, כשם שהחלה ראשית עריסותיכם], בזה שהכשילה אותו בעבירה לאכול מעץ הדעת, וגרמה לו מיתה. (אבות דרבי נתן, תיקוני הזוהר. תתיח)

אף על פי שלכתחילה האשה מפרישה חלה, ויכולה גם לעכב בעד בעלה שלא יפריש, מכל מקום טוב שלפחות פעם בשנה, תכבד את בעלה שיפריש הוא, כדי לזכותו במצוה. (החיד"א, בן איש חי. יבי"א חלק ט סימן קג אות י. תתיח)

שליח - מצוה על בעל העיסה שיפריש בעצמו, שכלל גדול בידינו: "מצוה בו יותר מבשלוחו". אולם במקום צורך, רשאי למנות את חברו או את המשרת היהודי שיהיה שליחו להפריש, ויברך השליח, ובלבד שיהא השליח בן י"ג שנה. (תתיט)

קטן - אינו יכול להפריש חלה. ומכל מקום בדיעבד אם טעה והפריש קטן בן י"ב שנה או קטנה בת י"א שנה, העיסה מתוקנת ומותרת באכילה. (תתיט)

סומא - רשאי להפריש חלה, ולברך עליה. (סימן שכח סעיף ב, ובש"ך שם)

סדר ההפרשה והברכה

רשאי להפריש בין כשהוא עומד בין כשהוא יושב. וקודם ההפרשה מברך: "**בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ חַלָּה תְּרוּמָה**". ולוקח מעט מהעיסה ואומר: "**הֲרֵי זוֹ חַלָּה**". ומכל מקום גם אם לא אמר כן, הפרשתו מועילה. (תתיז, תתיח)

שריפת החלה

אחר ההפרשה, ישרוף את החלה [החלק המופרש מן העיסה] באש על הגז, אך לא ישרפה בתוך התנור. והטעם בזה משום שהחלה אסורה באכילה, ונמצא שנבלע טעם איסור בתנור, ובדיעבד אם שרף את החלה בתנור, התנור לא נאסר. ואם נגעה החלה בעיסה שהיתה בתנור, ישאל מורה הוראה אם מותר לאוכלה, וכיצד לנהוג בתבנית. (עיני יצחק רצאבי ח"ה רצג. ועיין שו"ע יו"ד סימן קה סעיפים ד, ה)

לא יזרוק את החלה לאשפה, שאין לזלזל בקדושת החלה, ומכל מקום כשאי אפשר לשרפה, יעטוף את החלה בנייר היטב, ורשאי יהיה לזרקה לאשפה. (תתיא)

אחר ששרף את החלה, רשאי לזרקה לאשפה, כיון שכבר נעשתה מצוותה, ואינו נחשב כמזלזל במצוה. (תתיא)

שורף את החלה גם בלילה, ואין צריך לשרפה דוקא ביום כדין קדשים. (יבי"א ח"י מה)

אבדה החלה
אם אבדה החלה, אין צריך להפריש חלה אחרת, שכבר קיים את המצוה. (תתיא)

חלה שהתערבה
חלה שהתערבה בטעות בעיסה, אם יש פי מאה בעיסה כנגד הכמות של החלה, הריהי בטלה ומותרת כל העיסה באכילה. אך אם אין פי מאה כנגדה, ילך לחכם שיעשה לו התרה, כשם שעושים התרת נדרים, ובהתרה זו חוזרת העיסה להיות טבל, ומפריש ממנה שוב חלה. ומכל מקום הברכה שברך בתחילה, אינה ברכה לבטלה, כיון שבשעה שברך היתה הברכה כהוגן. וכשמפריש חלה שנית, לא יברך שוב, שספק ברכות להקל. (יבי"א ח"א יו"ד סימן כא אות יא)

שיעור הקמח
שיעור הקמח כדי להתחייב בחלה, הוא: 520 דרהם [הדרהם הוא מטבע שהיה מצוי בזמנם], כמבואר ברמב"ם ובשלחן ערוך (סימן שכד), ושיעור הדרהם הוא: 3 גרם בדיוק. נמצא שהלש עיסה בשיעור 1 קילו ו-560 גרם, חייב להפריש חלה עם ברכה, אבל בפחות משיעור זה, פטור מלהפריש חלה. (מהר"ש ויטאל, חסד לאברהם אזולאי, תוספות יו"ט, פתח הדביר, בית דוד, הגר"ח פלאג'י, תשובה מאהבה, כף החיים, הגרא"ח נאה, הגרצ"פ פראנק. יחו"ד ח"ד נה. ה"ע ח"ה רכג)

הפקעת המצוה
אסור ללוש עיסה פחות מהכמות הנ"ל, כשכל כוונתו כדי להיפטר מן המצוה. אבל אם אין בכוונתו להיפטר מהמצוה אלא לש מעט מסיבה אחרת, כגון שלש לחג הפסח וחושש שהעיסה תחמיץ, בודאי שרשאי ללוש מעט. (סימן שכד סעיף יד. תתיב)

חמשת מיני דגן
מצות ההפרשה היא רק מעיסה של חמשת מיני דגן [חיטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל ושיפון] אבל עיסה משאר דברים כקמח תפוחי אדמה וכדומה, אין מפריש כלל. (תתיב)
עירב כמה סוגי קמח מחמשת מיני דגן, ועשה מהם עיסה, מצטרפים כולם ומפריש מהם חלה עם ברכה. אבל אם לא עירבם בעודם קמח, אלא לש כל מין בפני עצמו, ולאחר מכן צירפם יחד, ישאל חכם, כי יש בזה כמה חילוקי דינים, כמבואר בשלחן ערוך (סימן שכד סעיף ב).

צירוף העיסות לחלה
הלש שתי עיסות קטנות שבכל אחת מהן אין שיעור כדי להתחייב בחלה, ובשתיהן יחד יש שיעור [כגון 1 ק"ג ועוד 1 ק"ג] - האם מצטרפות העיסות זו לזו כדי להפריש מהן חלה? - הדבר תלוי: **א**. בסוגי העיסות. **ב**. באופן הצירוף. כדלהלן.

סוגי העיסות - עיסות שאינו מקפיד אם יתערבו יחד - מצטרפות לחלה, אולם אם מקפיד שלא יתערבו העיסות יחד, כגון שאחת מתוקה ואחת מלוחה, אחת בצק עלים ואחת בצק שמרים או בצק פריך וכיוצא באלו - אינן מצטרפות לחלה. (תתיג)

שתי חברות הלשות כל אחת את עיסתה, אפילו אם העיסות נוגעות ממש אחת בשניה, אינן מצטרפות לחלה, כיון שבדרך כלל מקפידות שהעיסות לא יתערבו יחד. אך אם אינן מקפידות, מצטרפות לחלה. (תתיד, תתכב)

עיסה גדולה שרוצה לחלקה לשני טעמים, למשל: חלק לבצק מתוק וחלק לבצק מלוח, כיון שמקפיד שלא יתערבו זה בזה, פטור מחלה. (חזון איש)

שתי עיסות שכל עיסה מקמח של שנה אחרת, אינן מצטרפות לחלה. ואם עירב קמח חדש וקמח ישן ולש אותם יחד, מצטרפות לחלה. (רמב"ם ביכורים פ"ז ה"ד, ומהר"י קורקוס)

אופן הצירוף - גם כשהעיסות מצטרפות זו לזו, הוא דוקא כשהניח את העיסות קרובות אחת לשניה באופן שנוגעות זו בזו ונדבקות קצת, עד שכאשר יפרידו אותן, הן תולשות בצק אחת מהשניה. אך אם רק נוגעות זו בזו, פטורות מחלה. (תתיג)

אופן נוסף שבו מצטרפות העיסות לחלה: אם נתן את העיסות בתוך סל או כלי עם דפנות, כל העיסות שבתוך הדפנות מצטרפות, בין אם הן אפויות ובין אם לא. אך אם הניחן במגש שאין לו שוליים, אינן מצטרפות ופטור מחלה. ומכל מקום אם לאחר שהניחן במגש, חזר והניחן בכלי, חייב בחלה. (תתיג)

ולכן הלש כמה עיסות קטנות, כגון לחמניות, ואפה אותן, ולאחר האפיה נתן את כל הלחמניות בקערה, הכלי מצרפן להתחייב בחלה. וצריך שכל הלחמניות יהיו בתוך דפנות הכלי, ולא תצא לחמניה אחת שלימה חוץ לדפנות, שאז היא לא תצטרף.

כשם שהסל מצרפן, כך אם כיסה אותן במפה, מצטרפים וחייב בחלה. (תתיג)

מה שמועיל צרוף הלחמניות בכלי או במפה, פשוט שהוא רק באופן שאינו מקפיד שיתערבו בעודם עיסה יחד, אבל אם מקפיד שלא יתערבו יחד בעודם עיסה, כגון לחמניות מתוקות עם לחמניות שאינן מתוקות, אינם מצטרפים. (הב"ש כסף משנה)

יש אומרים, שגם הפריזר נחשב ככלי המצרף את העיסות להתחייב בחלה. ולכן אם לש עיסה קטנה והקפיא אותה, ולאחר מכן לש עיסה קטנה נוספת והקפיא אותה, [כגון שאפה בורקס גבינה והקפיא, ולמחרת אפה שוב בורקס גבינה והקפיא, ובכל הבורקסים יחד יש שיעור חלה] - טוב לתת את כל העיסות בכלי אחד, כדי שיתחייבו בחלה לכל הדעות. (תתיג)

לש ואפה הרבה עיסות קטנות כנ"ל, ולאחר האפיה הניח את כל העוגות ברכב, אין הרכב נחשב ככלי לצרפן, ופטורות מחלה. אולם אם הניחן בארגז, הארגז מצרפן וחייבות בחלה. (תתיד, תתטו)

הלש עיסה גדולה וחילקה לחתיכות בצק קטנות לתת לאחרים, פטור מחלה. אבל חילקה לחתיכות קטנות ואפה אותן ואח"כ נתן לאחרים, חייב בחלה. (שכו ס"ב, ש"ך)

הרוצה לצרף עיסות או מיני מאפה יחד להפריש מהן חלה, רשאי לצרף גם עיסות או מיני מאפה בעודם קפואים שלא הופרשה מהם חלה. (תתכד)

אם לש עיסה גדולה ועבר ולא הפריש ממנה מיד, וחילקה לעיסות קטנות ואפה אותן, חייב בחלה. (בית יוסף סימן שכו)

מן המוקף

הלש כמה עיסות גדולות, ושתיהן לפניו, אפילו אחת מתוקה ואחת מלוחה, מפריש מאחת על השניה. וצריך להפריש "מן המוקף", ולכן יתן את העיסות בכלי ויפריש. ואם אי אפשר, די שיהיו מונחים בחדר אחד. (ב"ש קעו. תתיג)

אם טעה והפריש חלה שלא מן המוקף, העיסות מותרות באכילה. ובשעת הדחק, כגון בערב שבת שהזמן מצומצם, או כדי להציל את אחרים מאיסור טבל, רשאי להפריש שלא מן המוקף. (ה"ה רכג)

הפרשת חלה ממצות

חז"ל אסרו ללוש עיסה יותר משיעור חלה [1,560 גרם קמח] למצה לפסח, מחשש שמא העיסה תחמיץ. ולכן יפרישו חלה לאחר אפיית המצות, שיצרפו אותן בסל, ויזהרו שאפילו מצה אחת לא תצא חוץ לסל, או שיכסו עליהם במפה. ועדיף להפריש כך, מאשר להדביק את העיסות יחד, מחשש שמא בינתיים יחמיצו. (תתיד)

אם שכחו להפריש חלה עד שהניחו את המצות באריזות, יקרבו את האריזות שיגעו אחת בשניה בעודן פתוחות וייִרָאו המצות למעלה, ויפרישו. ואם כבר סגרו את החבילות וקשה לפתחן, יניחו את כל האריזות בכלי גדול, ויפרישו. (תתטו)

הפרשת חלה ביום טוב

הלש עיסה קודם יום טוב, אין להפריש ממנה חלה ביום טוב.

אם שכח להפריש מהמצות ונזכר בליל הסדר, אם הוא בחוץ לארץ, רשאי לאכול ולשייר מעט, ויפריש במוצאי יום טוב. ואם הוא בארץ ישראל, יקח מצות מחברו, ואם אין שום אפשרות להשיג מצות, המפריש יש לו על מה לסמוך. (תתטז, תתכד)

המוכר מצות לרבים, ובליל הסדר נזכר שלא הפריש מהם חלה, ואין באפשרותו להודיע להם שלא הפריש חלה, יש להתיר לו להפריש חלה עכשו אף שאינו מן המוקף, כדי להצילם מעוון אכילת מצות שלא הופרש מהם חלה. (תתטז)

הלש עיסה ביום טוב עצמו, מפריש חלה עם ברכה, שהרי לא היה יכול להפריש קודם יום טוב, שעדיין לא התחייב בחלה. ואולם לא ישרוף את החלה ביום טוב אלא במוצאי יום טוב. ולאחר שהניחה מידו לא יטלטלה, משום מוקצה. (תתכג)

לכבוד שבת - גדול השלום

מנהג טוב ללוש עיסה גדולה בערב שבת לכבוד שבת, ולקיים גם מצות הפרשת חלה. אולם כל זה בתנאי שהדבר נח לבעלת הבית, אבל אם הדבר גורם לה לחץ וחוסר סבלנות, עדיף שלא תאפה, ויקנו חלות המצויות ברוך ה' בכל מקום. (תתיח)

לחטוף מצוות

איש או אשה שאינם אופים, ישתדלו לפחות פעם אחת בשנה לאפות כדי להרויח מצות הפרשת חלה, ובפרט בעשרת ימי תשובה שירבו זכויותיהם. (בן איש חי. תתיח)

הפרשת חלה בשבת

חז"ל אסרו להפריש חלה בשבת, מפני שנראה כמתקן, שעד עתה היתה אסורה העיסה באכילה, ומעתה מותרת. ועל כן, תקנו רבותינו שבעל הבית ישאל את בני ביתו בכל ערב שבת: "האם הפרשתם חלה?" מאחר ובשבת אסור להפריש. ואולם אם אינם רגילים לאפות בבית, אלא קונים את דברי המאפה מהחנויות בהכשר שבודאי הפרישו מהם חלה כדין, אין צריך לשאול את בני ביתו. (או"ח רס ס"ב. תתכב)

היה טרוד בערב שבת ושכח להפריש 'חלה', ונזכר בבין השמשות, רשאי להפריש לצורך שבת. אבל בשבת עצמה, אינו רשאי. ואפילו בליל הסדר שחל בשבת, אינו רשאי להפריש מהמצות. ואם אין לו שום אפשרות להשיג מצות מחברו, יתן מצה לילד בגיל י"ב שנה, שיפריש משלו על שאר המצות. (תתכג)

שכח להפריש 'חלה' בחוץ לארץ ונזכר בשבת, רשאי לאכול מהלחם בשבת, אלא שישייר מעט מהלחם, ובמוצ"ש יפריש מעט מזה לחלה בלי ברכה. ואם קרה כן בערב פסח שחל בשבת שמשיירים מעט לחם בצמצום לשתי הסעודות, ומבערים אותו בשבת בבוקר בהגיע זמן איסור החמץ, ולא שייך לשייר ולהפריש במוצ"ש, אז יתנו לקטן כנ"ל. (תתכב, תתכג)

אם טעה בהלכה וחשב שגם בארץ ישראל מותר לאכול ולהפריש במוצאי שבת, פשוט שצריך להפריש חלה במוצאי שבת ממה שהשאיר. (ה"ה רכג. תתכב)

אם טעה והפריש בשבת, מותר לאכול את הפת בשבת. (תתכג)

המקבל את השבת קודם השקיעה, ונזכר שלא הפריש חלה, רשאי להפריש עד השקיעה. (תתטז)

דעת הבעלים

אין להפריש חלה בלי דעתו של בעל העיסה, אולם האשה אינה צריכה לבקש רשות מבעלה על זה. (תתיט)

משרתת הלשה עיסה, ואין בעלי הבית בבית לבקש מהם רשות להפריש חלה, וצריכה כבר לאפות את העיסה, רשאית להפריש חלה אף בלי רשותם. ומכל מקום אם רוצה, תאפה, ולכשיחזרו יפרישו הם או שתבקש רשות מהם. וכמובן שתשים לב שבטעות לא יאכלו בני הבית מהעיסה קודם שיפרישו ממנה. (תתיט)

היסח הדעת

משגיח כשרות המפריש חלה כמה פעמים במשך היום, לכתחילה יש לו להזהר שלא יפסיק בדיבור שאינו מעניין ההפרשה, כיון שהברכה שברך בתחילת היום, חלה על כל ההפרשות. ואולם אם טעה ודיבר, אינו חוזר לברך, שספק ברכות להקל. אך אם עשה הפסק גדול, וכגון שסיים את משמרת הבוקר והלך לביתו, וחזר שוב אחר הצהריים, צריך לחזור ולברך. (תתיז)

עיסת יהודי

עיסה של יהודי חייבת בחלה, אפילו לש אותה גוי. אבל עיסה של גוי פטורה מחלה, אפילו לש אותה יהודי. (תתכא)

סוגי עיסות החייבות והפטורות

מעשה אופה

נאמר בתורה (במדבר טו, יט): וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם **מִלֶּחֶם** הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַה'. ודרשו חז"ל מהפסוק (ויקרא כו, כו): **וְאָפוּ** עֶשֶׂר נָשִׁים **לַחְמְכֶם** בְּתַנּוּר אֶחָד. שלא נקרא לחם אלא דוקא עיסה המיועדת לאפייה, שאז ראויה לבוא למצב של לחם, אבל עיסה המיועדת לטיגון בשמן או לבישול במים, הריהן פטורות מחלה. (סימן שכט סעיף א)

בלילה עבה

גם עיסה שבלילתה עבה, אם מטגנים אותה, **כסופגניות**, **ג'חנון**, **מלווח**, **ביסלי**, או מבשלים אותה **כאטריות**, הריהי פטורה מחלה. אולם אם אופה אפילו חלק קטן מהעיסה, חייבת העיסה בחלה. (סימן שכט סעיפים ג, ד. ה"ע ח"ה רכד. עיני יצחק ח"ה שא)

קוגל - הגם שאופים את הקוגל בתנור לאחר בישול האטריות, מכל מקום כיון שנעשה ראוי לאכילה כבר בבישול, פטור מחלה. (מנחת שלמה)

כְּבַאנֶה - [מאכל תימני והוא בלילה עבה שמניחים בכלי סגור, ונותנים בתנור ומתבשל מהאדים הרבים שבתוכו], **יפריש חלה בלי ברכה**. והטעם בזה, כי מסתבר יותר שהוא נחשב כמעשה בישול ולא כאפיה. (עיני יצחק רצאבי ח"ה שב)

עיסה שבלילתה עבה, ולש אותה על דעת לבשלה או לטגנה, ואחר כך חזר בו ואפה אותה, חייבת בחלה. ואם לש עיסה על דעת לאפות, וחזר בו לבשלה או לטגנה, גם כן חייבת בחלה, שכבר התחייבה משעת הלישה. (סימן שכט סעיף ג)

בלילה רכה

בלילה רכה שאפה בתנור או במחבת בלי שמן, חייבת בחלה. לכן, עוגות המצויות כיום הנקראות 'עוגות הבית' או 'טורט' או 'לקח', שבלילתן רכה מאוד, חייבות בחלה. (סימן שכט סעיף ב)

בלילה רכה, שלאחר האפיה עדיין העיסה דקה מאוד כמו '**בלינצ'ס**', פטורה מחלה. והעושים '**לְחוּח**' [מאכל תימני עשוי נקבים נקבים למעלה], אם הוא דק מאוד, עד כ-3 מילימטר, פטור מחלה. אבל אם הוא עבה כ-8 מ"מ חייב בחלה. ומ-4 עד 7, יפריש בלי ברכה. (עיני יצחק רצאבי שב)

עיסה עם מי פירות

לכתחילה אין ללוש עיסה, אם אין בה אחד מהמשקים דלהלן: מים, יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב. והטעם בזה, מכיון שאין העיסה ראויה לקבל טומאה אלא דוקא אם נגעה במשקים הנ"ל, נמצא שהלש עיסה למשל במיץ תפוזים, אינה נטמאת וממילא החלה טהורה, והרי אסור לשרוף חלה טהורה. וגם לאוכלה אסור, כיון שכולנו טמאי מתים.

עיסה שנלושה באחד מהמשקים דלהלן: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, אפילו בלי שום תערובת מים, חייבת בחלה עם ברכה. אולם אם עבר ולש אותה בביצים או במי פירות בלי מים כלל, יפריש חלה בלי ברכה, ולא ישרפה אלא יעטוף אותה ויניחה בצד עד שתתקלקל. אך אם עירב בה אפילו מעט מים, יפריש חלה עם ברכה. [ועל כל פנים, בזמנינו רוב ככל הקמח מחיטים שהשרו אותם במים קודם לכן, וכבר הוכשרו לקבל טומאה, לבד מחיטים המיועדים לאפיית מצות שאותם לא שורים במים]. (ה"ע ה רכה. תתכ)

כלאיים

איסורי כלאיים - אגדה

נאמר בתורה (ויקרא יט יט): "אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ... שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע כִּלְאָיִם", דהיינו שאין לזרוע שני מינים זרעים יחד. ואומר רש"י הקדוש: את חקתי תשמרו - חוקים אלו הם "גזרות מלך", שאין טעם לדבר. ומסביר הרמב"ן: "גזרת מלך" אין פרושה מצוה בלא טעם

כלל, חס ושלום, כי כל אמרות ה' אמרות צרופות. אלא שלעיתים מלך גוזר גזירה שאין העם מבינים את טעמה, והם מקיימים אותה אך ורק מפני יראתם מן המלך. כך חלק מן המצוות שציוה ה' יתברך בתורה, אינן מובנות לנו בשכלנו, אבל כולן בטעם נכון ותועלת שלימה.

והנה חכמינו ז"ל האירו את עינינו להבין מקצת מן הטעם של מצוה זו.

כאשר ברא הקב"ה את עולמו, ציוה שיהיה כל עץ למינהו, וכל בריה ובריה למינה - בלי תערובת. ושם הקב"ה בכל דבר ודבר מדברי העולם טבע לפעול פעולה טובה וישרה, לטובת בני העולם אשר ברא. ועל כל אחד ואחד המשיל מלאך מלמעלה להכריחו על פעולתו, כמו שאמרו במדרש (בראשית רבה י ו): "אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מלאך שמכה אותו ואומר לו "גדל!", וזה שנאמר (איוב לח לג): "הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ". נמצא שהמערבב שני מיני זרעים, מעורר קטרוג ובלבול בעולם, והקטרוג עלול להביא למניעת התבואה מן העולם. וזהו שאומר הכתוב: "לא תזרע **כלאים**" - אל תגרום בזריעתך **שיכלאו** וימנעו הצמחים מלגדול.

ואם כן מי שמערבב את הדברים נקרא שמערבב את הצורה שקבע הקב"ה. ועוד שהוא מראה בזה שלא די לו בברואים שברא הקב"ה, והוא רוצה לבוא ולחדש בריות חדשות. ואינו יודע שכל החי והצומח שברא הקב"ה - בראם במנין, לא אחד פחות ולא אחד יותר, בגלל הטעמים שרק ה' יתברך יודע. וכל מי שבא להוסיף בריות, מחבל סידורו של עולם. והוא מבטל ומונע את אותו מלאך מלקיים תפקידו, שאינו יכול לקיים תפקידו כממונה על אותו מין, שהרי הוא מעורב. ונמצא שמזייף את החותם שטבע המלך, מלכו של עולם. (מעם לועז, וכן ספר החינוך מצוה סב)

הלכות כלאיים

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא פרק יט פסוק יט): אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ, **בְּהֶמְתְּךָ** לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם, **שָׂדְךָ** לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם, **וּבֶגֶד** כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ. ונאמר (דברים פרק כב פסוקים ט-יא): לֹא תִזְרַע **כַּרְמְךָ** כִּלְאָיִם, פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע, וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: **לֹא תַחֲרֹשׁ** בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו: לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז, צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו.

והיינו, כי ציונו הבורא יתברך על ארבעה סוגי איסור כלאיים שונים זה מזה, ואלו הם: **א**. הרבעת בהמה מין עם שאינו מינו. **ב**. מלאכה בשתי בהמות יחד מין עם שאינו מינו. **ג**. גידולי אדמה מין עם שאינו מינו. **ד**. לבישת בגד העשוי מצמר ופשתן יחד.

בחוברת זו שאנו עוסקים במצוות הארץ, נבאר בעזרת ה' יתברך את הסוג השלישי - כלאים של גידולי אדמה, מין עם שאינו מינו יחד, ובעיקר את ההלכות המצויות.

ג' סוגי כלאים

באיסור כלאים של גידולי אדמה מין עם שאינו מינו, כלולים ג' איסורים, ואלו הם: **א.** כלאי אילן. **ב.** כלאי זרעים. **ג.** כלאי הכרם. ובעזרת ה' נבאר להלן אחד לאחד.

א. כלאי אילן

הרכבה בלבד

אין איסור כלאי אילן אלא בהרכבה בלבד ולא בזריעה, והיינו שאסור להרכיב אילן באילן מין באינו מינו, כגון שחותך ענף מעץ תפוח ומרכיב אותו בעץ אתרוג. או אילן מאכל באילן סרק, או אילן סרק באילן מאכל, או אילן בירק, וירק באילן, או ירק בירק. אבל זריעת שני מיני אילן שונים, מותרת. כגון, זרע של תפוח וזרע של אתרוג - מותר לזרעם יחד באדמה. וכן מותר לזרוע זרע של אילן עם זרע של ירק, כגון זרע של תפוח עם זרע של מלפפונים, חוץ מעץ גפן שיש בו פרטים קצת שונים, כפי שיבואר להלן. (יורה דעה סימן רצה סעיפים א, ג)

מותר לנטוע שני אילנות סמוכים זה לזה, מין ושאינו מינו, וכן אילן ליד ירק, ואין בזה משום כלאים, כיון שלא נאסר כלאים באילנות אלא דרך הרכבה. (קנה)

מותר להרכיב מין במינו, כגון ענף של תאנים לבנות, בעץ של תאנים שחורות, וכן כל כיוצא בזה. (קנד)

הרכבת אילנות סרק

מותר להרכיב אילן סרק באילן סרק, אף על פי שכל אחד מין סרק אחר, אולם אילן מאכל באילן סרק או להיפך, אסור להרכיב. (קע)

בכל מקום

כלאי אילן אסורים בכל מקום בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ. (סימן רצה סעיף א)

גוי

גם הגויים נאסרו בהרכבת כלאי אילן, ולכן אסור לישראל להניח לגוי שירכיב אצלו בשדה כלאי אילן. (רמב"ם, מאירי, שו"ע סימן רצה סעיף ב. קנה)

ספק כלאים, כגון להרכיב ענף של תפוז בעץ של אשכוליות - מותר לומר לגוי שירכיב כן בשדה של ישראל. משום שיש כאן ספק ספיקא, שיש אומרים שכל פירות הדר נחשבים למין אחד ומותר אפילו לישראל להרכיבם זה בזה. ואפילו תאמר שאינם מין אחד, שמא הלכה כדעת האומרים (תוספות, ריטב"א) שאין הגוי מצווה על הכלאים. (חזון איש. קנז, קסח)

קיום האילן

אילן שעברו והרכיבו אותו באיסור, יש להקל להשאירו קיים. אך טוב שעבודות הקרקע כהשקיה, ניכוש ועידור, יתבצעו על ידי גוי. ואולם אם כבר התאחה הענף ונעשה כאחד עם העץ, רשאי שאף עבודות הקרקע יתבצעו על ידי היהודי. (יבי"א ח"י יו"ד סימן לו)

שימוש באילן המורכב

אילן שעברו והרכיבו אותו באיסור, והתאחה ענף ההרכבה באילן, מותר לקחת ענף מאילן זה ולנטעו באדמה לעשותו עץ חדש, אך אין להרכיבו בעץ אחר אפילו באחד משני המינים שהוא הורכב מהם. (סימן רצה סעיף ז. קעד)

אכילת הפירות

פירות היוצאים מכלאי אילן, מותרים באכילה אף למרכיב עצמו. (סימן רצה סעיף ז)

שהחיינו

האוכל פרי מורכב מכלאי אילן, והוא חדש מגידול שנה זו, מברך עליו 'שהחיינו' ככל פרי חדש. (כן פסקו היעב"ץ, ארץ חיים סתהון, יפה ללב, שמח נפש, חינא דחיי ועוד. יבי"א חלק ה או"ח סימן יט)

הרכבת פירות הדר

לכתחילה אין להרכיב גם פירות הדר יחד, כגון לימון בתפוז או באשכוליות וכיוצא, ושומר נפשו ירחק מכל זה. ומכל מקום אם כבר הרכיב אותם יחד, אע"פ שלא התאחה, מותר לקיים אילן זה ולעבוד בו היהודי את עבודות הקרקע כעידור, ניכוש, השקיה וכיוצא. משום שיש כאן ספק ספיקא, שיש אומרים שכל פירות הדר נחשבים למין אחד, ומותר אפילו להרכיבם ממש, ואפילו תאמר שאינם מין אחד, שמא הלכה כדעת האומרים (הרמב"ם, תוספות, הריטב"א, כל בו) שאין איסור כלל לקיים כלאי אילן שכבר נעשו. (קסח)

עץ שהרכיבו אותו בצורה מיוחדת שגדלים בו סוגי פירות הדר שונים, וניכר כל פרי ופרי בפני עצמו, למשל: בענף אחד גדלים תפוזים, ובענף אחר אשכוליות, ובענף אחר קלמנטינות, אין לקיימו, מפני שניכר בעליל איסור הכלאים. (קעב)

שתילים מורכבים

הקונה שתילים עם גוש העפר שגדלו בו, כדי לנטעם בגינתו, יקפיד שלא יהיו השתילים מורכבים. ובדיעבד שכבר קנה, אם הוא שתיל של הרכבת פירות הדר, רשאי לנטעו באדמה, אבל שתיל המורכב משאר מיני פירות, אין להתיר. ומכל מקום רשאי לקנות לכתחילה שתיל המורכב מפירות הדר, ולתת לגוי שייטע אותו. והטעם בזה משום שבפירות הדר יש ספק ספיקא, שמא כל פירות הדר נחשבים למין אחד ומותרים בהרכבה, ואפילו תאמר שאינם מין אחד, שמא הלכה כדעת האומרים שאין הגוי מצווה על הכלאים. ובשאר מיני פירות על ידי גוי, ישאל מורה הוראה. (שמע שלמה ח"ג יו"ד סימן יג)

ב. כלאי זרעים

זריעת שני מינים

אסרה התורה לזרוע בארץ ישראל שני מיני זרעים של תבואה [חיטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל ושיפון] או קטניות [כמו אפונה, פול, עדשים, אורז, שומשום, פרג וכיוצא בהם] או זרעוני גינה [כמו זרע של בצל, שום, חציר, לפת וכיוצא, שהזרע עצמו אינו ראוי למאכל אלא הפרי היוצא ממנו] או ירקות יחד. אבל שני מיני זרעים של אילן, או אילן עם ירק, מותר לזרעם יחד, כפי שבארנו לעיל שאין איסור באילן אלא בהרכבה מין עם שאינו מינו. (רכז)

לרפואה. לריח. לנוי.

מותר לזרוע שני מיני צמחים שאינם עומדים לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, אלא לרפואה או לריח או לנוי, ואין בהם איסור כלאיים. (רמא)

מותר לזרוע שני מיני דשאים יחד, אם אינם עומדים למאכל בהמה. (הרדב"ז. רלט)

שני מיני זרעים דומים

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רצז סעיפים יד, טו): יש זרעים שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות והעבודה שעובדים בארץ, עד שיראה כשני מינים. ואע"פ שאינם דומים זה לזה, הואיל והם מין אחד אינם כלאים זה בזה. **כגון**: החזרת עם חזרת גלים, והעולשים עם עולשי שדה, והכרישים עם כרישי שדה, והכוסבר עם כוסבר הרים, והחרדל עם חרדל מצרי, והשעורים עם שיבולת שועל, והכוסמים עם השיפון. ומאידך, יש בזרעים שני מינים שהם דומים זה לזה וצורת שניהם קרובה להיות צורה אחת, ואף על פי כן הואיל והם שני מינים, הרי הם כלאים זה עם זה, כגון: הצנון עם הנפוס, ודלעת יונית עם דלעת מצרית, אע"פ שהם דומים זה לזה, הרי אלו כלאים זה בזה.

יש זרעים שאף על פי שהם שני מינים בטבעם, אך הואיל והעלים שלהם דומים זה לזה או שהפירות שלהם דומים זה לזה דמיון גדול, עד שיראה כשני גוונים ממין אחד, עדיין לא נאסרו משום כלאים זה עם זה. **למשל**: הלפת עם הצנון אינם כלאים זה בזה, מפני שפירותיהם שווים. וכן הלפת עם הנפוס אינם כלאים זה בזה, מפני שעליהם שווים. אבל צנון עם הנפוס, אף על פי שהעלים דומים זה לזה והפרי דומה לפרי, הרי אלו כלאים, הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה הרבה. וכן כל כיוצא בזה. ע"כ. על כן, אדם שנראה לו שישנם שני מיני זרעים הדומים זה לזה בפירות, בעלים ובטעם, ורוצה לזרעם יחד, ישאל מורה הוראה הבקי בעניינים אלו, שיורה לו אם מותר לזרעם יחד או לא, ולא יסמוך על עצמו כלל, לבל יכשל חס ושלום באיסור מן התורה.

ופשוט שאין לזרוע אבטיח עם מילון יחד, שהרי אינם דומים זה לזה כלל, שהעלים של המילון רחבים וארוכים, ושל האבטיח אינם רחבים, ויש גם שינוי ניכר במראה העלים ביניהם. כמו כן, מראה הפרי שונה זה מזה, כנראה לעין כל. וכן, טעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה. (שו"ת ציץ אליעזר חלק ב סימן יב. הר צבי. רמג)

זריעת תבואה, קטניות וירקות עם אילנות

מותר לזרוע תבואה או קטניות או ירקות יחד עם זרעי אילן, וכן זרעי אילן עם זרעי אילן אחר, ואין בזה איסור כלאים. ולכן, מותר לזרוע גרעין חיטה עם תפוח, או אפרסק עם תפוז, וכן כל כיוצא בזה, שלא אסרה התורה בכלאי אילן אלא הרכבה אבל זריעה של מין אחר עם זרע האילן, מותרת בכל ענין. לבד מעץ הגפן שדינו שונה, כפי שיבואר להלן. (סימן רצה סעיף ג. רמד)

קיום הזרעים

אם עבר וזרע שני מינים האסורים לזרעם יחד מדין כלאי זרעים, אסור לקיימם, וחייב לעקור מין אחד, וכל שכן שאין להשקותם ולעשות את שאר העבודות. (רלא)

אכילת הפירות

פירות שגדלו מכלאי זרעים, לא נאסרו באכילה, ואפילו לזורע בעצמו. (רלא)

חוץ לארץ

אין איסור כלאי זרעים בחוץ לארץ כלל, ולכן מותר לערב לכתחילה כמה מיני זרעים ולזורעם יחד. (סימן רצז סעיף ב)

גוי

אין איסור כלאי זרעים בגוי. ומכל מקום אסור לגנן יהודי לזרוע כלאי זרעים אפילו בשדה של הגוי לצורך הגוי. (סימן רצז סעיף ב)

להרחיק את הזרעים

לבד מן האיסור לזרוע שני מיני זרעים יחד ממש, אסור גם לזרעם סמוכים זה לזה, כדי שלא יהיה נראה כזורע כלאים, ועל כן צריך להרחיק מרחק מסוים בין זרע לזרע, שיהיה ניכר המרחק וההבדל ביניהם, ופרטי הדינים בזה רבים, כי תלוי בגודל השדה, בצורת השדה, בצורת הגידולים, בסוג הפרי ועוד, על כן בכל שאלה הנוגעת למעשה, ישאל מורה הוראה הבקי בעניינים אלו. (ועיין בסימן רצז סעיפים טז - כא. רמד)

גדר ההפרדה

בכל מקרה שצריך להרחיק בין זרע לזרע, אם מפסיק ביניהם בגדר גבוה עשרה טפחים [80 ס"מ], מותר לזרוע שני מינים שונים עד סמוך לגדר ממש, שכיון שיש גדר מפריד בין מין למין, ניכר שהם מובדלים זה מזה ואינם כלאים. (סימן רצז סעיף כב)

אין חובה להפסיק בגדר ומחיצה דוקא, אלא רשאי לעשות כעין מחיצה, דהיינו שבין מין למין, ימתח חוט אחד לאורך, ויקפיד שהחוט יהיה בגובה של פחות משלשה טפחים [20 ס"מ] מהקרקע, ולמעלה ממנו ימתח עוד חוט אחד לאורך, בתוך שלשה טפחים לחוט הקודם, וכך ימתח עוד שני חוטים לגובה, עד שהחוט האחרון יגיע לגובה של עשרה טפחים [80 ס"מ], והעיקר שיקפיד שבין חוט לחוט יהיה מרחק של פחות משלשה טפחים, והרי זה מועיל לו כאילו עשה גדר ממש בגובה של עשרה טפחים. שקבלה בידינו איש מפי איש 'הלכה למשה מסיני' דין זה: "שלשה טפחים כלבוד [מחובר] דמי", והיינו, שכל שסמוך חוט אחד לשני בפחות משלשה טפחים, נחשב ודומה כאילו הכל חיבור אחד, ונמצא שכאילו יש כאן מחיצה ממש של עשרה טפחים. (רמה)

כמו כן, רשאי לעשות 'צורת הפתח' במקום גדר, דהיינו, שיעמיד שני קנים משני הצדדים שבין מין למין, ויקשור חוט אחד על גביהם למעלה, ורשאי יהיה לזרוע מין אחד מצד זה, ומין אחד מצד זה. (עירובין דף יא עמוד ב. חזון איש. רמו)

כאשר נראים שני המינים מובדלים זה מזה [באופני ההיתר שבארנו], אין חוששים למה שבאמת יונק מין אחד מחברו, אפילו שהם סמוכים זה לזה. (רמב"ם הלכות כלאים פרק ד הלכה טז. סימן רצז סעיף מ)

שני עציצים סמוכים

מותר להניח שני עציצים של שני מינים שונים זה בסמוך לזה, מאחר שכל אחד ניכר שעומד בפני עצמו. ומטעם זה, מותר גם להניח עציץ של מין אחד בתוך גינה המגדלת מין אחר. (שבט הלוי. רמח)

שדהו ושדה חברו

כל דין ההרחקה שצריך לעשותה בין מין למין, הוא דוקא כשזורע את שני המינים בשדהו, אבל הזורע מין אחד בשדהו, מותר לחברו לזרוע מין אחר בשדהו הסמוכה לשדה זו, אף על פי שאין הרחקה ביניהם, שנאמר, **שדך** לא תזרע כלאים, אין האיסור אלא כשזורע בשדהו שלו כלאים. (סימן רצז סעיף כב)

ג. כלאי הכרם

ירק ותבואה בגפן

איסור כלאים נוסף אסרה התורה שהוא מיוחד לעץ הגפן בלבד, שאין אותו בשאר האילנות, והוא: שאין לזרוע זרע של ירק או תבואה ביחד עם זרע הגפן. [אולם, כאמור מותר לזרוע ירק או תבואה ביחד עם זרע של אילן אחר]. (סימן רצו סעיף א. סימן רצה סעיף ג)

כמו כן, אין לזרוע ירק או תבואה בצדו של עץ הגפן, וכן אין לזרוע גפן בצד ירק או תבואה הזרועים. (סימן רצו סעיפים ב, ג)

זרע חיטה, שעורה וגפן יחד, או שני מיני ירק וגפן, או מין ירק ומין תבואה וגפן, לוקה מן התורה פעמיים, שנאמר לא תזרע כרמך 'כלאים', דהיינו לא תזרע בכרמך שני מיני זרעים שהם כלאים, ולוקה שתיים, אחד משום כלאי זרעים [שאפילו אם לא זרעם בכרם היה לוקה, כיון שזרע כלאי זרעים חיטה ושעורה יחד], ואחד משום כלאי הכרם. (כלאים פרק ח משנה א. רמב"ם כלאים פ"ה ה"ג, ובכסף משנה)

קטניות בגפן

מדברי חכמים אסור לזרוע גם שאר מיני זרעים, כגון קטניות, בסמוך לעץ הגפן. (רמב"ם כלאים פרק ה הלכה ג, ו. רדב"ז וכסף משנה שם. סימן רצו סעיף א)

אילנות בגפן

מותר לזרוע זרע של כל אילן עם זרע של עץ הגפן יחד. וכל שכן שמותר לנטוע את כל סוגי האילנות בסמוך לעץ הגפן. (סימן רצו סעיף ב)

באש תשרופו

עבר וזרע כלאי הכרם - בין התבואה והקש והירקות, ובין הענבים, העלים והעצים, נאסרו הכל בהנאה, וצריך לשורפם. (סימן רצו סעיף ג)

עציצים בגפן

אסור להניח עציץ עם ירק בכרם, בין אם העציץ נקוב ובין אם אינו נקוב, אלא שהנקוב אסור מן התורה, וצריך לשורפם, ושאינו נקוב אסור מדרבנן, ומותר באכילה. (סימן רצו סעיפים יב, יז)

אין להעביר עציץ נקוב עם ירק - בתוך הכרם, מכיון שבשעה שמעבירו יונק העציץ מהכרם, ונמצא שיונק מהירק והכרם יחד. (סימן רצו סעיף יז)

צמחו מאליהם

כלאי הכרם שצמחו מאליהם, כגון שהיה לו עץ גפן ונפלו בסמוך לו זרעי מלפפון, ולא ידע מכך בעל הכרם וגדלו, אינם נאסרים ומותר לאכלם. אולם אם ראה אותם קודם שגדלו, חייב לעקור את זרעי המלפפון. ואם לא עקרם, אלא הניחם כך שיגדלו, נאסרו גם הגפן וגם המלפפונים וצריך לשרוף הכל. (סימן רצו סעיפים ד, ה)

הרואה כלאים בכרם של חברו חייב לעקור אותם ואפילו בלי רשות מחברו, ואם לא עקרם, נאסרו הכלאים בהנאה לרואה שלא עקרם, ולשאר כל אדם הם מותרים. ואם בעל הכרם עצמו ראה ולא עקר, נאסרו גם לו וגם לכל אדם וצריך לשורפם, כמבואר לעיל. (סימן רצו סעיף ה)

תקנת בית דין

בזמנם כשראו חז"ל שהיו בעלי שדות רבים עוברים על איסור כלאים, תקנו לשלוח מטעם בית דין שליחים בכל ראש חודש אדר, והיו מסתובבים בכל השדות לראות אם

יש שם כלאים, ואם היו מוצאים כלאים, היו מענישים את בעל השדה על ידי שמפקירים את השדה, וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול. (שקלים פרק א משנה א, ב)

שלו ולא של חברו

אין הכלאים נאסרים אלא כשהתבואה והירק או הגפן של הזורע, אבל אם אינם של הזורע, אינו יכול לאסרם על חברו, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ולכן אם היה לאחד גפן, ובא אחר וזרע שם תבואה בלי ידיעתו, התבואה נאסרת לבעל התבואה, אבל הגפן לא נאסר לבעל הגפן. (סימן רצו סעיף ד)

שאלה: יש להבין לכאורה מה ההבדל בין איסור כלאים לשאר איסורים, שהרי ידוע אם לקח אדם חלב ושפך לתוך תבשיל בשר של חברו, או שפך כל מאכל איסור לתבשיל של חברו, בודאי שנאסר המאכל, ואין אנו אומרים 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', אם כן מדוע כאן בכלאים, לא אוסר בעל התבואה את הגפן של חברו? **תשובה**: נראה לחלק, שמה שאמרנו 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', הוא דוקא באיסור התלוי במחשבתו של האדם, אבל באיסור התלוי במעשה, לא שייך כלל זה. והבאור בזה, כי בשאר איסורים כבשר בחלב וכדומה, אין הדבר תלוי במחשבתו של האדם כלל, שהרי אפילו אם נפל האיסור לתבשיל בטעות בלא שימת לב כלל, נאסר התבשיל, נמצא שאין ענין לידיעתו ורצונו של בעל התבשיל, ולכן אף אם אדם אחר שפך איסור בתבשילו, נאסר התבשיל. לא כן בכלאים, שאם נפלו מאליהם וצמחו, כבר בארנו שלא אסרתם התורה כל שלא נודע לבעל הכרם וקיימם מרצונו, נמצא שהאיסור תלוי במחשבתו ורצונו של בעל הכרם, לכך גם כשאדם אחר בא וזרע ירק או תבואה בכרם של חברו, כל שנעשה הדבר שלא בידיעתו ושלא ברצונו של בעל הכרם, לא נאסרו. (תוספות יבמות דף פג רע"ב)

בכל מקום

כלאי הכרם אסורים בכל מקום בין בארץ ובין בחוצה לארץ, אלא שבארץ ישראל איסורם מן התורה, ובחוץ לארץ איסורם מדברי חכמים. (סימן רצו סעיף א)

גוי

מותר לגוי לזרוע כלאי הכרם בקרקע שלו, אבל אין לישראל לעזור לו כלל בעידור וכיוצא בזה. (רמב"ם מלכים פ"י ה"ו. כלאים פ"ה ה"ה)

שיעור ההרחקה

אם יש לו עץ גפן יחיד, ורוצה לזרוע בסמוך אליו ירק או תבואה, מרחיק ששה טפחים [48 ס"מ] וזורע. והוא הדין אם יש לו שורה ארוכה, אפילו של מאה עצי גפן זה אחר זה, מרחיק לצידם כשיעור זה וזורע. (סימן רצו סעיפים לא, לב)

אולם אם יש לו שורה של גפנים מול שורה אחרת של גפנים, או כל צורה אחרת, מכיון שרבו הדינים והחילוקים בזה בסדר העצים, ישאל מורה הוראה הבקי בעניינים אלו, שיורה לו אם מותר לזרוע בסמוך לגפן, [כמבואר בסימן רצו מסעיף לא והלאה], ולא יסמוך על עצמו כלל, לבל יכשל חס ושלום באיסור מן התורה.

שלא להאהיל - גם באופן שהרחיק כדין מעץ הגפן והותר לו לזרוע שם ירק או תבואה, צריך להיזהר שענפי הגפן לא יאהילו על הירק והתבואה, ולכן לא יזרע תחת ענפי הגפן כלל, אפילו שהם רחוקים מהירק והתבואה. (סימן רצו סעיף סה)

גדר הפסקה

כשצריך להרחיק בין עץ הגפן לזרעים, רשאי יהיה להפסיק ביניהם בגדר גבוה עשרה טפחים [80 ס"מ], ואז מותר לו לזרוע את הגפן עד סמוך לגדר ממש, ואת הזרעים עד סמוך לגדר מצד שני, שכיון שיש גדר מפריד בין מין למין, ניכר שהם מובדלים זה מזה ואינם כלאים. והוא הדין שמועיל לתת מחיצה כדין 'לבוד', וכן די ב'צורת הפתח', כמבואר לעיל בדין כלאי זרעים. (סימן רצו סעיף כב. ריז)

אחר הרוב

בחנות שיש חשש שהקישואים שם הם מכלאי הכרם, בכל זאת מותר לקנות מהם, כיון שהולכים אחר הרוב, ורוב הקישואים אינם כלאי הכרם. (ברכי יוסף, הגרש"ק, חזו"א. רכב)

תערובת הכלאים במאכל

כלאי הכרם שהתערבו במאכל אחר של היתר, נאסרה כל התערובת באכילה ובהנאה, אלא אם כן יש בהיתר פי מאתיים מהאיסור, שאז בטלים הכלאים בתערובת ומותר הכל באכילה. (רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק טו הלכה יד)

ערלה

איסור ערלה - אגדה

מהי ערלה?

נאמר בתורה (ויקרא יט כג-כד): "וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ, וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל, וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ, שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל: וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה': וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". בשלוש השנים הראשונות לנטיעת אילן - הפירות הריהם "ערלה", ואסורים באכילה.

"ערל" פירושו: סגור, אטום, סתום, מכוסה. [כגון: ערל לב = סגור לב. ערלה אזנם = אוזנם סגורה ואטומה, אין הקול נכנס בה. ערל שפתים = מגמגם, סגור שפתים, בגידי הלשון יש אוטם וסגירות

(רמב"ן ויקרא יט כג)], דהיינו שבשלוש השנים הראשונות הפירות אטומים וסתומים מליהנות מהם.

ואומר רבנו בחיי (ויקרא יט כג): "כל האוכל מהפרי תוך שלוש השנים, הנה זה כמראה עצמו שאין לו חלק בשמים ובארץ, ואין לו חלק בהקב"ה. והנה הוא נוטלו בלא רשות של מעלה ושל מטה".

נטע רבעי

בשנה הרביעית הפירות הם "נטע רבעי", כלומר: כשבית המקדש היה קיים היו מעלים אותם לירושלים, ואוכלים אותם שם בקדושה. ומטעמי המצוה, שעל ידי שיעלה האדם לירושלים וישהה שם, יראה את בית המקדש בתפארתו - כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם, וכן יראה את חכמי וגדולי הדור - ובזה יתעורר ליבו לאהבת תורה ויראת שמים.

[כיום שבעוונותינו הרבים חרב בית המקדש, אנו פודים את הפירות הללו, כמבואר להלן בהלכות].

אשריהם ישראל!

השכר של מצוה זו הוא גדול מאד, שהרי אין זו מצוה קלה לקיום. כמה טרחות טורח אדם עד שנוטע אילן, והוא עושה כן כדי ליהנות מפריו, והנה הוא כובש את רצונו ונמנע מלאכול הפרי וממתין שלוש שנים עד שנהנה ממנו! (מעם לועז)

דרש רבי יהודה בן פדייא: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון, שלא יכולת לעמוד בציווי ה', שלא לאכול מעץ הדעת, אפילו שעה אחת. והרי בניך ממתינים לערלה שלוש שנים! (מדרש רבה בראשית פרשה כא)

הפרדס של בני

זוכרים את הקרה הגדולה לפני מספר שנים? דיווחו אז בעיתונות על חקלאי חוזר בתשובה בשם בני בר נור, ממושב בני עטרות, שהיה לו מטע אפרסקים צעיר, שהניב פירות בשנה השניה והשלישית, והוא לא קטף אותם: "ערלה!". השכנים שלא היו שומרי תורה ומצוות התפלאו ואף לעגו ל"בטלנותו": הוא רואה לנגד עיניו פירות נרקבים, סופג הפסדים - ושותק?! אבל בני ידע ש"לה' הארץ ומלואה", ואם אסור - אסור!

בשנה הרביעית היתה הקרה הגדולה. כל העצים של השכנים קפאו, את כל הפרדסים נאלצו לעקור - ואילו הפרדס שלו הניב אפרסקים לתפארת! מובן, ששילמו לו מחיר גבוה מאוד עבור הפרי הנדיר - והמחיר הגבוה כיסה את ה"הפסד" של כל שלוש השנים! (מעין השבוע ויקרא תלח)

טעמי המצוה

הערלה היא מכלל המצוות שהן בגדר "חוק" - מצוות שאין אנו מבינים את טעמן בשכלנו, ואנו מקיימים אותן כגזירת מלך, כי רק "אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ, וְהוּא יָדַע אֶת

מְקוֹמָהּ" (איוב פרק כח כג). אולם מפרשי התורה האירו את עינינו לראות מעט מן הטעמים הגנוזים במצוה יקרה זו:

לכבד את ה' מראשית פרי האדמה

האדם היהודי - כאשר אדמתו מניבה פירות יפים, הוא אינו זוקף את ההצלחה לעצמו - ליגיעתו הרבה, לחכמתו, למקצועיותו. יודע הוא בידיעה ברורה כי ה' יתברך הוא המוריד גשמים, מצמיח פירות, ונותן בהם טעם טוב, וליבו מלא שבח והודיה לה' יתברך. כדי לחזק את הידיעה וההרגשה הזאת, מן הראוי הוא שהאדם לא יתחיל ליהנות מפירותיו כלל, עד שיכבד תחילה את ה' מראשית פרי אדמתו.

אולם בשנים הראשונות לנטיעת האילן, מוציא האילן פירות מועטים, וגם הם אינם עסיסיים ומשובחים בטעמם, ואין ראוי להקריב פירות כאלו לפני ה' יתברך. רק בשנה הרביעית מתחיל האילן להוציא פירות משובחים וטובים, ואז אנו מצווים במצות "נטע רבעי" - להעלות את הפירות לירושלים, ולאכול אותם שם בקדושה ובטהרה, מתוך שבח והודיה לה' יתברך על הברכה אשר נתן לנו. (הרמב"ן, רבנו בחיי, חזקוני, ויקרא יט כג)

פירות הערלה מזיקות לאדם

אומר האבן עזרא (ויקרא יט כג): "...וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים, אין בו תועלת ומזיק, כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת, ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות. והמשכיל יבין".

וכן אומר רבנו בחיי: ומדרך הטבע, כי הפרי בתוך שלש שנים הוא מזיק מאד לגוף, מפני שיש בו לחות - מושפע מכח יניקת הארץ, ועדיין לא עבר עליו זמן כל כך שיתחמם בכח השמש ובכח האויר. ועל כן הפרי כלו עפריי מימיי, תגבר עליו הליחה מאד, ותזיק לאוכלו, כענין הדג שאין לו קשקשת שהליחה גוברת עליו ביותר בגלל רוב ליחות המים שהוא שוכן בהם במעמקיהם. וכן הוא ברמב"ן.

הרחק מן הכישוף ומעבודה זרה

אומר הרמב"ם (במורה נבוכים ג לז): בזמן ההוא היו לחרטומים ולמכשפים מיני כישוף, שבעת נטיעת האילן היו מפזרים סביבו איזה דבר כישוף, כדי שבכך האילן ימהר להוציא את פירותיו מוקדם מהנהוג בטבעו של עולם, וכאשר היה הפרי יוצא, היו מביאים אותו לפני העבודה זרה שעשו בשמה את הכישוף ההוא.

כמובן שמעשים אלו - יש בהם איסור חמור של כישוף ועבודה זרה. וכדי שחלילה אדם לא יתפתה לעשות מעשים חמורים אלו, אסרה התורה כל פרי בשלוש השנים הראשונות, כי רוב האילנות באופן טבעי לא יביאו פירות בשנים אלו. ובשנה הרביעית,

כאשר גדלים פירות טובים - נביא אותם לירושלים ונאכל אותם שם לפני ה' - היפך אכלם אותו לפני עבודה זרה.

זיכרון למעשה בראשית

אומר הכלי יקר: במצות הערלה ונטע רבעי יש דמיון וזיכרון למעשה בראשית. כיצד? כאשר ברא הקב"ה את העולם - ברא ביום הראשון את העולם כלו, ובמשך ששת ימי הבריאה, קבע וחיזק כל דבר במקומו (עיין רש"י בראשית א יד). ואם כן כל הצמחים נבראו כבר ביום הראשון, אך היו מכוסים עד היום השלישי, שבו הם צמחו. אולם גם ביום השלישי שכבר התחילו לצמוח, עדיין היו מכוסים ולא נראו בעולם עד יום רביעי, שבו נתלו המאורות המבשלים את הפירות, כמו שנאמר (דברים לג יד): "ממגד **תבואות שמש**". נמצא שבמשך שלושה ימים היו הפירות מכוסים ובלתי נראים. וכנגד זה ציוה הקב"ה לעשות זכרון למעשה בראשית, שהפירות בשלוש השנים הראשונות יהיו "ערלים" - מכוסים ואטומים מליהנות מהם.

והנה ביום הרביעי של הבריאה - כבר היו הפירות נראים ומבושלים כראוי, אך עדיין לא היה בעולם שום בעל חיים שיאכל אותם. ולשם מה היו קיימים? - לא היה קיומם ומציאותם ביום הרביעי, כי אם **להודות ולהלל את הבורא** אשר בראם [כמו שנאמר אודות השמים: "השמים מספרים כבוד אל". עצם קיומם מעיד על כבוד ה' ושבחו]. על כן ציוונו הקב"ה במצות "נטע רבעי" - "וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה'"!

רק ביום החמישי לבריאת העולם, כאשר ברא הקב"ה חלק מבעלי החיים, אז החלו הפירות לשמש לאכילה. וכנגד זה אמרה התורה: "וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ...".

אל תחזיק טובה לעצמך!

טעם נוסף למצות ערלה: הקב"ה מביא את עם ישראל אל ארץ ישראל. זוהי הארץ המסוגלת ביותר לקיום המצוות, להתרוממות רוחנית ולעבודת ה'. יחד עם השפע הרוחני הקיים בה - קיים בה גם שפע גשמי - ארץ זבת חלב ודבש, מלאה כל טוב. וזאת כדי שעם ישראל יוכלו לקיים את התורה בהשקט ובשלוה, בלי דאגות פרנסה. אולם כאן טמונה גם סכנה: טבע האדם, שכאשר יש לו כל טוב, הוא עלול לשכוח את ה' ולשקוע בגשמיות וברדיפה אחר עוד ועוד תענוגות. כמו שנאמר: "וישמן ישורון - ויבעט".

והעצה היעוצה לזה, שהאדם יתרגל לתת משלו לאחרים, ובזה ישריש ויתן אל ליבו, שכל השפע שיש לו - הכל הוא פקדון מה', פקדון שעליו להשתמש בו כראוי. אולם גם זה קשה מאוד, כי האדם מטבעו דואג לעצמו, וקשה לו לתת משלו לאחרים. לכך ציותה התורה ששלוש שנים יהיו הפירות אסורים אפילו בהנאה, ובשנה הרביעית מוכרח הוא לפדות את הפירות ולעלות לירושלים ולהודות לה', ובזה הוא מתחנך במשך ארבע שנים

רצופות שלא להחזיק טובה לעצמו, ושהכל רק פקדון בידו. מסר זה ישתרש בליבו וילווה אותו הלאה, לשנים הבאות, - גם כאשר הפירות יהיו כבר מותרים באכילה ובהנאה, ואז יקל עליו לתת משלו לאחרים, ולא להסתנוור מכל השפע הסובב אותו. (מעם לועז)

רמז לצמיחת האדם בתורה

במצוות ערלה ונטע רבעי, מוצאים אנו רמז לתהליך צמיחתו של האדם בתורה:

"וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ, וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל" - מהו עץ מאכל? **זהו בן תורה**, שממנו יש מזון רוחני לנפש! [כמו שפרשו על הפסוק "אם יש בה עץ" - אם ישב בה צדיק, שיגן עליה (רש"י במדבר יג כ)]. ומצווה אותנו ה' יתברך, שעיקר הכניסה לארץ תהיה כדי לנטוע בה עץ מאכל, דהיינו להרבות בני תורה, כי אוירה של ארץ ישראל מחכים ומטהר את הנפש.

וכיצד צומח בן תורה?

"שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים" - לֹא יֵאָכֵל" - במשך שלוש שנים עדיין לא יוצא מן האדם קול של תורה, שתוך שלוש שנים אין התינוק מדבר כל כך.

"וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה'" - בשנה הרביעית, מיד כשמתחיל הילד לדבר, צריך אביו לקדשו לתורה וללמדו לומר: "תורה ציוה לנו", "שמע ישראל" וכו'.

"וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ, לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ..." - בשנה החמישית שכבר מתחיל הילד להיות "עץ מאכל" ולהניב פירות של תורה, כמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ה): "בן חמש שנים למקרא", ומכאן ואילך - "להוסיף לכם", להיות מוסיף והולך בלימוד התורה, כהמשך דברי רבותינו: "בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא, בֶּן עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת, ...". (אור החיים, רבינו בחיי, דעת זקנים מבעלי התוספות. ויקרא יט כג)

הלכות ערלה

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא פרק יט פסוקים כג-כה): וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל, וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ, שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל: וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה': וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ, לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

והיינו שציונו הבורא בתורתו הקדושה, כי מעת נטיעת העץ או זריעת גרעין לעץ למשך שלוש שנים, כל הפירות שיגדלו בינתיים, הרי הם אסורים באכילה ובהנאה לעולם. והפירות שיגדלו בשנה הרביעית, הרי הם נקראים "נטע רבעי", וכשבית המקדש היה קיים היו אוכלים אותם בקדושה בירושלים. והיום שבעוונותינו הרבים אין בית המקדש

קיים, צריך לפדותם, ואז יהיו מותרים באכילה [כמבואר להלן בהרחבה בהלכות נטע רבעי]. ומהשנה החמישית והלאה, הפירות הריהם מותרים לגמרי ללא שום פדיון, רק לאחר שיפרישו מהם תרומות ומעשרות. (כג)

בכל מקום

דיני ערלה נוהגים בכל מקום, בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ. אלא שבארץ ישראל דיני ערלה הם מן הנאמר מפורש בתורה, ובחוץ לארץ דיני ערלה הם 'הלכה למשה מסיני'. ויש הבדל ביניהם לענין כמה הלכות, כמבואר להלן. (כד)

ההבדל העיקרי בין דיני ערלה בארץ ישראל לדיני ערלה בחוץ לארץ הוא, שהלוא הכלל בידינו כי בכל ספק איסור מן התורה אנו מחמירים בו, ולכן אם יש ספק בדיני ערלה בארץ ישראל, פוסקים אנו להחמיר. אבל ב'הלכה למשה מסיני', אע"פ שהיא כדין גמור מן התורה ומחמירים אנו בספקה, מכל מקום בערלה, כך אמר הקב"ה למשה את ההלכה בסיני, שלא תנהגו בדיני ערלה בחוץ לארץ אלא בוודאה, אבל בספקה, מותר, ולכן כשיש ספק בדיני ערלה, אזי בארץ ישראל אנו מחמירים, אבל בחוץ לארץ אנו מקילים. (ספר החינוך מצוה רמו)

בכל זמן

איסור ערלה נוהג גם בזמן הזה, שבעוונותינו הרבים אין בית המקדש קיים. (כד)

פירות גוי

גם בעץ של גוי נוהגים דיני ערלה, ולכן אין לקנות מגוי פירות ערלה. (כט)

עצי מאכל

איסור ערלה הוא רק בעצי מאכל, אבל בעצי סרק או בירקות ופירות האדמה, ושאר סוגי הצמחים, אין בהם ערלה והרי הם מותרים מיד. (מח, שה)

למנוע פירות ערלה

אין חובה להמתין עד שיגדלו הפירות, ואחר כך לאבדם כדי שלא ליהנות מהם, אלא רשאי מתחילה להוריד את הפרחים כדי שלא יגדלו הפירות. (לז)

פירות שבתוך שלוש

לא אסרה התורה אלא דוקא את הפירות שגדלו בתוך שלוש השנים הראשונות לנטיעת האילן, אבל אם עברו שלוש שנים ולא גדלו בו פירות כלל, אין באילן זה דין ערלה כלל. והפירות שיגדלו ממנו בשנה הרביעית, מותרים יהיו באכילה. (רכא)

מה נאסר בעץ?

אין איסור ערלה אלא בפירות, בגרעינים, ובקליפות, אבל העץ עצמו, העלים, הפרחים והענפים, לא נאסרו כלל, אף אם אפשר למוצצם ולאוכלם. ולכן עלי גפן של ערלה, מותרים באכילה. [לאחר שיהיו נקיים מתולעים]. (מח, שז, שיד, שסט)

איסורי הנאה מערלה

מכירה - אסור למכור או לתת פירות ערלה לגוי, וכן אסור להאכילם לבהמה. וכן לא ידליק בשמן של ערלה אפילו נר של מצוה כנר שבת ויום טוב. וכן לא ישתמש בקליפות כחומר גלם להכנת צבע או חומר דליקה וכדומה. (נב, נט, סז, קמה)

אם עשה שלא כדין ומכר פירות ערלה, אין הכסף נאסר בהנאה. (קסג)

צביעה - בגד שנצבע מצבע העשוי מפרי של ערלה, אסור ללבשו. וכמו כן, אין למוכרו לגוי, אף אם ישלם על הבגד בלבד ולא על דמי צבע האיסור שבו, כי חוששים אנו שמא ימכרהו הגוי לישראל אחר ויכשל הישראל. (סג)

מותר לצבוע מאכלים בצבע של ערלה, כיון שהצבע אינו מתקיים. (מהר"ם בן חביב. חזו"ע ברכות יג)

הנאת הריח - פירות של ערלה שיש בהם ריח טוב כאתרוג וחבוש, מותר להריח אותם, אך אין לברך על הריח, שספק ברכות להקל. (חזו"ע ברכות לד)

סחיטה - אסור לסחוט פירות ערלה, כדי לשתות את המיץ היוצא מהם. (שיח)

נטיעה - אסור לנטוע פירות של ערלה, ומכל מקום אם עבר ונטע, לא נאסרו כל הפירות היוצאים לעולם, אלא מותרים באכילה לאחר ג' שנים. אבל מותר לקחת ענף מעץ ערלה ולנטוע אותו, שהרי אין ערלה בענפים. (רד)

לרפואה - מותר לחולה ליהנות מפירות ערלה שלא כדרך הנאתם, כגון לעשות לו מהם תרופה. אבל אין להתרפאות באכילת הפירות, שהרי זה כדרך הנאתם. (קנג)

ריהוט. משחקים. צל. - מכיון שלא נאסר העץ עצמו בהנאה, לכן מותר להכין ריהוט מעצי ערלה. ומותר לקשור לעץ חבל שהילדים משחקים בו. ומותר ליהנות מהצל של האילן. (שט, שי)

טיול - פרדס שיש שם עצי ערלה עם פירות, מותר לטייל שם. אך אם נטעום בעיקר לנוי [וגם למאכל], כגון עצי מאכל ננסיים הניטעים בעציצים לנוי, אסור ליהנות מיופי הפירות, אך מהפרחים מותר, שאין בהם דין ערלה. (צג, ק)

ברכת האילנות - מותר לברך על עצי ערלה, אף שהם אסורים באכילה. (ריי)

מנין שנות הערלה

כיצד מונים שלוש שנים?

שלוש שנות הערלה - אינן תמיד בהכרח שלוש שנים תמימות, אלא פעמים שלאחר שנתיים וחצי כבר הפירות מותרים באכילה, ופעמים שיש להמתין יותר משלוש שנים. [אך לעולם, שנת נטע רבעי היא בדיוק שנה תמימה, החל מהיום שבו תמו שנות הערלה]. ואופן ספירת שנות הערלה תלוי בתאריך שבו ניטע האילן, כדלהלן:

הנוטע מא' בתשרי עד ט"ו בשבט

הנוטע בימים שמראש חודש תשרי עד ט"ו בשבט, מונה ארבעה עשר יום לקליטת הנטיעה, ואחר כך מונה שלוש שנים שלימות, וכל הפירות שחנטו בתוך שלוש שנים אלו, הריהם ערלה, ומה שחנטו לאחר מכן, הריהם נטע רבעי. (רלז)

למשל: הנוטע ב-א' כסלו [תשס"א], מונה עד י"ד כסלו לקליטת הנטיעה, וממתין שלוש שנים שלימות, [ט"ו בכסלו תשס"א עד ט"ו בכסלו תשס"ד].

הנוטע מט"ו בשבט עד ט"ו באב

הנוטע בימים שמט"ו בשבט עד ט"ו באב - מונה את שנות הערלה עד ט"ו בשבט שבשנה השלישית. וכל הפירות שחנטו בתוך הזמן הזה, הריהם ערלה, אבל מה שחנטו לאחר מכן, הריהם נטע רבעי.

למשל: הנוטע בא' באב [תשס"א] מונה שנות ערלה עד ט"ו בשבט [תשס"ד] כשנתיים וחצי.

ההסבר לכך: הנוטע עד ט"ו באב [תשס"א], כאשר הגיע ראש חודש תשרי [תשס"ב], נחשב לו שעברה שנה אחת, ומונה עוד שתי שנים שלימות [תשס"ב, תשס"ג]. ולאחר מכן עליו לחכות עד שיגיע ט"ו בשבט [תשס"ד] ראש השנה לאילן. והפירות שחנטו מכאן ואילך - הריהם נטע רבעי.

והטעם שאנו מחשיבים את הארבעים וארבעה יום [מט"ו באב עד ר"ח תשרי] כשנה, מפני שראשית אנו ממתינים ארבעה עשר יום שלמים לקליטת הנטיעה באדמה, דהיינו ט"ז באב עד כ"ט באב. ולאחר מכן אנו ממתינים עוד שלושים יום, מ-ל' באב עד כ"ט באלול, כי כלל בידינו: שלושים יום בסוף השנה חשובים כשנה, נמצא שעד ראש חודש תשרי, נחשב שעברה לו שנה אחת. (ראש השנה י ע"ב. ש"ך יו"ד סימן רצד ס"ק ח. רמב)

הנוטע מט"ז באב עד א' בתשרי

הנוטע בימים שמיום ט"ז באב ועד א' בתשרי - מונה שלוש שנים שלימות החל מראש חודש תשרי, עד ראש חודש תשרי שאחר השנה השלישית.

למשל: הנוטע ביום כ' באב [תשס"א], הריהו מונה ג' שנים שלמות מראש חודש תשרי [תשס"ב] עד ראש חודש תשרי [תשס"ה]. וכל הפירות שחנטו בזמן הזה הריהם ערלה.

ההסבר לכך: אם נטע ביום ט"ז באב עצמו או לאחר מכן, לא עלתה שנה אחת עד ראש חודש תשרי, כיון שלא נותרו ארבעים וארבעה ימים שלמים, וכנ"ל. לכן מונה מראש חדש תשרי הבא ג' שנים שלמות. ומה שאין אנו ממתינים עד ט"ו בשבט, כמו באופן הנ"ל שנטע עד ט"ו באב, כי דוקא במקרה הנ"ל שהקלנו בתחילת השלוש שנים להחשיב זמן מועט כשנה, לכן מחמירים בסופה, להמתין עד ט"ו בשבט, אבל כאן שלא הקלנו

עליו כלל, ומנה שלוש שנים שלימות, לא החמירו עליו להמתין עד ט"ו בשבט. (שלחן ערוך יורה דעה סימן רצד סעיפים ד, ה)

יש אומרים שבחוץ לארץ, אפילו אם נטע שלושים ושלשה ימים לפני ראש השנה [כ"ז באב], נחשב לו כשנה אחת, כיון שכל מה שממתינים י"ד יום זה מחמת הספק. (חתם סופר, שפת אמת. עיין חזו"ע יח)

שכח מתי נטע

אדם שאינו זוכר אימתי נטע, האם קודם ט"ו באב או לאחר מכן, יש להקל לו למנות כדין הנוטע עד ט"ו באב, בין בארץ ישראל ובין בחוצה לארץ. (חזו"ע ברכות טז)

שנה מעוברת

כשמונים את שלוש השנים, אין הבדל בין אם השנה מעוברת או לא. (סימן רצד סעיף ד)

הסירו מכשול

כדי למנוע תערובת ערלה עם נטע רבעי, על החקלאים לעבור יום או יומיים קודם סיום השנה השלישית, ולהוריד את כל הפירות שהתחילו לגדול מעט ונעשו בוסר, ומכל מקום הפרחים שנפתחו, אך עדיין לא הגיעו לבוסר, המקילים שלא להחשיבם כערלה, יש להם על מה לסמוך. (רלט)

נטיעות שונות בערלה

לאכילה - אין איסור ערלה נוהג אלא בעצי מאכל שנטעום למטרת אכילה, אבל עצי מאכל שנטעום במטרה להשתמש בעצים לבנין או להסקה או לגדור את השדה [כעצי סברס], אין איסור ערלה בפירותיהם, ומותרים מיד באכילה. ומכל מקום צריך שיהיה ניכר שנטע את האילן למטרה שונה ולא לאכילה, כגון אם מטרתו להסקה, צריך שיטע את העצים רצופים, ולא ירחיק מאילן לאילן כדרך שעושה כשבדעתו לאכילה. וכן, אם מטרתו לבנין, צריך שיחתוך את הענפים כדי שיתעבו יותר. וכשמטרתו לגדר, צריך שיטע אותם במקום שצריך באמת לגדור. אך אם לא ניכרת מטרת נטיעתו, פירות אלו חייבים בערלה. (סימן רצד סעיף כג)

אילן שנטע חלקו לאכילת פירות וחלקו לגדר, כגון שחשב שהחלק העליון יהיה לאכילה והחלק התחתון יהיה לגדר, אותו חלק שחשבו לאכילה, חייב בערלה, אך החלק שחשבו לגדר פטור, ומותר לאכול מיד את הפירות שבחלק זה. (סימן רצד סעיף כג)

הנוטע למטרת אכילה, ואחר זמן חזר בו ורוצה למטרת גדר, חייב בערלה. (רצד סעי' כג) הנוטע למטרת גדר, ואחר זמן חזר בו ורוצה למטרת אכילה, חייב בערלה. ומונה שלוש שנים מיום הנטיעה. ואם חזר בו לאחר שכבר עברו שלוש שנים, אין בו דין ערלה, ואף נטע רבעי אין בו, מאחר ואין דין נטע רבעי בלי ערלה קודם. (סי' רצד סעי' כג)

לנוי - הנוטע למטרת נוי, כגון עצי דקל הניטעים בשדרות ובגנים ציבוריים, אין בפירות דין ערלה. אולם אם נטע על דעת שיהיו גם הפירות לנוי, בארץ ישראל יש בהם דין ערלה, אבל בחוץ לארץ, מותרים הם באכילה מיד. (רסד)

לריח - הנוטע עץ פירות במטרה ליהנות מריח הפירות ולא לאכילת הפירות, אין בפירות דין ערלה, ומותר לאכול את הפירות מיד, ובלבד שיהיה ניכר שנטעו לריח ולא לאכילה, כגון שנטעו בגן עם עצי ריח. (קטו, רסח)

לרפואה - הנוטע אילן במטרה לרפואה, ואין דרך הבריאים לאכול מזה, פטור מערלה. (שסח)

לתבלין - הנוטע למטרת תבלין ולא למאכל בפני עצמו, כמו זנגביל, לואיזה, עלי תה, אין בהם ערלה. [ובלאו הכי עץ שאין בו פרי לא שייך בו ערלה, כדלהלן.] (תלו, תמג)

למאכל בהמה - הנוטע אילן שפירותיו ראויים למאכל בהמה ולא למאכל אדם, פטור מערלה. (שסט)

עץ הגדל מאליו - אילן שגדל מאליו, כגון שנפל גרעין וצמח שם אילן, הריהו חייב בערלה. (רפא)

עץ מוזנח - פירות הגדלים במקומות רחוקים מהיישוב, שאין מטפלים בהם להביאם לעיר, בין אם נטעו אותם ובין אם גדלו מאליהם, אין בהם איסור ערלה. (סימן רצד סעיף כז. שכג)

לצורך הרבים - הנוטע לצורך הרבים, וכגון שנטע אילן בגינתו סמוך לרשות הרבים, כדי שכל הרוצה ליטול מפירותיו, יבוא ויטול, נוהג בפירות אלו דין ערלה. (סימן רצד סעיף כה)

בית הכנסת - אילן הנטוע בקרקע השייך להקדש כגון לבית הכנסת, חייב בערלה. (רפג)

תחת התקרה \ על הגג - הנוטע בתוך ביתו או על גג ביתו שמלאו עפר, חייב בערלה. (רפד)

ערלה בעציץ - הנוטע בעציץ, בין שהעציץ נקוב ובין שאינו נקוב, הריהו חייב בערלה. (סימן רצד סעיף כו. תסז)

חצילים. פפיה. במיה. - אם גדל הפרי כבר בשנה הראשונה כמו חצילים, פפיה, במיה וכיוצא, אין בפירות דין ערלה. (הרדב"ז, מרן הבית יוסף, רבנו האר"י, מה"ר חיים ויטאל, מהר"ם אלשיך, מהר"ש גרמיזאן, מהר"י חויליו, מהר"א גאגין, מאמר מרדכי, החיד"א, הלכות קטנות, מעט מים אב"ד סלוניקי, שואל ונשאל, קול אליהו ישראל, נהר מצרים, רב פעלים, כף החיים, משפטי עוזיאל, ציץ אליעזר, ארץ חיים, יין הטוב, נתיבי עם, ועוד. יחוה דעת חלק ד סימן נב. חזו"ע ברכות יט. שכח, שלו)

בננות. אננס. - הבננות והאננס מותרות באכילה מיד, ואין נוהג בהם דין ערלה כלל. (תעלומות לב, כפתור ופרח, נטע הילולים, דרך אמונה, מנחת יהודה, רבבות אפרים, ועוד. שמב, שמו)

פְּסִיפְלוֹרָה. גת. תות שדה. פלפל. - צמח הפסיפלורה [שעונית סגולה], עלי גת [עלים שלועסים אותם לחיזוק הגוף], תות שדה, ופלפלים [כל הסוגים], אין בהם דין ערלה. (שנו, שנז, שעד, שפא. יבי"א חלק י סימן לד. חזו"ע ברכות כד, כו)

קני סוכר - אין נוהג בהם דין ערלה, מכיון שאין להם פרי, שהעץ עצמו הוא הפרי. (הרדב"ז, כפתור ופרח, פתחי תשובה, נהר מצרים. שמח)

בשמים - יסמין, הדס, וכיוצא בהם שאינם עץ מאכל, אין בהם דין ערלה, ומותר להריח בהם. (חזו"ע ברכות לו)

ורד - כיון שעיקר נטיעתו לריח ולא לאכילה, אין בו דין ערלה. ואף על פי שעושים ממנו מרקחת בדבש ובסוכר, מכל מקום אינו מאכל למזון כאכילת פירות וכיוצא. (חזו"ע ברכות לו)

אתרוג - עץ אתרוג שנטעוהו למצות ארבעת המינים, חייב בערלה. [ואתרוגי ערלה, פסולים למצות ארבעת המינים. ולכן לכתחילה יש לקנות אתרוג עם הכשר שאין בו חשש ערלה, אך מעיקר הדין אין לחשוש שמא האתרוג ערלה, מאחר ורוב האתרוגים אינם ערלה]. (סימן רצד סעיף כד. תקכה)

לולב - עץ תמר שנטעוהו למטרת הלולבים למצוה, התמרים שבו חייבים בערלה, אבל הלולבים עצמם אין בהם דין ערלה, שהרי אינם פרי. (רעב, תקמג)

ערבה - אין בה דין ערלה, כיון שאינה פרי, ולכן כשרה היא לארבעת מינים. (תקנג)

העברת אילן

אילן שעקרוהו עם שורשיו, והעבירוהו לקרקע אחרת, אם נשאר גוש עפר מסביב לשורשיו, אומדים על ידי מומחים: אם יכול האילן לחיות עם עפר זה, בלי תוספת עפר אחר, עד שיעברו ארבעה עשר יום מעת הנטיעה החדשה [דהיינו עד שיקלט האילן בקרקע החדשה], אזי אין צריך למנות לו שלוש שנות ערלה מחדש. אבל אם לא יכול לחיות עם עפר זה לבד [נמצא שנפסקה חיותו ויניקתו מן הקרקע, ורק בקרקע השניה חוזר ונשרש], מונים לו שלוש שנים מחדש. ואם יש לו ספק בזה, בארץ ישראל יש מחמירים למנות מחדש, ובחוץ לארץ יש להקל. (תצב)

העברת שתילים מהמשתלה

הרוצה להעביר שתיל מהמשתלה לגינת ביתו, ישים לב שיהיה מונח השתיל בגוש עפר גדול, כדי שיהיה ראוי השתיל לחיות כך י"ד יום כנ"ל. וכשהוא מונח עם עפר בניילון,

יקפיד שיהיה נקב בקוטר של 2 ס"מ בתחתית השקית או לצד מטה. וטוב שיעביר את השתיל ברכב שבתחתיתו או בצדדיו פתוח, או שיתן משטח גבוה קצת על הרכב, ועליו יעמיד את השקית. ויש להזהר בשעת העברת השתיל שלא תתנענע השקית מדאי, כדי שלא יופרד העפר מהשתיל, ויגרום להפסקת היניקה של השתיל. ולכן יש להרטיב קודם את העפר, כדי שיהיה מהודק ומוצק כדי הצורך. ובדיעבד אם השקית לא היתה נקובה, וגם העבירה ברכב לא נקוב, יש להקל. (יבי"א ח"י לג. תעח, תפז)

אילן שנקצץ

אילן שעברו עליו שנות ערלה ונשבר לגמרי: אם נשבר בגזעו למעלה מפני הקרקע וחזר וגדל, פטור מערלה. אבל אם נשבר בשווה עם פני הקרקע או למטה בתוך הקרקע וחזר וגדל, מונים לו שלוש שנות ערלה מחדש משעה שנשבר. (תצה)

וכיוצא בזה, כרם שרצו להחליף את הזן שבו, וקצצו את כולו עד למטה בתוך האדמה, והרכיבו את הזן החדש וחזרו וכיסוהו באדמה, מונים לו שלוש שנים מחדש. (תצח)

אילן שעברו עליו שנות ערלה ונעקר ממקומו, אך נשאר בו שורש מחובר, אפילו דק מאוד, פטור מערלה, כיון שיכול להמשיך לחיות כך. (תצט)

הרכבה

פירוש **הרכבה**: חיבור ענף זר - אל העץ, ובמשך הזמן הענף מתאחה ונהיה חלק מן העץ. [והדבר מצוי בעץ שאיבד את כוחו מחמת שהזקין, שחותך מעט בעץ ונותן בתוכו ענף צעיר מעץ אחר, ובמשך הזמן חוזר העץ ומקבל כוחות חדשים כעץ צעיר].

* ענף מעץ ותיק שעבר שנות ערלה, שהרכיבו בעץ ערלה - פירות שיצאו מענף זה, חייבים בערלה כמו יתר פירות העץ. (תק)

* ענף ערלה שהרכיבו בעץ ותיק שעבר שנות ערלה - פירות שיצאו מענף זה, פטורים מערלה כמו יתר פירות העץ. (תק)

* ענף עם פירות ערלה עליו, שהרכיבו לעץ שעבר שנות ערלה, הפירות שעליו נשארים באיסורם. (תקטז)

הברכה

פירוש **הברכה**: משפיל ענף מהעץ למטה [שיהיה כשוכב על הקרקע], וטומן את אמצעיתו באדמה ומכסהו, וראשו של הענף יוצא מצדו השני, וממתין עד שיכה שורשים ויעשה עץ חדש, וחותכים אותו מחיבורו בעץ הקודם. ובעיקר, מבריכים בעצי ענבים שענפיהם ארוכים.

המבריך ענף מעץ שעבר שנות ערלה, כל עוד שהענף מחובר לעץ הראשון ויונק ממנו, פטור מערלה, אבל אם ניתק את הענף מהעץ, מונים לו שנות ערלה מחדש. (תקטו)
הבריך ענף מעץ שעבר שנות ערלה, וממנו הבריך עוד ענף ועוד ענף, כל זמן שההברכה הראשונה מחוברת לעץ, כולם פטורים מערלה, אבל אם הפסיק את ההברכה הראשונה מהעץ, כל ההברכות חייבות בערלה, ומונים להם שלוש שנים משעה שהפסיק. (תקא)
חוץ לארץ - אין נוהג דין ערלה בהרכבה או בהברכה בחוץ לארץ. (תקי)

פירות הנמכרים בשוק

מן הדין מותר לקנות פירות הנמכרים בשוק, אף שהם ספק ערלה, כיון שהולכים אחר הרוב, ורוב הפירות אינם ערלה. (אור לציון, דרך אמונה, אבן ישראל פישר ועוד. חזו"ע ברכות כו. תקעו)

תערובת ערלה עם היתר

פרי של ערלה שהתערב בפירות המותרים, כל התערובת אסורה עד שיהיה פי מאתיים מהערלה. ואולם כל זה שהתערב באותו סוג פרי, אבל אם התערב בסוג פרי אחר, ולא ניכר פרי הערלה, כגון שבישלם יחד וכדומה, בטל בשישים.
למשל: תפוח של ערלה שהתערב בתפוחים אחרים, כל התערובת אסורה עד שיהיה פי מאתיים מהתפוח של הערלה. אולם אם התערב באגסים כשרים, ולא ניכר התפוח, כגון שבישלם יחד וכדומה, בטל בשישים. (תרטז)

מוכר גוי

גוי המוכר פירות או שעובד בגן אילנות ואומר, פירות אלו של ערלה הם או של שנה רביעית הם, אינו נאמן, ומותרים הפירות באכילה. (סימן רצד סעיף כח)

הלכות נטע רבעי

המקור מן התורה

נאמר בתורה (ויקרא פרק יט פסוק כד): וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה'.

בזמן בית המקדש

והיינו: לאחר שעברו שלוש שנות ערלה כמבואר לעיל, ציונו הבורא יתברך, שלא לאכול את הפירות שחנטו בשנה הרביעית, אלא יהיו הפירות קודש, וצריך להעלותם לירושלים ולאוכלם שם. אלא שאם קשה על האדם להעלות את כל פירותיו, אמרה התורה לפדות את הפירות בכסף, ובכסף זה יקנה רק דברי מאכל, ויאכלם בירושלים בלבד הוא וחבריו, והפירות מותרים באכילה בכל מקום, ואין צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות. (חזו"ע ברכות לח. תרמד)

בזמן הזה

היום שבעוונותינו הרבים חרב בית המקדש, אין מעלים את הפירות או את פדיונם לירושלים, אלא מחללים את הפירות במטבע ששווה פרוטה, והפירות מותרים באכילה מיד, ואין מפריש מהם תרומות ומעשרות וכנ"ל. (רמב"ם מעשר שני פ"ט ה"ד. תרמד)

כמה היא הפרוטה? 1/40 [0.025] **גרם כסף טהור גולמי.** (ה"ה מט. ב"ש קפא) [ונכון להיום חודש מנחם אב ה'תשס"ז, גרם כסף = 2.20 ש"ח, נמצא שהפרוטה היא כ- 5.5 אגורות].

טוב לחלל על מטבע ששווה מעט יותר מפרוטה, מחששות שונות בהלכה. (עיין מנחת שלמה חלק א סימן סז אות יד. אור לציון חלק א סימן כה. ב"ש רו)

כיצד פדיון נטע רבעי?

אחר שלוקט את הפירות מהאילן, לוקח מטבע השוה קצת יותר מפרוטה, ומברך: **בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ, עַל פִּדְיוֹן רְבָעַי**. ואומר: "**כָּל הַפֵּירוֹת הַלָּלוּ הֵם וְחוּמְשָׁם מְחוּלָּלִים עַל פְּרוּטָה וֶרֶבַע זוֹ**". [ויש נהגו לכפול נוסח זה שלוש פעמים לחיזוק הדבר, אך אין זה מעכב כלל.] ולאחר מכן מותרים הפירות באכילה מיד, ואין פירות אלו חייבים בתרומות ומעשרות. ואת הפרוטה צריך לאבדה, כדי שלא יטעה איזה אדם להשתמש בה. (תרעד, תרעז, תרעט. ב"ש קפה, רו)

יש מייחדים מטבע לפדיון מעשר שני ורבעי, כמבואר בהלכות תרומות ומעשרות, ולכן לאחר שיברכו, יאמרו בנוסח זה: "**כָּל הַפֵּירוֹת הַלָּלוּ הֵם וְחוּמְשָׁם מְחוּלָּלִים עַל פְּרוּטָה וֶרֶבַע בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחַלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעַי**". (ב"ש רז)

מן הדין ניתן לחלל את הפירות לא רק על מטבע, אלא גם על פרי ששווה פרוטה, וישרפהו לאחר מכן או ישליכהו לבית הכסא, כדי שלא יאכלהו מישהו בטעות. [וכשפודה בפרי, ישנה בנוסח ויאמר: הם וחומשם יהיו מחוללים על פרי זה]. (רצד ס"ו. תרעב)

לא יאכל את הפירות אלא לאחר שיהיה ברור לו שהפירות אינם נטע רבעי אלא מהשנה החמישית, וטוב שיתייעץ עם חכם הבקי בדינים אלו, ויאמר לו את זמן הנטיעה וזמן החנטה. (תרפא)

ספק רביעית או חמישית

שכח את יום הנטיעה, ומסופק הוא אם פירות אלו משנה רביעית או חמישית, יפדם מספק בלי ברכה, ויפריש גם תרומות ומעשרות מספק בלי ברכה. (תרצה)

חוץ לארץ

דין נטע רבעי נוהג גם בחוץ לארץ בכל האילנות, אלא שפודה את הפירות בלי ברכה, שספק ברכות להקל. (סימן רצד סעיף ז. יבי"א ח"י יו"ד סימן לה)

נטע רבעי בשמיטה

נטע רבעי נוהג גם בשנת השמיטה, ולכן בעל השדה כשמפקיר את שדהו, יפרסם בשלט גדול הנראה לעין כל, שפירות אלו הם רבעי וצריך לחללם על פרוטה. [ואוצר בית דין הלוקח פירות שביעית, רשאי גם הוא לחלל את הפירות]. (תרצט)

תרומות ומעשרות

תרומות ומעשרות

סדר ההפרשה

ציוה בורא עולם את בניו עם ישראל, שיפרישו מפרי אדמתם "תרומות ומעשרות" - דהיינו שיפרישו חלקים מסויימים מתבואתם - לכהנים, ללויים, לעניים. וזה סדר הפרשת התרומות ומעשרות בקצרה:

שלב א - תרומה גדולה

2% - ראשית, מפריש האדם חלק מתבואתו לכהנים. מן התורה, אין שיעור לתרומה זו, ואפילו חיטה אחת פוטרת את כל התבואה. אולם חכמים קבעו לתת כ-2% מן התבואה [כמבואר להלן בהלכות בהרחבה]. רמז לכך: **תרומה - תרי** [שניים] **ממאה**, דהיינו 2%.

שלב ב - מעשר ראשון

10% - בשלב שני, נותן האדם עשירית מן התבואה ללויים.

* מתוך המעשר שמקבל הלוי, חייב אף הוא להפריש מעשר ולתת לכהן, וזהו הנקרא: "תרומת מעשר" דהיינו "מעשר מן המעשר".

שלב ג - מעשר שני \ מעשר עני

10% - לאחר המעשר הראשון, מפרישים 10% ממה שנותר עבור מעשר שני או עבור מעשר עני:

בשנים **א**, **ב**, **ד**, **ה** - מפרישים מעשר **שני**, דהיינו שמעלים את פרות המעשר לירושלים, ואוכלים אותם שם בקדושה.

בשנים **ג**, **ו** - מפרישים מעשר **עני**, הניתן לעניים.

[השנים נמנות לפי השמיטה. כמו שבימות השבוע יום א' הוא היום שלאחר השבת, ולאחריו יום ב', יום ג', וכו', והיום השביעי שבת. כך במנין השנים: השנה שלאחר השמיטה היא שנה א', אח"כ שנה ב', שנה ג' וכו'. והשנה השביעית - שמיטה].

מטעמי המצוה

לכל אחת מן ההפרשות הנ"ל, נתנו חכמינו ז"ל סיבה וטעם:

תרומה גדולה - החלק הראשון מן היבול ניתן לכוהנים.

משרשי המצוה, כי העולם כולו להקב"ה, על כן ראוי לבעל השדה לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו, ושיפריש קצת ממנו לשמו ברוך הוא, ויתנהו למשרתיו שהם הכהנים העסוקים תמיד במלאכת שמים - טרם יגע בו יד אדם ויהנה ממנו כלל. ומסיבה זו אמרו חכמינו ז"ל (חולין קלז), שאפילו הפרשה של חיטה אחת - פוטרת את כל התבואה, כי העיקר הוא להזכיר לאדם מיהו בעל הבית האמיתי, ולשם כך אין צורך דווקא בכמות מרובה. אולם רבותינו ז"ל הוסיפו וקבעו שיתן האדם שיעור ראוי [כ- 2%], כדי שיתעורר לב האדם בענין יותר, כי בהיות האדם בעל חומר - אם יתן כמות קטנה מדאי, הדבר לא יעשה עליו רושם. אך כאשר יתן כמות ניכרת וגדולה יותר, ישפיע עליו הדבר יותר, כי זה דרך טבע האדם והרגלו, שישמח במאכל רב (על פי ספר החינוך מצוה תק"ז).

מעשר ראשון - כאמור, נותן האדם עשירית מיבולו ללויים.

מטעמי המצוה, לפי שהקב"ה חפץ בטובת עמו ישראל אשר בחר בהם לעם, ורצה לזכותם ולעשותם עם סגולה מכל העמים, עם חכם ונבון, למען יכירו כל רואיהם כי הם זרע ברך ה' אנשי אמת אנשי שם, לכן קבע את שבט הלוי בישראל שלא תהיה להם נחלת שדה וכרם, וכך לא יהיו עוסקים בחרישה ובזריעה, אלא יעסקו רק בתורה ובעבודת בית המקדש, ומפיהם ישאלו הוראה בכל מקום. (מעם לועז)

על כן היה מחסד ה' עליהם לתת להם מחייתם בדרך כבוד, כי כן יאות למשרתי המלך, שתהיה ארוחתם מזומנת להם על ידי אחרים שיכינוה להם, ולא יצטרכו הם להתייגע בדבר אחר זולת בעבודת המלך היקרה. ואף על פי שהיו בישראל שנים עשר שבטים, ולפי חלוקה שוה היה ראוי שיטלו חלק אחד משנים עשר [כ- 8.3%] ולא חלק אחד מעשר [10%]? אולם גם זה היתרון להם הוא לכבודם, כי מהיותם מבית המלך, ראוי שיהיה חלקם יתר על כולם, ויתרון גדול הוא, שיבוא להם חלק העשירי נקי מכל הוצאות הקרקע. והמפרנס והמחיה משרתי אל בממונו - ברכת ה' יתברך תנוח עליו, בכל אשר יש לו. (ספר החינוך מצוה שצה)

תרומת מעשר - הלוי מפריש עשירית מן המעשר ראשון שקבל, ונותנו לכהן.

מטעמי המצוה, כי אומנם הבדיל ה' את כל שבט הלוי מעדת ישראל לעבודתו תמיד. אולם בתוך השבט עצמו נבחרו הכהנים, אשר להם ניתנה עיקר עבודת בית המקדש, ואילו יתר **הלויים מתלוים** אליהם לסייעם בעבודה, כמו שכתוב (במדבר ג ט): "ונתת את הלויים לאהרון ולבניו [הכהנים], נתונים נתונים המה לו...". ועל כן בהיות הכהנים עיקר הבית בעבודת אלוקינו, זכו בעשרים וארבע מתנות שניתנו להם, המפורשות בכתוב.

ושאר הלויים, שנבחרו לסייע לכהנים - זכו גם כן לחיות בטובה מבלי יגיעה, על ידי מעשר הפירות שנוטלים מכל ישראל כנ"ל, אולם עליהם לזכור תמיד שסיבת מעמדם המיוחד היא בגלל העבודה לה', ולכן נצטוו שמכל אשר יטלו מבני ישראל - עליהם להפריש למשרתים הגדולים מהם [הכהנים], ובכך יתנו אל לבם כי יש גבוהים עליהם, וגבוה מעל לכולם, הוא ה' יתברך ויתעלה.

גם כי על ידי שיפרישו הלויים מעשר מתבואתם ויתנו לכוהנים, יש בזה זכות ומעלה וכבוד ללויים, שלא יגרע חלקם במצות מעשר, אלא יזכו אף הם שיהיה להם חלק במצוה זו. (ספר החינוך מצוה שצו)

מעשר שני - בשנים א, ב, ד, ה - מפריש בעל השדה עשירית מיבולו [ממה שנותר לו לאחר ההפרשות הקודמות], ומעלה אותו לירושלים, ואוכל אותו שם בקדושה.

מטעמי המצוה, שהאל ברוך הוא בחר בעם ישראל וחפץ למען צדקו להיות כולם עוסקי תורתו ויודעי שמו, ובחכמתו משכם במצוה זו למען ילמדו יקחו מוסר, כי יודע אלוקים שרוב בני האדם נוטים להימשך אחר הגשמיות, לשקוע בעבודה ובעסקי ממון וכו', ולא יתנו נפשם בעמל התורה ובעסקה תמיד. על כן סבב בתבונתו ונתן להם מקום מקודש, היא ירושלים עיר הקודש, ששם יהיה מרוכז עסק החכמה והתורה, שם יושבים חכמי הסנהדרין, ושם נמצא בית המקדש. וציוה שיעלו ישראל לשם מפעם לפעם [לאכול שם את פירות המעשר שני, וכן "נטע רבעי" ומעשר כל בקר וצאן], וכשיראו את כל המעמד הנהדר הזה - כוהנים בעבודתם, ולויים בדוכנם בשירם וזמרם, וישראל במעמדם, וסנהדרין יושבים ודנים ומורים הוראות לכל ישראל, על ידי זה יתעורר לבם ליראה את ה', ולדבוק בעסק התורה תמיד. ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

מעשר עני - בשנים ג', ו' - מפריש בעל השדה עשירית מיבולו [במקום מעשר שני] ונותנו לעניים.

מטעמי המצוה, שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במידת החסד והרחמים, כי היא מידה משובחת, ומתוך שיורגלו במידות הטובות, יהיו ראויים לקבלת הטובה, כי הטוב והברכה לעולם לא יחולו אלא על הטוב ולא בהפכו, ובהטיב ה' יתברך לטובים, יושלם חפצו - שחפץ ה' להיטיב לעולם. ואם לא מצד שורש זה, הלא ה' יתברך יכול היה לספק לעני די מחסורו זולתנו, אלא שהיה מחסדו ברוך הוא שנהיה אנו השלוחים לכך, כדי לזכותנו. וכענין זה מספרים חז"ל (בבא בתרא י עמוד א): שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם?! ענה לו: כדי שניצול אנו בהם מדינה של גיהנם. (החינוך מצוה סו)

"**כי ממך הכל, ומידך נתנו לך...**"
(דברי הימים א כט יד)

אמר רבי נחמיה: אפילו בשעה שאנו מביטים במצוות שאנו מקיימים, יש לנו בושת פנים מהקב"ה, ואין אנו יכולים להחזיק טובה לעצמנו. מדוע? בנוהג שבעולם, כאשר אדם נותן שדהו באריסות [דהיינו שבעל השדה נותן לפועל לעבוד בשדהו, ונותן לו אחוזים מהרווחים], הרי אותו אריס - קונה את הזרעים, זורע ועובד קשה מאוד, ובכל זאת הוא חולק עם בעל השדה בשווה. אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו - אינו כן, שהרי העולם כולו שייך לו, כמו שנאמר: (תהלים כד) "לה' הארץ ומלואה". הארץ שלו, הזרעים שלו, והוא משיב רוחות, מעלה עננים, מוריד גשמים להשקות את היבול, מפריח טללים, מגדל את הצמחים, והוא נותן טעם ומתיקות בפירות, הוא עושה כל דברי! ובכל זאת אמר הקב"ה: לא אמרתי לך שתתן לי, אלא אחד מעשרה - מעשר, ואחד מחמישים - תרומה. (תנחומא כי תשא יד)

עשר - בשביל שתתעשר

רבי יוחנן פגש בבן אחותו, בנו הרך של רבי שמעון בן לקיש, ואמר לו: "פסוק לי פסוקך" - מה למדת היום? אמר הילד: למדנו את הפסוק: "**עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר** אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ". שאל הילד את דודו רבי יוחנן: מדוע כפל הלשון, "עשר תעשר"? ענהו: רמז יש כאן - **עשר** את התבואה, **בשביל שתתעשר**. שאל הילד: מנין לך לדרוש כך? ענהו: לך נסה, ותראה שכך הוא! הוסיף הילד ושאל: וכי מותר לנסות את הקב"ה, והרי כתוב "לא תנסו את ה'"? אמר לו: אכן אסור לנסות את הקב"ה בשום דבר, אך בדבר הזה מותר, שהרי אומר הנביא (מלאכי ג י): "**הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר** אֶל בֵּית הָאוֹצָר... **וּבְחָנוּנִי נָא בְּזֹאת** אָמַר ה' צְבָאוֹת, אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, וַהֲרִיקוֹתִי לָכֶם בְּרָכָה **עַד בְּלִי דָי**" - עד שיבלו [יתעייפו] שפתותיכם מלומר: "די!".

ובענין הזה נתנו חז"ל רמז על פי הפסוק (בראשית יג ט): "אִם הַשְּׂמאל וְאֵימְנָה, וְאִם הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה" - מבטיח הקב"ה לאדם: אם אתה תקבע את הנקודה של האות ש' במילה "עַשֵּׂר" בצד שמאל, דהיינו שתפריש מעשרות כדין, אז אני אקבע את הנקודה בצד ימין ואשפיע עליך עושר, אך אם אתה תקבע את הנקודה בצד ימין ותדאג רק לעושר שלך, אז אני אקבע את הנקודה בצד שמאל ואטיל עליך מסים וארנוניות ["מעשרות"] לרוב... ומדוע מותר לנסות את הקב"ה דוקא בענין המעשרות? על כך עונה המגיד מדובנה במשל:

משל למה הדבר דומה? בעיצומו של היריד הגדול, עצרה בכיכר השוק עגלה עמוסה בגלילי אריג משובח, בשלל צבעים. מיד הקיפו אותה סוחרי האריגים, משמשו בסחורה

כהרגלם, וקבעו: "אריג מעולה הוא - משופרא דשופרא. ומה מחירו?" אמר הסוחר, בעל העגלה: חמש מאות שקלים לגליל, ובכל גליל יש לפחות ששים מטרי!" המחיר היה זול להדהים, והעסקה כדאית עד מאד. אך כאן התעורר חשדם: מה יהיה אם יתברר שבכל גליל יש שלושים מטר בלבד, והם נפלו בפח?! אמר המוכר: אדרבה, תסקרו את הגלילים, ותבחרו את הדק ביותר, אותו שנראה לכם כקצר ביותר. תמדדו אותו, ותראו מה אורכו!" הסכימו, בחרו בגליל הדק מכולם, מדדוהו - ומצאו שאורכו ששים ושניים מטרים! על אתר נקנתה כל הסחורה, לשביעות רצון כולם.

והנמשל: הבורא יתברך אמר: "שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסיד!", אין אדם מתרושש חלילה מקיום המצוות, ואדרבה, זוכה הוא לברכת שמים בעסקיו! ואם יש איזשהו היסוס בענין זה, אזי אדרבה, תבחרו במצוה שלכאורה נראית כל כולה כהפסד - מצות הצדקה והמעשרות, שבהן נוטל האדם חלק מרכושו ומוסר לזולתו, מחסר ממונו במו ידיו - "ובחנוני נא בזאת", ראו שלמרות שאתם מחסרים מכספכם, תהיה לכם ברכה מיוחדת ושפע כה רב, עד שייבלו שפתותיכם מלומר "די!". אזי תבינו שכך הוא בכל המצוות, שאין אדם מפסיד מתפילה במנין, מקביעת שיעור תורה, מקניית צורכי מצוה, משמירת שבת, כי לעולם, לעולם, "אין אדם שומע לי - ומפסיד". (על פי מעיין השבוע)

ברכה - בדבר המדוד

בענין "עשר - בשביל שתתעשר", יש פלא כפול, שהרי אמרו חכמים: הנכנס לשדהו למדוד את תבואתו, אומר: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שתשלח ברכה במעשה ידינו". כאשר מתחיל למדוד, אומר: "ברוך השולח ברכה בכרי [תבואה] הזה". אולם אם מדד ואח"כ ביקש, הרי זו תפילת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין. (תענית ח ע"א)

לכן טוב שימנע האדם מלספור את כספו ורכושו, וכשצריך לספור, קודם לכן יתפלל לה' שישלח בהם ברכה. **ומעשה היה ב'בבא סאלי' זצוק"ל**, שבעת שמחה היה נוהג לחלק למסובים כוסיות ערק. והנה בדרך נס ופלא, היה בקבוק אחד של ערק שופע ושופע עוד ועוד, ומספיק לכל המסובים הרבים! המתבוננים שמו לב, כי לפני שהתחיל הבבא סאלי למזוג מן הבקבוק, היה עוטף אותו במטפחת, כי כאמור, "אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין"!...

והנה כאשר בא האדם לעשר את תבואתו - הוא חייב למדוד את התבואה, שהרי אמרו חכמינו ז"ל, שאין מעשרים מאומד הדעת. והנה למרות שהאדם מונה ומודד את תבואתו, בכל זאת שולח לו ה' יתברך ברכה, וזה פלא, ובזה יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה.

מי בעל הבית?

מעשה באדם שהיתה לו שדה המצמיחה כמות של אלף כור בשנה, והיתה לו פרנסה ברווח. והקפיד להפריש מהשדה מאה כור למעשר בכל שנה. כאשר הזקין קרא לבנו ואמר לו: הנה קרבו ימי למות, ורוצה אני להוריש לך את השדה. אולם מבקש אני ממך, כי תמשיך לעשר מן התבואה מאה כור מידי שנה בשנה, כפי שעשיתי אני. האב נפטר, והבן ירש את השדה. בשנה הראשונה עשה הבן כמצות אביו והפריש מן השדה מאה כור. אולם בשנה השניה, כשראה הבן שכמות המעשר כה גדולה ו"ההפסד" כה רב, החליט לא לתת מעשרות כלל. והנה, בשנה השלישית, הצמיחה השדה רק מאה כור! היה הבן שרוי בצער רב על ההפסד העצום שנגרם לו. שמעו קרוביו על צערו, והחליטו להוכיחו בעקיפין בדרך רמז. באו אליו כשהם מלובשים בבגדים לבנים וחגיגיים. תמה ורגז עליהם: האם שמחים אתם בצערי?! אמרו לו: לא באנו אלא כדי לשמוח עמך בשמחתך על המינוי החדש שלך, בוא וראה: כאשר קבלת את השדה לידך, היית אתה בעל הבית, והקב"ה היה כביכול ה"כהן" שנתת בציוויו את המעשר. אבל בשנה זו התהפכו היוצרות: הקב"ה הראה לך שהוא בעל הבית, ואתה כביכול נהיית ה"כהן" שקבלת מעשר, ולכן הצמיחה השדה רק מאה כור....

הבין בעל השדה את הרמז, התחיל לתת מעשרות כראוי, ואז חזרה הברכה ושרתה בשדהו כבימים קודמים. (תוספות תענית ט עמוד א. שמות רבה לא יח)

וזהו שכתוב: "איש את קודשיו לו יהיו, את אשר יתן לכהן לו יהיה", כלומר שכאשר האדם אינו מפריש כהוגן, אלא לוקח את הקודשים לו לעצמו, אז את אשר ראוי לתת לכהן - לו יהיה, זה מה שתוציא לו השדה.

מי מפסיד?!

מעשה באדם שהיה כונס יין ושמן הרבה, ולא מפריש מעשרות כראוי. מה עשה לו הקדוש ברוך הוא? הכניס בו רוח שטות, ונטל מקל והתחיל לשבר את החביות. ראה אותו חברו וגער בו על מעשיו. כעס עליו בעל החביות, נטל את המקל, הכהו על ראשו ואמר לו: "הרוח מסייע לי ואתה גוער בי?!" אמר לו בלגלוג: "אם כן, תן לי את המקל, ואני אעזור לך בעבודתך...". נתן לו את המקל, והתחיל אותו חבר לשבור לו חביות - לא אחת אחת, כפי ששבר הוא, אלא שתיים שתיים! עד שנשברו כל החביות. ומי גרם לו כל זאת? שלא הוציא מעשרותיו כראוי.

ולעומת זאת, מספרים חז"ל: מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, והיתה לו שדה אחת, ונתן הקדוש ברוך הוא בלבו שיזרע חיטים בחלק אחד של השדה, ובחלק השני יבנה מקוה לאגירת מים. והנה הגיעה שנת בצורת, ומחירי התבואה והמים

התייקרו ביותר, עד שהיה מוכר סאה של חיטים בסלע [מטבע חשוב בזמנם], וסאה של מים בשלושה סלעים. והיה מכריז ואומר, בואו וקנו מים, אשר יש בהם ברכה מיוחדת, שסאה אחת של מים עושה שלוש סאים של חיטים. ומי גרם לו זאת? על ידי שהוציא מעשרותיו כראוי. (מדרש תנחומא ראה סימן יב)

מתי ממלאים את המשפך?

מדוע באמת המעשרות מביאות לידי ברכה ושפע? עונה על כך החסיד רבי יוסף יעבץ, שהאדם הוא בעצם כמו משפך: לתוך המשפך מוזגים משקה, על מנת שמשם יזרום המשקה הלאה. כך הקב"ה נותן לאדם פרנסה בשפע, על מנת שיעביר הלאה וידאג לעניים ולעמלי תורה. כאשר המשפך תקין, והמשקה אכן זורם - ממשיכים למזוג לתוכו בנדיבות וממלאים אותו, וזהו: "עשר - בשביל שתתעשר". אבל אם נוצרת בו סתימה ואינו מקלח - או אז מפסיקים למלאותו, והוא מתרוקן ומתייבש... (מעיין השבוע)

מכת עכברים בעיר

מעשה ברבי פנחס בן יאיר, שהלך לעיר אחת, ובהיותו מלומד בניסים באו אליו בני העיר והתלוננו לפניו שהעכברים באים ואוכלים את תבואתם, ונזקם מרובה. גזר רבי פנחס בן יאיר על העכברים שיתכנסו כולם למקום אחד, וכך היה. התחילו העכברים לצפצף בקולם, אמר רבי פנחס לבני העיר: האם יודעים אתם מה אומרים העכברים? אמרו לו, לא. אמר להם: הם אומרים שאין אתם מפרישים מעשרות כראוי. ערב אני לכם, שאם תעשרו את התבואה כראוי, יחדלו העכברים להזיק לכם. מאז הקפידו אנשי העיר לעשר את תבואתם, ואכן העכברים חדלו לכרסם את התבואה. (מדרש רבה דברים פרשה ג)

החמור שהחמיר

רבי פנחס בן יאיר נזדמן לפונדק אחד. נתנו לחמורו שעורים לאכול - ולא אכל. חשבו שהחמור מפונק למדאי, ולכן חבטו בעבורו את השעורים, כדי להוציא מהם את הפסולת, אך בכל זאת החמור לא אכל. ניקו את השעורים, אולי כך יערבו הם לחיכו - אולם עדיין לא אכל. שאלו את רבי פנחס, מדוע חמורו אינו אוכל. אמר להם: שמא השעורים הללו אינן מעושרות? מיד עישרו את השעורים [למרות שאין חיוב לעשר ממאכל בהמה], ורק אז החמור אכל.

אם חמור, שאינו מצווה על תרומות ומעשרות - לא אוכל מאכל שאינו מעושר; על אחת כמה וכמה היהודי, שמצווה במצוה יקרה וחביבה זו - כמה צריך להזהר שלא לאכול מאכלים שאינם מעושרים.

אבותינו הפרישו תרומות ומעשרות

אמר רב הונא: אבותינו הראשונים הגם שהיו קודם מתן תורה, הפרישו תרומות ומעשרות. **אברהם** מנין? שנאמר (בראשית יד כב): "הֲרִמוֹתִי יָדִי אֶל ה'...", ו"הרמה" היא לשון תרומה, שנאמר (במדבר יח כו) "והרמותם ממנו תרומת ה'". **יצחק** מנין? שנאמר (בראשית כו יב): "וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא, וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא **מֵאָה שְׁעָרִים** וַיְבָרְכֵהוּ ה'" - זאת אומרת שיצחק אבינו מדד את תבואתו, ומדוע? והלוא אין הברכה מצויה לא במדוד, ולא בשקול, ולא במנוי, ולמה מדד? אלא בשביל לעשר. **יעקב** מנין? שנאמר (בראשית כח כב): "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ". (תנחומא ראה יד)

יעקב אבינו מעשר את ילדיו

חפץ יעקב אבינו לתת אף מילדיו "מעשר" - בן שיהיה מקודש להקב"ה. כיצד? אדם המעשר את בהמותיו - כיצד עושה זאת? מכניס את הבהמות לתוך דיר עם דלת צרה, שרק בהמה אחת יכולה לעבור דרכה. לאחר שנכנסו הבהמות, מעמיד הוא את האֶם בפתח הדיר כדי שתגעה, וכל הבנים יֵצאו לקראתה. בעת יציאת הבהמות מן הדיר, הוא מונה אותן, וכשמגיעה הבהמה העשירית, הוא צובע בה סימן בצבע אדום, ואומר: הרי זה מעשר, והעשירי יהיה קודש. נמצא שהבהמה שנכנסה לדיר ראשונה - יוצאת אחרונה, והאחרונה - יוצאת ראשונה.

כך עשה יעקב אבינו, כשרצה לעשר את בניו: התחיל למנות מן הבן האחרון - בנימין, כפי שיוצא במעשר בהמה, שהנכנס אחרון יוצא ראשון. ונמצא שהעשירי בספירה לאחור - הרי הוא לוי והקדישו להקב"ה.

מספרים חז"ל: כותי אחד בא ושאל את רבי מאיר: אתם אומרים שיעקב אביכם איש אמת הוא. אמר לו רבי מאיר: אכן כן, שנאמר (מיכה ז כ): "תתן אמת ליעקב". אמר הכותי: אם כן, כיצד יתכן שהוא הפריש רק בן אחד מתוך שנים עשר בניו, הלוא היו לו עוד שני בנים שלא נכללו במעשר זה?! אמר לו רבי מאיר: אתה אומר שהיו ליעקב אבינו שנים עשר בנים, ואני אומר לך שהיו לו ארבעה עשרה בנים! שנאמר (בראשית מח ה): "אפרים ומנשה - כראובן ושמעון יהיו לי". אמר הכותי: אם כן אתה מחזק את שאלתי! אמר לו: הלוא תודה שלבני יעקב היו ארבע אמהות, ואם כן היו ליעקב אבינו ארבעה בכורות. ואין הבכור מתעשר, מפני שהוא עצמו קודש. נמצא שיעקב אבינו הפריש בדיוק מעשר כפי הראוי! אמר הכותי: טובה אומתך שאתה בתוכה. (ילקוט שמעוני דברים פרק יד סימן תתצב)

קדושת שבט לוי

באותה שעה שנולד לוי, ירד המלאך מיכאל מן השמים, לקח את לוי, הביאו לפני כסא הכבוד, ואמר: רבונו של עולם, התינוק הזה יצא גורלו להיות נחלתך קודש לה'. באותה שעה הושיט הקב"ה את יד ימינו, וברכו שזרעו יהיו משרתיו בבית המקדש, כדרך שמלאכי השרת עומדים ומשרתים לפניו במרום. אז אמר המלאך מיכאל להקב"ה: מאחר שיהיו משרתיך ולא יעבדו שום עבודה אחרת, תכין להם פרנסתם כדי שלא יצטרכו לחזר אחרי פרנסתם, אלא יהיו תמיד מוכנים ומזומנים לשרתך, כדרך שמלך בשר ודם עושה, שמשרתי המלך מתפרנסים משולחן המלך. אמר לו הקב"ה: כבר הכינותי להם את מזונותיהם על שולחני, שכל דבר שיהיה קודש בשבילי, יהיה ללויים, כמו שנאמר: "אישי ה' ונחלתו יאכלון".

צדקה לעמלי תורה

מצוה גדולה היא להחזיק ולפרנס את הלויים, משרתי ה'. וממצוה זו למדים אנו גם על הזכות והחובה המוטלת על כל אחד מישראל לתמוך **בלומדי התורה**, כי הם המעמידים דת האמת ומחזקים האמונה ומרבים שלום בעולם ואוהבים הבריות ומקרבים אותם לתורה. (מעם לועז)

וכפי שפסק הרמב"ם ז"ל (פרק י"ג מהלכות שמיטה ויובל הי"ב): "ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים... **ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והכינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו, לדעת את ה' ולהבין ולהורות בתורת ה'**, והולך ישר כמו שעשהו ה', ופורק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיספיק לו פרנסתו, כמו שיזכה לכהניים הלויים".

וכן אומר המדרש (תנחומא ראה יח): "עשר תעשר" - עשר, כדי שלא תתחסר. רמז לסוחרים **להפריש אחד מן עשרה לעמלי תורה**.

כשאדם נותן צדקה לתלמידי חכמים - הוא צריך לדעת ולהבין, שיותר ממה שהוא עושה עמהם ומחזק אותם, הרי הם מחזיקים אותו. כפי שכותב הרה"ג המקובל רבי אברהם סאלם זצוק"ל: אילו היו יודעים כמה גדולה היא מצוה זו - **היו רודפים אחרי תלמידי חכמים** ומחפשים עליהם בנרות, כי על ידי שהוא מחזיק במצוה זו, יבוא עליו שפע רוחני וישפיע עליו שפע קדושה וטהרה ויזכה ליראת שמים, ובזה יזכה לרוב ההצלחות, וה' יתברך יתן בליבו לסחור בסחורה שימצא בה רווח עצום, ובכל אשר יפנה ישכיל

ויצליח. **כמו שסיפרו לנו חכמי ארם צובה** [חַלַב], כי בזמן שהיו הרבנים לומדים בחכמת הנסתר, היו בעלי בתים מחזיקים בידם, ומכללם אשה אחת אשת שר אחד היתה נותנת 17,000 בשביל לחמם להם את בית הטבילה שהרבנים יוכלו לטבול בו בכל יום. **ובאותו זמן לא היה שום חולי ושום הפסד ולא צער** כל אותה עת, וכל אחד ואחד תחת גפנו ותחת תאנתו. וזה ידוע לכל באי שער עירנו ארם צובה שהיו באותם זמנים. (חיי אברהם)

מי תרם הכי הרבה?

באחת הערים בליטא נערכה פעם אסיפה למען הקמת בית חולים יהודי, ובראש האסיפה עמד החפץ חיים זצ"ל. אל האסיפה הגיעו עשירים רבים, אשר תרמו מכספם למען הקמת בית החולים, איש איש כמתנת ידו: זה תרם שלוש מיטות, וזה תרם שבע מיטות, האחר תרם שתי מיטות [שהרי מיטות של בית חולים יקרות הן, שאף אחד מישראל לא יצטרך]. החפץ חיים כיבד את התורמים, הביע את הערכתו אליהם, ונתן להם הרגשה טובה על החסד הגדול שהם עושים.

והנה פתאום נכנסו לאסיפה כמה תלמידי ישיבה, והחפץ חיים קיבל אותם בכבוד גדול עד מאוד. דבר זה הפריע מאוד לכמה מהעשירים: היתכן? אנו נותנים כסף, והרבה כסף, ואלו תלמידי הישיבות לא תורמים כלל, ומכבדים אותם יותר מאתנו?! אחד העשירים אזר עוז ושאל את החפץ חיים בעקיצה: כמה מיטות תרמו בני הישיבה הללו?...

השיב להם מיד החפץ חיים: מה אתם מדברים?! כל אחד מהם נתן חמישים מיטות! נדהמו ותמהו העשירים: מה פירוש שנתנו חמישים מיטות, הלוא זה סכום עצום! הלוא אנחנו, עם כל כספינו לא נתנו אלא עשר מיטות לכל היותר, והם תרמו חמישים?!

חזר החפץ חיים על תשובתו, ואמר: כן כן, כל אחד מהם תרם חמישים מיטות שלא יהיו... כל אחד מהם נותן בלימוד התורה שלו - שימנעו חולים! הם תורמים את המיטות **שלא יהיו** בבית החולים! התורה היא מגינה ומצילה, תורתם תציל אנשים רבים ממחלות ומצרות!... (שאל אביך ויגדך עמוד קס)

לא כל אחד זוכה

מעשה בתלמיד חכם, שהיה מצבו הכלכלי דחוק ביותר. כאשר הגיעה בתו לגיל שידוכים, לא היה בידו כסף לממן את הוצאות החתונה. בלית ברירה, החליט לכתת את רגליו בין עשירי העיר ולבקש סיוע. לשם כך, ניגש הוא אל רבו - הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנא זצ"ל, וביקש ממנו שיכתוב לו המלצה בעבורו. ישב רבי יצחק וכתב לתלמידו המלצה חמה, וברכו בברכת הצלחה. פנה אותו תלמיד חכם לדרכו, כיתת את רגליו ממקום למקום, הלך מעשיר לעשיר, ואסף פרוטה לפרוטה, אולם הסכום שהתקבץ בידיו לא היה כפי שחשב.

למיודענו היה שכן, אשר נמנה בין אותם אנשים שקראו לעצמם "משכילים", שב"התחכמותם הרבה" סטו מדרך התורה הצרופה, עזבו מקור מים חיים, והלכו לחצוב בורות בורות נשברים. שכן זה גם הוא עמד להשיא את בתו, ואף הוא נזקק לעזרה כספית. הצטייד בהמלצה מסופר מפורסם מראשי ה"משכלים", והלך לאסוף כספים. ההצלחה האירה לו פנים, ותוך זמן קצר הצליח להשיג סכום נאה, שהיה בו כדי לממן את כל הוצאות הנישואין ברווח.

כאשר סיפר זאת לשכנו - תלמידו של רבי יצחק אלחנן, השתומם הלה עד מאוד, ונחמץ לבו: מדוע "דרך רשעים צלחה", מדוע דווקא שכנו שקיבל המלצה מאדם שעזב את דרך התורה - הצליח, ואילו הוא שקיבל המלצה מרב כה חשוב וצדיק - הצליח הרבה פחות? שטח לפני רבו את תמיהתו, והרב ענה לו: "אהה.. אין כאן שאלה כלל, הרי השכן שלך קבל המלצה מאדם הרבה יותר חשוב וצדיק ממני..." "האומנם?!" התפלא התלמיד. "אסביר לך", ענהו הרב, "השכן שלך קבל המלצה חמה מאת... ירמיהו הנביא, בכבודו ובעצמו! שהרי ירמיהו הנביא אומר (ירמיה יח כג): וְיִהְיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם. אמר ירמיה לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אפילו בשעה שאותם רשעים עושים צדקה לפניך, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהם שכר. (ילקוט שמעוני ירמיהו) אכן לצערנו רשעים יש הרבה, ולכן רבים הם הנכשלים לתת לאנשים שאינם מהוגנים כשכנך שאינו הגון, אבל צדיקים יש מעט, ולכן מעט הזוכים לתת לאנשים הגונים, על כן לא השגת כסף כרצונך.

אכן כן, להחזיק תלמידי חכמים - זוהי זכות, שלא כל אחד זוכה לה. מי שאינו ראוי לזכות בזכות הזאת - שֹם ה' בלבו שיתרום להבל וריק: לבניית אצטדיונים, מגרשים, מועדונים וכדומה, ובזה כלה ואבד כספו לריק ולבהלה, מבלי שתצמח לו מזה שום תועלת אמיתית, ואדרבה גורף הוא לעצמו עוונות אין מספר, בזה שנכשלים בגללו בחילולי שבת, עריות ועוד ועוד, ה' יצילנו. אך מי שזוכה לתמוך בלומדי התורה, לבנות בתי כנסיות ובתי מדרשות, אשריו ואשרי חלקו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, וצריך להוקיר את זכותו העומדת לו ומגינה עליו בעולם הזה ובעולם הבא.

הארבה שסב על עקבותיו

רבנו האר"י הקדוש זצ"ל ישב בחברת תלמידיו הקדושים ועסק עמם בסתרי תורה. לפתע פסק מתלמודו ואמר: "שומע אני רעש גדול בשמים. נגזר בבית דין של מעלה כי יעלה ארבה על העיר צפת, ויאכל בה כל עשב. בני צפת עלולים להשאר חלילה ללא מזון ומחיה. וכל זה הוא עונש משמים, מידה כנגד מידה, מפני שעלתה לשמים זעקתו של

אחד מעניי עירנו העוסק בתורה מתוך הדחק, ושוועתו ניצבה לפני כסא הכבוד, והיא עומדת ומקטרגת על העיר כולה! הלוא תכירו את רבי יעקב אלטרף, תלמיד חכם מובהק, חסיד ונחבא אל הכלים. הוא הגיע עד לפת לחם, אך נשא סבלו בדומיה. עולליו רעבים, והוא לא התאונן על מר גורלו. והנה היום נאנח אנחה, ובגינה עלה ארבה על העיר! הבה נאסוף בינינו סכום כסף ונתנהו לרבי יעקב. נציל בכך את משפחתו מחרפת רעב, ואת עירנו ממכת ארבה!"

הסכום נאסף, ונשלח ביד הצדיק רבי יצחק כהן - אל יעדו. כשבא לביתו של רבי יעקב - מצא אותו יושב ובוכה. הוא סח לרבי יצחק על עוניו, ואמר: בעמל רב חוסך אני פרוטות אחדות עבור קניית לחם צר, ועבור שואב המים הממלא את כד החרס במים. אך היום נתקל אחד מילדי בכד ושבר אותו. הכלי נשבר, המים נשפכו, ואין בידי פרוטה לקנות קנקן חדש. ואז פרצתי בבכי ואמרתי: "רבונו של עולם, הן מלך רחמן אתה, וזן את העולם כולו בחן ובחסד וברחמים, רק ממני נכלאו רחמיך?!"

נרעש רבי יצחק כהן, והעניק לרבי יעקב את הכסף. אורו עיניו של רבי יעקב, והוא הודה לבוראו על תשועתו. וביקש רבי יצחק מרבי יעקב שיתפלל להקב"ה שתתבטל הגזירה הנוראה של הארבה, כפי שציוהו רבנו האר"י. לאחר זה, שב רבי יצחק אל בני החבורה, וסיפר את אשר ראו עיניו. נענה האר"י הקדוש ואמר: "עתה בטלה הגזירה, כי נסתתם הקטרוג".

בני החבורה המשיכו בתלמודם, לפתע כיסה ענן שחור את עין השמש - להקת ארבה עצומה וגדולה עלתה מדרום והתקדמה לכיוון צפת. ואז פתאום קמה רוח סערה, נשאה את הארבה וגרפה אותו לים הכנרת. מאותו יום דאגו בני צפת לפרנסתו המרווחת של הצדיק רבי יעקב, עד שהתמנה לרבה של טריפולי בסוריה.

חסרונותיו של אדם קצובים

אומרת הגמרא (בבא בתרא י ע"א): כשם שמזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, כך חסרונותיו [ההוצאות] של אדם קצובים לו מראש השנה".

ומעשה ברבן יוחנן בן זכאי שראה בחלומו במוצאי ראש השנה, שבני אחותו יצטרכו להפסיד בשנה זו שבע מאות דינרים. מה עשה? במשך השנה, היה הולך מידי פעם ומתרים אותם לצדקה. לקראת ראש השנה הבא, כבר הספיק רבי יוחנן לגבות מהם כמעט את כל הסכום, פרט ל-17 דינרים, שעדיין לא גבה. והנה, בערב יום הכפורים הגיעו שליחים מן הקיסר ותפסו אותם. אמר להם רבי יוחנן, אל דאגה, תראו שהקיסר יתבע מכם רק 17 דינרים ולא יותר. "מאין אתה יודע?", שאלו אותו. אמר להם: כך ראיתי

בחלומי, שתפסידו 700 דינרים, וכבר נתתם 683 מתוכם לצדקה. אמרו לו: אם ידעת, מדוע לא סיפרת לנו, והיינו נותנים מראש את כל הסכום לצדקה?! אמר להם: רציתי שתתנו צדקה לשם שמים. וכך באמת היה, הקיסר גבה מהם בדיוק 17 דינרים.

הנה כי כן, אין אדם מעני או מפסיד חלילה מן הצדקה. ואדרבה, בכך שאדם נותן צדקה הוא חוסך מעצמו הוצאות מיותרות הגורמות עוגמת נפש, כמו תיקונים שונים, רפואות, קנסות ומיסים למיניהם וכדו'. וכבר אמרו: דלת הפתוחה לצדקה, לא תהא צריכה להיפתח לרופאים.

לתת את הטוב ביותר

כתב הרמב"ם (סוף איסורי המזבח): הקדיש דבר לה' - יקדיש מן היפה שבנכסיו. האכיל עני - יאכילהו מן הטוב והמשובח שבשולחנו. כיסה ערום - יכסהו מן הטוב והיפה שבכסותו. וכן הנותן צדקה לעני - יתן לו מטבעות טובים וקלים להוצאה [כגון כסף מזומן, ולא צ'ק דחוי, שקשה לפדותו].

תוכנית החסכון של מונבז

מעשה במונבז המלך, שהיו לו אוצרות רבים, אותם קיבל בירושה מאבותיו. כאשר הגיעו שנות בצורת, עמד ובזבז את כל נכסיו לצדקה. שלחו לו קרוביו ואמרו לו: אבות אבותיך גנזו אוצרות, ואבותיך הוסיפו עליהם, ואתה בא ומבזבז את הכל?! אמר להם: אבותי גנזו בארץ, ואני גנזתי בשמים; אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו, ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו; אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות, ואני גנזתי דבר שעושה פירות; אבותי גנזו אוצרות ממון, ואני גנזתי אוצרות נפשות; אבותי גנזו לאחרים, ואני גנזתי לעצמי; אבותי גנזו לעולם הזה, ואני גנזתי לעולם הבא! (בבא בתרא יא עמוד א)

הלכות תרומות ומעשרות

מצות ההפרשה

מצות הפרשת תרומות ומעשרות נוהגת מן התורה בארץ ישראל בלבד, ובזמן שרוב ישראל נמצאים בארץ ישראל. והיום שבעוונותינו הרבים אין רוב ישראל בארץ ישראל, נוהגת מצוה זו מדברי חכמים. (שלחן ערוך יורה דעה סימן שלא סעיפים א ב)

חוץ לארץ

בחוץ לארץ לא תקנו חכמים להפריש תרומות ומעשרות אלא בארבע ארצות: מצרים, בבל, עמון ומואב, כיון שבזמנם ישבו שם הרבה מעם ישראל. (שו"ע שם)

הדר בחוץ לארץ וחפץ לקיים 'מצוות התלויות בארץ', יקנה קרקע בארץ ישראל, וימנה שליח לקיום המצוות, ונחשב כאילו קיים הוא בעצמו את המצוות, שהרי כלל גדול בידינו 'שלוחו של אדם - כמותו'. (קצש"ע ב תתכה)

הגידולים החייבים בהפרשה

דגן תירוש ויצהר - מן התורה אין חיוב הפרשה אלא בדגן [חיטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל, שיפון], תירוש [ענבים ויין], ויצהר [זיתים ושמן]. אך מדברי חכמים חובה להפריש מכל גידולי הקרקע [פירות, ירקות, תבואה וקטניות].

ג' תנאים

אין חובה להפריש תרומות ומעשרות אלא בהצטרף ג' התנאים דלהלן:

א. מאכל אדם, [למעט מאכל בהמה].

ב. גידולי קרקע, [למעט פטריות, שאינם יונקים מהאדמה].

ג. כשיש לפירות בעלים, ונשמר על ידם, [למעט פירות הפקר].

תבלינים - מיני תבלין המיועדים לתת טעם בלבד, ואינם נאכלים כמות שהם, כעלי התה, שיבא, גת וכדומה, פטורים מתרומות ומעשרות. אך אם ראויים הם למאכל כמות שהם, כעלי נענע וכדומה, חייבים. וכל שכן אם עיקרם למאכל, אך משתמשים בהם גם לתת טעם, כבצל וכדומה, שבודאי חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות. (ב"ש קסה)

עציצים - חובה להפריש גם בגידולי עציץ, בין שהוא נקוב ובין שאינו נקוב. (ב"ש קסג)

עלי גפן - מן הדין יש להתיר לאוכלם ללא תרומות ומעשרות. (ילקו"י איסור והיתר ב רלד)

פירות הפקר - הריהם פטורים מתרומות ומעשרות, כדלעיל. (סימן שלא סעיף טז)

איסור טבל

קודם שיפריש תרומות ומעשרות, הפירות הם 'טבל', ואסור לאוכלם או לטעום מהם כלום. וכמו כן, אסור ליהנות מהם הנאה המביאה לידי כילוי, כגון שמן לתאורה, או להאכילם לבעלי חיים, או לזרעם באדמה. (ב"ש קעח, קעט)

מכירת טבל - אסור למכור פירות טבל או ליתנם במתנה לאחר, מחשש שמא יטעה המקבל ולא ידע שטבל הוא. אולם אם יש צורך לקונה בפירות טבל דוקא, כגון שהקונה התערבו לו בביתו פירות טבל עם פירות מעושרים, ואינו יכול להפריש תרומות ומעשרות מתוך פירותיו, אלא אם כן יביא פירות אחרים שהם טבל ודאי ויפריש עליהם, מותר למכור לו פירות טבל. (סימן שלא סעיף קיז ובש"ך ס"ק קלה)

מותר למכור או לתת פירות טבל לתלמיד חכם, כיון שאין חשש שיטעה ולא יעשר. אמנם אין לתלמיד חכם לתת פירות טבל לתלמיד חכם אחר, שמא יטעה ויסמוך עליו שכבר הפריש תרומות ומעשרות. (סימן שלא סעיף קיז)

אסור למכור פירות וירקות טבל לחנויות ומפעלים, אלא אם כן ברור הדבר שיש שם משגיח המפריש תרומות ומעשרות כדת וכדין. (משפטי ארץ הובא בכשרות השלחן קכא)

למה נסמכה מצות מעשר לאיסור אכילת נבלה?

משל למה הדבר דומה? לשני גנבים שחתרו תחת ארמון המלך, ונכנסו לתוך אוצרות הארמון. האחד גנב זהב, והשני גנב עורות שהיו שם לצורך עבודות המלך. לרוע מזלם, נתפסו שניהם והובאו לפני המלך, ויצא דינם ליהרג. התחיל גנב העורות לבכות ולהתחנן לפני המלך, אמר: זה גנב זהב, ואני גנבתי עורות, וכיצד אנו נידונים באותו עונש חמור? אמר לו המלך: הכל שייך לאוצר המלך, ואין הבדל בין עורות לזהב. כי בזה שחתרת ונכנסת לארמון המלך בלי רשות, עברת על ציווי המלך ואתה חייב מיתה. כך אין הבדל בין זה שאוכל נבלה לזה שאוכל טבל, ששניהם עוברים על ציווי ה'. (מעם לועז)

סדר ההפרשה

סדר ההפרשה הוא כך: **תרומה גדולה**, **מעשר ראשון**, **תרומת מעשר**, **מעשר שני או מעשר עני**. ובסייעתא דשמיא להלן נבאר את פרטיהם אחת לאחת.

תרומה גדולה

נאמר בתורה (דברים יח, ג-ה): "וְזֶה יִהְיֶה **מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים** מֵאֵת **הָעָם**... **רֵאשִׁית** דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ **וְיִצְהָרֶךָ** [וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ] תִּתֶּן לוֹ: כִּי בוֹ בָּחַר ה' אֱלֹקֶיךָ מִכָּל שְׁבָטֶיךָ, לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם ה' הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים".

והיינו, שהצטווינו להפריש תרומה, שהיא הנתינה הראשונה בסדר ההפרשה, ולוקח כלשהו מהפירות או מהתבואה, ואפילו בחתיכה קטנה מהפרי או בחיטה אחת יוצא ידי חובתו, ונותן את התרומה לכהן, והכהן אוכלה בקדושה. אך היום שכולנו טמאי מתים ואסור לאכול את התרומה, אין נותנים את התרומה לכהן, אלא שורפים אותה או עוטפים אותה בנייר ויניח באשפה. (ב"ש קפ)

מאחר ואסור לאבד תרומה טהורה בידיים, לכך יש לטמאות את הפירות קודם ההפרשה, על ידי שיזלף מעט מים על הפירות, ויגע בהם בידיו. (ב"ש קפד)

בזמנם שהיו טהורים, תקנו חכמים שלא יתנו חיטה אחת בלבד, כיון שאין זה מכבודו של הכהן לקבל מתנה כה זעירה, והמובחר ביותר היה לתת לכהן חלק אחד מארבעים שיש לו בשדה, [דהיינו 2.5% מכל הפירות], וזה הנקרא "עין יפה". ודרגה שניה, לתת לכהן אחד מחמישים, [דהיינו 2% מכל הפירות], וזה הנקרא "עין בינונית". ודרגה שלישית, לתת לכהן אחד משישים, [דהיינו 1.66% מכל הפירות], וזה הנקרא "עין רעה". ומכל מקום היום שבלאו הכי שורפים את התרומה, מפני שכולנו טמאי מתים, די להפריש כלשהו כעיקר דין התורה.

תרומה "גדולה"

ולמה נקרא שמה תרומה גדולה? בארו רבותינו, כי מאחר ומדין תורה די להפריש אפילו חיטה אחת, נמצא אפוא שהתרומה היא תרומה קטנה מאוד, אלא שבלשון "סגי נהור",

כדי לכבד את מצות התרומה, קוראים לה "תרומה גדולה". כיוצא בזה, אנו קוראים לקידוש של שבת בבוקר "קידושא רבה", דהיינו קידוש גדול, ואף על פי שבאמת הוא קידוש קטן, שמברכים רק ברכת 'הגפן', ולא מוסיפים ברכה כמו בקידוש הלילה, מכל מקום בלשון "סגי נהור" קוראים לו קידוש גדול, כדי לכבדו, הוא הטעם כאן, כדי לכבד את התרומה, קוראים אותה "תרומה גדולה".

מן המוקף - צריך להפריש תרומה "מן המוקף" - שהחלק המופרש יהיה בסמוך עם הפירות שמהם מפרישים, ולכן:

* יניח את הפירות כולם באריזה אחת.
* אם הפירות נמצאים בכמה אריזות, יקרב את כל האריזות שיגעו זה בזה.
* אם הפירות נמצאים באריזה פתוחה, יקרב את החלק המופרש שיגע באריזה.
* אם הפירות באריזה סגורה [כגון קופסת שימורים], יפתחה ואחר כך יפריש. ואם יש חשש שיתקלקלו, רשאי שלא לפתחה.
* אם הפירות ללא אריזה כלל - די שיהיה החלק המופרש באותו חדר עם הפירות.

אם טעה והפריש תרומה שלא מן המוקף, הפירות מותרים באכילה. ובשעת הדחק, כגון בערב שבת שהזמן מצומצם או כדי להציל את אחרים מאיסור טבל, רשאי להפריש שלא מן המוקף. (ה"ה מה מו. ב"ש קעו)

מעשר ראשון

נאמר בתורה (במדבר יח, כד): כִּי אֶת **מַעְשַׂר** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַה' תְּרוּמָה, **נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה**, עַל כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם, בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה.

לאחר שהפריש תרומה גדולה, מפריש "מעשר" ללוי. והיינו שלוקח עשירית בדיוק מכמות הפירות ונותן ללוי. [מ'עשר = אחד מעשר]. **למשל**: יש לו בשדה 100 ק"ג חיטה, נותן 10 ק"ג ללוי, והוא הנקרא "מעשר ראשון".

מעשר ראשון צריך לתת אותו ללוי, ומותר ללוי לכבד את חברו ישראל לאכול ממנו, מכיון שאין בו קדושה כלל, ורשאי לאכלו בכל מקום.

מוקף - אין צריך להפריש את המעשרות מן המוקף, ולכן רשאי להפריש מפירות שנמצאים כאן, על פירות שנמצאים במקום אחר. (סימן שלא סעיף עא)

תרומת מעשר

נאמר בתורה (במדבר יח, כה - כו): וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: **וְאֶל הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר** וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת **הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם** מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם, וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ **תְּרוּמַת ה'** **מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר**.

לאחר שהלוי קיבל מעשר ראשון מישראל בעל השדה, מוציא מזה מעשר [10%] במדויק ונותן לכהן. **למשל**: קיבל הלוי 10 ק"ג חיטה, נותן מזה לכהן 1 ק"ג, והוא הנקרא "**תרומת מעשר**". נמצא שתרומת מעשר היא בסה"כ אחד ממאה [1%] מכל התבואה. וכמו כן, בעל השדה לאחר שהפריש מעשר ראשון, רשאי להוציא ממנו בעצמו תרומת מעשר, וליתנה לכהן, ויתן ללוי את שאר הפירות, דהיינו שנותן 1% לכהן לתרומת מעשר, ונותן ללוי 9% מהפירות. (רמב"ם תרומות פ"ג הי"ב)

מוקף - רשאי להפריש תרומת מעשר שלא מן המוקף, אבל תלמידי חכמים מחמירים לתרום מן המוקף. (ה"ה מז)

מכיון שצריך הכהן לאכול תרומת מעשר בקדושה, והיום כולנו טמאי מתים, לכן לאחר שיפריש בעל הפירות מעשר ראשון ללוי, יוציא מזה תרומת מעשר ויאבדה מהעולם או ישרפה, כדין תרומה גדולה, שאין הכהן אוכלה. (רמב"ם תרומות פ"ג הי"ב)

כל עוד שלא הפריש "תרומת מעשר", הפירות "טבל" ואסור לאוכלם. (ה"ה מז)

מעשר שני

נאמר בתורה (דברים יד כב - כז): **עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה**: וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם, מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ, לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ כָּל הַיָּמִים: וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ, כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹקֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם, כִּי יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹקֶיךָ: וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף, וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ, וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹקֶיךָ בּוֹ: וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ, בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר, וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ, וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ, וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ, כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ. ונאמר (ויקרא כז, לא): וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ, חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו.

לאחר שהפריש מעשר ראשון, מפריש "מעשר שני", ולא בכל שנה מפריש מעשר שני אלא בשנה הראשונה, השניה, הרביעית, והחמישית לשמיטה. והיינו שמתוך שש השנים שישנן בין שמיטה לשמיטה, אזי בשנות א' ב' ד' ה' - לבד ממעשר ראשון, מפריש גם מעשר שני.

וההפרשה היא אחד מעשר מהפירות שנשארו, לאחר שהפריש מעשר ראשון. **למשל**: היו לו 100 ק"ג חיטה, הפריש 10 ק"ג מעשר ראשון ללוי, נותרו לו 90 ק"ג, מפריש מהם 9 ק"ג "מעשר שני", [וא"כ יוצא שמעשר שני הוא 9% מכלל הפירות].

בזמן בית המקדש, היו מעלים את הפירות לירושלים ואוכלים אותם שם בקדושה. אלא שאמרה תורה: אם קשה על בעל השדה להעלות את הפירות לירושלים מחמת ריחוק המקום, אזי פודה את הפירות בכסף, [דהיינו, נותן את שווי הפירות בתוספת חומש. למשל: פירות ששווים 100 נותן 125, שזה תוספת חומש מהסך הכללי]. ומעלה את הכסף לירושלים וקונה בו מאכלים, אך אינו רשאי לקנות בו בגדים וכדומה.

חילול מעשר שני - היום שבעוונותינו הרבים חרב בית המקדש, הורו הגאונים [לפני כאלף שנה] לחלל את הקדושה שבמעשר שני על פרוטה אחת, ובזה פוקעת הקדושה מהפירות ועוברת לפרוטה. [שמעשר שני לא חמור יותר מהקדש ממש, שאפילו הקדש ששוויו הרבה, מועיל לפדותו ולהוציאו לחולין בפרוטה]. ואסור להשתמש בפרוטה כלל ועיקר, ולכן יאבד את הפרוטה לאחר החילול, כדי שלא תגיע הפרוטה לשימוש של שום אדם. [ואופן החילול - יבואר בסדר ההפרשה להלן]. (מעשר שני פ"ב ה"ב. סימן שלא סעיף קלג)

כמה היא הפרוטה? 1/40 [0.025] **גרם כסף טהור גולמי.** (ה"ה מט. ב"ש קפא) [ונכון להיום חודש מנחם אב ה'תשס"ז, גרם כסף = 2.20 ש"ח, נמצא שהפרוטה היא כ- 5.5 אגורות].

יש לייחד מטבע גדול במקום שמור, ובזה יוכל לחלל עליו הרבה פעמים כמספר הפרוטות שיש בו. ולאחר שחילל כמספר הפרוטות שיש בו, יקח מטבע אחר בשווי פרוטה ויאמר: "המטבע הזה שיש בו קדושת מעשר שני, יהיה מחולל כולו על פרוטה זו". ויאבד את הפרוטה שלא תגיע לשום אדם, והמטבע הגדול הראשון יוצא מקדושה לחולין, ומותר להשתמש בו לכל דבר. וכמו כן, יכול לקחת מטבע אחר גדול שיש בו כמה פרוטות, ויאמר: "המטבע הזה שיש בו קדושת מעשר שני, יהיה מחולל כולו על פרוטה שבמטבע זו שיחדתי למעשר שני". ואז המטבע הראשון יוצא לחולין, ורשאי להשתמש בו לכל דבר, והמטבע השני משאיר אותו לחלל עליו עוד ועוד כפי מספר הפרוטות שבו. (יבי"א ח"ט יו"ד סימן כח. ה"ה מט)

רשאי לחלל מעשר שני גם על מעט אוכל בשווי פרוטה, ויקפיד לאבדו לאחר מכן, כדי שלא תהיה תקלה לאחרים. (סימן שלא סעיף קלג)

ירושלים עיר הקודש - המפריש מעשר שני בתוך ירושלים העתיקה, ומחלל אותו כנ"ל, עליו להקפיד תחילה לזלף מים על הפירות ולגעת בהם כדי לטמאם, כי אסור לחלל מעשר שני מפירות טהורים בירושלים. (מעשר שני פ"ב ה"ח. טור ושו"ע שלא סעיף קלה)

מעשר עני

נאמר בתורה (דברים יד כב - כז): מְקַצֵּה שָׁלֹשׁ שָׁנִים, תּוֹצִיא אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ: וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ, וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ, וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ, לְמַעַן יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה.
בשנה השלישית והשישית לשמיטה, לאחר שהפריש 'מעשר ראשון', אינו מפריש 'מעשר שני' אלא 'מעשר עני', והיינו שנותן לעני אחד מעשר מהפירות שנשארו [שזה 9% מהכמות הכללית של הפירות]. והמפריש פירותיו ולא נותן 'מעשר עני' לעניים, הרי זה גוזל את העניים, ומכל מקום הפירות מותרים באכילה. (ב"ש קפג)
מעשר עני אין בו קדושה, ומותר באכילה לכל אדם ובכל מקום. (ה"ה נא)
גם עני שיש לו שדה, יפריש מעשר עני, ויתנו לעני אחר. (רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"ו ה"י)

פירות דמאי

פירות 'דמאי', דהיינו שהם ספק מעושרים, ["ד-מאי" היא מילה בלשון ארמית, ופירושה "זה - מה?", כלומר: "מה זה, מעושר או לא?"], צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות, אך בפועל אין צריך לתת את ה"מעשר ראשון" ללוי ואת ה"מעשר עני" לעני. [והטעם לכך, מפני שכלל בידינו: "המוציא מחברו - עליו הראָיָה", דהיינו למשל: ראובן טוען ששמעון חייב לו כסף, אם הכסף נמצא ומוחזק בידי שמעון, צריך ראובן להביא ראיה לדבריו, ואם אין לו ראיה, שמעון אינו חייב לשלם לו, ואף אינו צריך להביא ראיה לכך שהוא לא חייב. כן הדבר כאן: בעל הפירות מוחזק בפירות שהם שלו, ואי אפשר להוציא ממנו את הפירות, שיתנם ללוי או לעני, בלי ראיה שהוא אכן חייב בכך. ולכן יכול לומר ללוי ולעני: הביאו ראיה שהפירות אינם מעושרים, ואתן לכם את פירות המעשר]. [ומה שמפריש תרומה? כיון שהתרומה חמורה, מפריש אף מספק. ומעשר שני, כיון שאין הפסד להפרישו, שהרי בעליו אוכלים אותו בירושלים, והיום בלאו הכי מחללים אותו על שוה פרוטה, מפריש מספק]. (רמב"ם הלכות מעשר פ"ט הלכה ב, ג)
כשמפריש מספק, אינו מברך, שכלל בידינו 'ספק ברכות - להקל'. (רמב"ם מעשר פ"ט ה"ד)

אימתי הפירות מתחייבים במעשר

עונת המעשרות

עונת [זמן] ההתחלה לחיוב ההפרשה, היא: משגדלו הפירות מעט וקבלו שם של פרי, והיינו משנעשו ראויים קצת למאכל אדם, שנאמר (ויקרא כז, ל): "וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ **מִפְּרִי** הָעֵץ", עד שייעשה פרי. וכן התבואה והקטניות אינם חייבים במעשרות עד

שייעשו תבואה, שנאמר (דברים יד, כב): "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל **תְּבוּאַת** זַרְעֶךָ" - עד שתֵּעשה תבואה. ומה הקובע לעשותם פרי ותבואה? - כל שגדלו עד שראוי לזרוע מהם ויצמיחו, אך קודם שהגיעו לזה, מותר לאכול מהם אפילו אכילת קבע בלי להפריש מהם כלל. (רמב"ם מעשר פ"ב הלכה ג, ה. ב"ש קסח)

חז"ל נתנו מספר דוגמאות מה נקרא 'עונת המעשרות'. **למשל**: **התבואה והזיתים** - משגדלו שליש. **הענבים** - משיראה החרצן שלהם מבחוץ. **התאנים** - משיהיו רכים כדי שיהיו ראויים לאכילה אחר כ"ד שעות משעת אסיפתן. **התותים** [וכן כל מה שדרכו להאדים] - משיאדימו. **האגוזים** - משיופרד האוכל מהקליפה החיצונה. וכן **הלאה**. ועיין ברמב"ם (הלכות מעשר פ"ב ה"ה) שפירט את 'עונת המעשרות' של שאר הפירות, הירקות, והקטניות השונים. ולא הבאנום כאן, כי אין הלכה זו מצויה בימינו כל כך, כי הפירות המובאים לשוק ראויים לאכילה כבר, וגם בגינות הבית רובם ככולם מלקטים את הפירות רק כאשר ראויים הם לאכילה לגמרי, שאז בודאי כבר הגיעו לעונת המעשרות. (חזו"ע ברכות מו)

פירות וירקות שראויים לאכילה בעודם קטנים, ומשאירים אותם בקרקע או על העץ כדי שיוסיפו עוד, כמו הקישואים, האבטיחים, הדלועים, המלפפונים, התפוחים והאתרוגים, כבר כשהם קטנים נחשב שהגיעו ל'עונת המעשרות'. (מעשר פ"ב ה"ד. ב"ש קסח)

גמר מלאכה

פירות שהגיעו ל'עונת המעשרות' כנ"ל, ונתלשו, מותר לאכול מהם באופן ארעי, כל עוד שלא נגמרה מלאכתן. ומהו גמר מלאכתן? - הכל לפי העניין, למשל:

* הקוצר את התבואה, ודשה [חבט על השיבולים ופירק מהם את גרעיני החיטים], וזרה ברוח [הסיר את המוץ מהחיטה], ועשה עֲרימה - הרי זה גמר מלאכה. אך כל עוד שלא עשה עֲרימה, רשאי לאכול מהתבואה דרך עראי בלי להפריש תרומות ומעשרות.

* הקוטף תפוזים מהפרדס, ושם את התפוזים בארגזים - הרי זה גמר מלאכה. אך כל עוד שלא שם את כל התפוזים בארגזים, יכול לאכול מהם עראי. (ב"ש קסט)

* הקוטף תפוזים, ורוצה למלאת רק קערה אחת, הרי כאשר ימלא את הקערה - זה גמר מלאכה.

* הקוטף תפוזים ואינו רוצה לשימם בכלי - כאשר יקטוף כל צורכו, הרי זה גמר מלאכה.

* בצר ענבים לאכילה - כשימלא כל צורכו [אשכול אחד \ קערה מלאה \ ארגז מלא \ כמה ארגזים] - הרי זה גמר מלאכה.
* בצר ענבים כדי לעשות מהם יין - רק כאשר יעשה יין [ויתן אותו בחביות, ויוציא את הזגים והחרצנים הצפים בראש החבית], הרי זה גמר מלאכה. (רמב"ם מעשר פ"ג הי"ד)
* ירק שיש דרך לאוגדו כגון נענע, פטרוזיליה וכדומה, אם אגד אותו, הרי זה גמר מלאכה. ואם אינו אוגדו, משימלא את הסל או את הכלי שחפץ למלאותו. ואם אינו ממלא סל או כלי, משילקט כל צרכו, הרי זה גמר מלאכה. (רמב"ם מעשר פ"ג ה"ט)
* כלי גדול שדעתו למלאות חציו, כיון שמילא חציו, הרי זה גמר מלאכה. אבל אם בדעתו למלאות את כולו, אינו גמר מלאכה עד שימלא את כולו. ואם בדעתו היה למלאות שני כלים, אינו גמר מלאכה עד שימלא את שניהם. (רמב"ם מעשר פ"ג הי"א)

דעתו להביאם לביתו

כאשר גמר את מלאכתן של הפירות - אם בכוונתו להביא את הפירות אל ביתו, עדיין יכול הוא לאכול מהם ארעי, עד שיכניסם אל ביתו דרך הדלת. [שמן התורה, היבול נקבע סופית למעשרות, לאחר גמר מלאכתם וכניסתם לתוך ביתו, שנאמר: "ביערתי הקדש **מן הבית**" (בבא מציעא פח ע"א)] ומכל מקום אם עישר את הפירות קודם שהכניסם לבית, אינו צריך לעשר שוב כשיכניסם. (ה"ה נו)

ואולם חכמים הוסיפו עוד ששה דברים שקובעים סופית למעשר, גם אם עדיין לא הכניס את הפירות לתוך ביתו. והם:

א. החצר - שהכניס את הפירות לחצרו [ומדובר דווקא ב"חצר המשתמרת", דהיינו: כל שמניחים שם כלים והם נשמרים בתוכה. או שאין אדם מתבייש לאכול בתוכה. או שאם יכנס שם אדם, שואלים אותו: "מה אתה מבקש?" (רמב"ם מעשר פ"ד ה"ח). וכגון חצר פרטית או חצר של בנין דו משפחתי. אבל חצר בבנין מגורים של הרבה דיירים, שאין הרגילות לשאול את הנכנס שם: "מה אתה מבקש?", דינה כחצר שאינה משתמרת ואינה קובעת למעשרות. (ב"ש קע)]

ב. המקח - שמכר את הפירות.

ג. האש - שבישלם.

ד. המלח - שכבשם במלח או שנתן על כמה חתיכות מלח. אבל אם נותן על חתיכה אחת ואוכל, ואחר כך על עוד חתיכה ואוכל, אינו קובע.

ה. התרומה - אם הפריש מהם תרומה גדולה.

ו. **השבת** - חשב לאוכלם בשבת ונכנסה שבת, אין לאוכלם מכאן והלאה בלא מעשר, ואף על פי שלא יצא לו לאכלם בשבת. אבל אם חשב לאכלם לאחר השבת, אין השבת קובעתם למעשר. (מעשר פ"ג הל' ד, יג. סימן שלא סעיפים פג, קיד. ש"ך וגר"א שם. ב"ש קע)

אם עשה אחד משׁשׁת הדברים הנ"ל אחר שנגמרה מלאכתם, אין לאכול מהפירות בלא מעשר אפילו דרך עראי.

המכניס פירות לבית או לחצר, ובדעתו היה לקחת את הפירות למקום אחר [כגון שקטף תפוזים כדי להביאם לביתו, ובדרכו נכנס לבית חברו], רשאי לאכול מהם עראי, עד שיגיע למקום שהוא סוף מגמתו. (רמב"ם מעשר פ"ד הי"א)

דעתו למוכרם

פירות שנגמרה מלאכתם, ובדעתו למכרם בשוק - הרי מיד כשנגמרה מלאכתם, חייבים הם בתרומות ומעשרות, ואסור לאכול מהם אפילו עראי מבלי לעשר. [והטעם בזה שכיון שדעתו למכרם, מקפיד הוא שלא לאכול מהם, ולכן אם בכל זאת לקח לאכול מהם, נקרא אכילה חשובה וכאכילת קבע שחייב במעשר. והחיוב לעשר הוא אפילו קודם שהגיעו הפירות לשוק, כיון שבדעתו שגם אם ימצא קונים בדרך לשוק, ימכור להם]. (מעשרות פרק א משנה ה, ובפירוש משנה ראשונה שם. סימן שלא סעיף פב)

קביעת מעשר על ידי אחר

הגומר מלאכה לפירותיו של חברו שלא מדעתו, וכן הקובע פירותיו של חברו באחד משׁשׁה דברים הקובעים למעשר, הפירות מתחייבים במעשר. (מעשר פ"ג הלכה ז. שלא סעיף פג)

האוכל מהעץ בחצר

מה ש"חצר המשתמרת" [כחצר פרטית] קובעת למעשרות, הוא רק בפירות שהובאו לתוכה מבחוץ, אך פירות שגדלו בחצר, החצר קובעת בתנאים מסוימים כדלהלן:

עץ תאנה הנטוע בחצר, מותר לקטוף ממנו תאנה ולאוכלה, ולאחר מכן לקטוף עוד תאנה ולאוכלה, וכן הלאה, ופטור מן המעשר. אך אם קטף שתי תאנים, חייב במעשר. ומכל מקום אם עולה על העץ וקוטף ואוכל שם, רשאי למלא חיקו בכמה תאנים ולאוכלם, כיון שאין אויר החצר קובע למעשר. וכן כל פרי שאין רגילים לאכול אותו בכמה אכילות, אלא גומרים את כולו באכילה אחת. (סימן שלא סעיף פט)

עץ גפן הנטוע בחצר, לא יקטוף אשכול שלם ויאכל, אלא יקח ענב אחד ויאכל, ואחריו עוד ענב ויאכל. וכן ברימון, לא יטול את כל הרימון, אלא פותח את הרימון כשמחובר

הוא באילן, ואוכל גרעין ואחריו עוד גרעין. וכן באבטיח, חותכו כשהוא בקרקע, ואוכל ממנו. והוא הדין בתפוחים, תפוזים, אגסים וכיוצא בהם, שהדרך להפרידם קודם אכילתם ולא לאוכלם שלמים. (מעשרות פ"ג מ"ט, ומשנה ראשונה. שלא צא. ב"ש קעא)

במה דברים אמורים? כשרוצה לקטוף כמות מועטה זו בלבד, [אשכול אחד או רימון אחד], אבל אם רוצה לקטוף כמות גדולה של רימונים או ענבים, מותר לאכול אף אשכול שלם או רימון שלם, כל שלא סיים לקטוף את כל הכמות שרוצה. וכגון: קוטף ענבים ורוצה למלא קערה, כל עוד שלא מילא את הקערה, יכול לקחת אשכול שלם ולאכול. (ב"ש קעא)

כל דין זה הוא דוקא בבעל החצר, אבל המתארח אצל חברו ביקור קצר, וקוטף פירות בחצרו, רשאי לקטוף כל פרי שלם ולאוכלו. (ב"ש קעא)

פירות מקרקע של גוי

פירות שגדלו בקרקע של גוי, ונגמרה מלאכתם ביד הגוי, פטורים מתרומות ומעשרות, [שנאמר: ראשית **דגנך** [דגן שלך היהודי] ולא של גוי]. ואסור להפריש מהם, שכבר עשו חרם על זה, בזמנו של מרן השלחן ערוך במעמד רבנו הגדול הרדב"ז וכל רבני הגליל. ואם נגמרה מלאכתם ביד היהודי, חייבים להפריש. ומכל מקום, את המעשרות רשאי לקחת בשבילו ולא חייב ליתנו ללוי ולעני, כיון שיכול לומר להם: אני באתי מכח איש שאין אתם יכולים ליטול ממנו כלום. (בכורות מז ע"ב. תרומות פ"א הי"א)

אשר על כן, הקונה מגוי ענבים או צימוקים שגדלו בקרקע של גוי, ועשה מהם יין, פטור מלהפריש תרומות ומעשרות, כיון שמן הסתם מיועדים הענבים והצימוקים לאכילה, נמצא שנגמרה מלאכתם אצל הגוי. אבל אם בצר הגוי את הענבים או הכין את הצימוקים, על דעת שיעשו מהם יין, חייב הקונה היהודי להפריש תרומות ומעשרות עם ברכה. (יבי"א ח"ה יו"ד סימן כח. חזו"ע ברכות נ, נב)

הקונה זיתים מגוי - אף שהיהודי כבש אותם, פטורים מתרומות ומעשרות, כיון שנחשב שגמר המלאכה היה אצל הגוי. וכדין הקונה מגוי ירקות שלא ראויים לאכילה אלא בבישול, שאף שהיהודי בישלם, נחשב שהיה גמר המלאכה אצל הגוי, ופטורים מתרומות ומעשרות. (יבי"א ח"ה יו"ד סימן כט)

פירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל - פטורים מתרומות ומעשרות, שנאמר (במדבר טו יח): בְּבֹאָכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם **שָׁמָּה**, ודרשו חז"ל, שמה בארץ ישראל, אתם חייבים, אבל בחוץ לארץ אתם פטורים. (רמב"ם תרומות פ"א הכ"ב. יבי"א ח"י יו"ד סימן מו)

פירות חוץ לארץ - שנגמרה מלאכתם בחוץ לארץ, אינם חייבים בתרומות ומעשרות כלל, אף אם הובאו אחר כך לארץ ישראל. אך אם נגמרה מלאכתם בארץ ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות. (רמב"ם תרומות פ"א הכ"ב. ה"ה נז)

חשבון השנים למעשר שני ומעשר עני

כבר התבאר לעיל שמעשר שני נותנים בשנות א' ב' ד' ה' לשמיטה, ומעשר עני נותנים בשנות ג' ו' לשמיטה. אלא שיש להבהיר את החילוק בין פירות האילן לתבואה, ירקות וקטניות, בענין חשבון קביעת שנים אלו.

חשבון השנים למעשר תבואה וקטניות

באחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר של תבואה וקטניות. כלומר: כל מין שגדל עד ראש השנה, נקבע מעשרו כפי אותה שנה, שאם אותה שנה היא השנה השניה לשמיטה, מפריש ממנו מעשר שני. ואם אותה שנה היא השנה השלישית לשמיטה, מפריש ממנו מעשר עני. אלא שכמה צריך לגדול, כדי שנחשיב אותו שגדל כבר בשנה זו? - משיגיע לעונת המעשרות, [ובתבואה היינו שגדלה שליש. ובקטניות, עיין ברמב"ם (מעשר פ"ב ה"ה) זמנו של כל מין]. ולכן כל שהגיע לעונת המעשרות עד ראש השנה, מפרישים ממנו מעשר כפי השנה שעברה, אבל אם הגיע לעונת המעשרות לאחר ראש השנה, מפרישים ממנו מעשר כפי השנה החדשה. **למשל**: חיטים שהגיעו לשליש גידולם במשך השנה השניה, לפני ראש השנה של השנה השלישית - מפרישים מהם מעשר שני, אבל אם הגיעו לשליש רק לאחר ראש השנה של שלישית - מפרישים מהם מעשר עני. (סימן שלא סעיף קכה)

חשבון השנים למעשר ירקות

גם בירקות, ראש השנה למעשר הוא באחד בתשרי. אלא שהמודד אינו לפי עונת המעשרות, אלא לפי שעת הלקיטה, ולכן כל שלקט את הירק עד ראש השנה, מפריש ממנו מעשר כפי השנה שעברה, אבל אם לקט אותו לאחר ראש השנה, מפריש ממנו מעשר כפי השנה החדשה. **למשל**: מלפפונים שנלקטו במשך השנה השניה, עד ראש השנה של השנה השלישית - מפריש מהם מעשר שני. אבל אם נלקטו לאחר ראש השנה של שלישית - מפריש מהם מעשר עני. (סימן שלא סעיף קכו)

חשבון השנים למעשר פירות האילן

בט"ו בשבט הוא ראש השנה למעשר של פירות האילן, [לבד מאתרוג שדינו כדלהלן]. והיינו, שכל הפירות שהגיעו לעונת המעשרות [כלומר: שחנטו - שאפשר לזרוע מהם ויצמח, כמבואר לעיל] עד ט"ו בשבט, מפריש מהם מעשר כפי השנה שעברה, אבל אם הגיעו לעונת המעשרות לאחר ט"ו בשבט, מפריש מהם מעשר כפי שנה זו. **למשל**: תפוחים שגדלו

עד ט"ו בשבט שבשנה השלישית - מפריש מהם כפי השנה שעברה דהיינו מעשר שני, אבל אם גדלו לאחר ט"ו בשבט של שלישית - מפריש מהם מעשר עני. (סימן שלא סעיף קכה. ב"ש קעג)

חשבון השנים למעשר אתרוג

גם באתרוג, ראש השנה למעשר הוא בט"ו בשבט. אלא שהמודד אינו מכשהגיע לעונת המעשרות, אלא לפי שעת לקיטתו, ולכן כל שקטף את האתרוג עד ט"ו בשבט, מפריש ממנו מעשר כפי השנה שעברה, אבל אם קטף את האתרוג לאחר ט"ו בשבט, מפריש ממנו מעשר כפי השנה של עכשו. ולכן, אתרוגים שנקטפו עד ט"ו בשבט של השנה השלישית - מפריש מהם מעשר שני, אבל אם נקטפו לאחר ט"ו בשבט של שלישית - מפריש מהם מעשר עני. (סימן שלא סעיף קכו)

תרומה ומעשר מפירות שנה זו על שנה אחרת

אין תורמים ומעשרים מפירות של שנה זו על פירות של שנה אחרת. ואם תרם, אין התרומה תרומה, ואין המעשר מעשר. **למשל**: קטף אתרוגים [בשנה ב' לשמיטה] בערב ט"ו בשבט [י"ד שבט] קודם השקיעה, וחזר וקטף אתרוגים בליל ט"ו בשבט, אע"פ ששניהם אותו חיוב של מעשר [ששניהם מעשר שני], אין תורמים ומעשרים מזה על זה, מפני שאלו הפירות משנה חדשה, ואלו משנה ישנה. ואם טעה והפריש מזה על זה, לא הועיל כלום, ויחזור להפריש כהוגן. (סי' שלא סעיף נז. חזו"ע ברכות מג)

כמה פרטים בדיני ההפרשה

דעת בעל הפירות

אין לאדם להפריש את פירותיו של חברו, מבלי ליידע אותו ולקבל הסכמתו. אולם רשאי להביא מפירותיו שלו שהם טבל ולהפריש על פירות חברו. (סימן שלא סעיף ל)

האשה רשאית להפריש את פירות ביתה, ואינה צריכה לבקש רשות מיוחדת מבעלה, שבודאי נתונה לה רשות על כך. (ב"ש קעח)

שליח

מצוה על בעל הפירות שיפריש בעצמו, שכלל גדול בידינו: "מצוה בו יותר מבשלוחו". אולם במקום צורך, רשאי למנות שליח להפריש, ובלבד שיהא השליח בן י"ג שנה או בת י"ב שנה שהגיעו למצוות. ומכל מקום אם טעה והפריש ילד קטן בן י"ב שנה או ילדה קטנה בת י"א שנה, הפירות מתוקנים, אך פחות מגיל זה, אין הפירות מתוקנים, וצריך להפריש שוב. (סימן שלא סעיפים כט, לג)

אורח

המתארח אצל אדם שהוא חשוד שלא לעשר, והגישו לפניו לאכול, רשאי האורח לעשר בלי לקבל רשות מבעל הבית. אך אם אינו חשוד, אלא שהאורח רוצה להחמיר על עצמו ולהפריש, צריך לבקש רשות. [והטעם בזה, כי בעל הבית מקפיד שלא יעשר האורח בלי רשותו]. (שבט הלוי. ה"ה נט)

המובחר ביותר

לכתחילה צריך להפריש את הפירות המובחרים והיפים ביותר, אולם בזמן הזה שהתרומה אינה נאכלת, רשאי לתרום לכתחילה מהפירות הפחות יפים. אולם מעשר ראשון ומעשר עני, כיון שנותן אותם ללוי ולעני, יפריש את היפים. (שלא נב, עה)

ומדין זה למדנו, שהיום רשאי העיור להפריש תרומה, כיון שבלאו הכי לא נותנים את התרומה לכהן, ואין צריך שיבחר דוקא את היפים, אולם מעשר ראשון לא יפריש, כיון שנותנים אותו ללוי, וצריך שיראה כדי שיבחר פירות יפים. (שלא סעיף לב)

דקדוק בכמות המעשר

אין לעשר באומד הדעת, אלא ידקדק בכמות הפירות על ידי משקל. שאם ירבה יותר מהמעשר, אף על פי שהפירות מתוקנים והותרו באכילה, עדיין ישנה בעיה בפירות המעשר עצמם שמעורב בהם טבל, [כי רק עשירית נעשה מעשר, ושאר הפירות שהם יותר מעשירית נשארו טבל]. ואם יפחית מהמעשר, פירותיו בכלל לא מתוקנים, שהרי לא הפריש מהם את הכמות הדרושה. (סימן שלא סעיף עו) ואמנם בימינו לא שייכת הלכה זו כל כך, כי מאחר ובאמירת הנוסח חל המעשר על הפירות המונחים לפנינו בדיוק לפי הכמות הדרושה, ולאחר מכן שאנו נותנים ללוי ולעני, אף אם ימצא שנתנו להם יותר, הרי זו מתנה של פירות מתוקנים.

להפריש מפירות אלו על פירות אחרים

רוצה לקחת פירות X ולהפריש מהם עבור פירות Y [דהיינו שחלק התרומה והמעשרות יופרשו מ - X, עבור Y] - האם זה מותר?

* **מין על מינו** - מותר להפריש מין על מינו, אף על פי שהם שני זנים נפרדים, כגון: ענבים אדומים וירוקים, תפוחים אדומים וצהובים, כרוב לבן ואדום, דלורית ודלעת. אך אין להפריש ממין על שאינו מינו, כגון קישואים ומלפפונים, תפוח אדמה רגיל ותפוח אדמה מתוק, פירות הדר ממין על חברו, וכן כל כיוצא בזה. (שלא סעי' נג. ב"ש קעה)
* **מארץ ישראל על חוץ לארץ** - אין להפריש מפירות של ארץ ישראל על פירות של חוץ לארץ, וכן להיפך. ואם הפריש, אין הפירות מתוקנים. (סימן שלא סעיף נח)

* **מהפטור על החיוב** - אין להפריש מפירות הפטורים מתרומות ומעשרות על פירות החייבים, וכן להיפך. ואם הפריש, אין הפירות מתוקנים, וצריך להפריש שוב כדין. (סימן שלא סעיף נח)

* **מהודאי על הספק** - אין להפריש מפירות החייבים בודאי במעשר, על פירות ספק. ואם טעה והפריש, התרומה והמעשר חלו, והפירות שהיו בספק מותרים באכילה, אך עדיין אין לאכול מפירות המעשר [דהיינו החלק המופרש ללוי ולעני, שהיו טבל ודאי, כי אולי פירות הספק היו מעושרים, ואם כן ההפרשה לא חלה כלל ונשארו פירות המעשר, טבל], עד שיפריש עליהם שוב תרומה ומעשרות מספק. (סימן שלא סעיף ס)

* **מהספק על הספק**. **מהספק על הודאי** - אין להפריש מפירות שיש ספק אם הופרשו מהם תרומות ומעשרות או לא, על פירות אחרים שיש בהם גם כן ספק. וכן אין להפריש מפירות ספק על פירות החייבים בודאי. ואם טעה והפריש, התרומה והמעשר חלו [שהתרומה נעשתה קדש ויש לאבדה, והמעשרות צריכים להינתן ללוי ולעני], אך הפירות לא מתוקנים ואין לאכלם עד שיעשר שנית כל סוג בפני עצמו. (סימן שלא סעיף נט. ועיין במסכת דמאי פרק ה משנה יא ובמפרשים שם בטעם הדין)

הקונה למשל תפוחים משתי חנויות ומסופק אם הם מעושרים, אין לו לעשר מאלו על אלו, שהרי זה מהספק על הספק. והוא הדין אם קנה את התפוחים באותה חנות, אך בשני זמנים שונים, שלא יעשר מאלו על אלו. (ב"ש קעו)

הפרשת תרומות ומעשרות בשבת ויום טוב

אין מפרישים תרומות ומעשרות בשבת ויום טוב, מפני שדומה למתקן. ועל כן, תקנו רבותינו שבעל הבית ישאל את בני ביתו בכל ערב שבת, עישרתם? דהיינו האם הפרשתם תרומות ומעשרות, מאחר ובשבת יהיה אסור להפריש. ואולם אם הם רגילים לקנות את כל הפירות והירקות בהכשר, שבודאי הפרישו מהם תרומות ומעשרות כדין, אין צריך לשאול את בני ביתו שאלה זו. (או"ח רס ס"ב, שלט ס"ד)

הפרשת תרומות ומעשרות בבין השמשות - פירות שקנה אותם מהשוק, ואינו יודע אם הם מעושרים או לא, רשאי להפריש מהם תרומות ומעשרות בערב שבת ב'בין השמשות', [הזמן שמהשקיעה ועד צאת הכוכבים, שהוא ספק יום ספק לילה]. אבל פירות שהם טבל ודאי [שיודע בוודאות שאינם מעושרים], אינו רשאי להפריש מהם ב'בין השמשות', אלא אם כן היה טרוד קודם לכן, ונזכר עתה בבין השמשות. כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א'.

המקבל את השבת קודם השקיעה, ונזכר שלא הפריש תרומות ומעשרות, רשאי להפריש. (קצש"ע ילקו"י ב תתטז)

סדר הפרשת תרומות ומעשרות

הבנה מינימלית

המפריש צריך להבין את מה שהוא עושה: עליו לדעת שבעת ההפרשה הוא מַקְנֶה כעשירית מפירותיו ללוי, ולפעמים גם כעשירית מפירותיו - מַקְנֶה הוא לעניים. [אלא שכשמפריש מספק - אינו צריך לתת בפועל ללוי ולעני, כמבואר לעיל בהרחבה. אבל כשהפירות הם טבל ודאי, צריך בפועל לתת להם את חלקם. אך אם אינו נותן להם, אף שעשה שלא כהוגן, פירותיו מותרים באכילה, ובלבד שמבין שהוא מקנה להם אותם]. אך אם הוא חושב בדעתו, שצריך לקחת רק איזה חלק קטן מן הפירות ולאבדו, ולומר איזשהו נוסח, ואינו מעלה על דעתו שבאמירה זו הוא מחלק כחמישית מפירותיו לאחרים, **נראה שהפירות עדיין טבל!** וגם הממונים שבאים לחנויות כדי להפריש את המעשרות, צריכים ללמד את בעל החנות שידע ויבין שחמישית מפירותיו הוא מחלק כעת לאחרים, אך אם אינו מבין זאת, איך אפשר שהממונה הזה יהיה בעלים לחלק מהפירות לאחרים?! עד כאן תוכן דברי הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצוק"ל. (ב"ש קפח)

לכך לצורך הבנת הדברים, נסכם בקצרה את עניין ההפרשה:

תרומה גדולה - 'כלשהו' [חלק זעיר] מהפירות. חלק זה ניתן לכהן ונעשה קודש. והיום שאין הכהנים יכולים לאוכלו בקדושה, יש לאבדו [לשורפו או לזורקו לפח כשהוא עטוף].

תרומת מעשר - 1% מהפירות, גם חלק זה ניתן לכהן ונעשה קודש. והיום שאין הכהנים יכולים לאוכלו בקדושה, יש לאבדו [לשורפו או לזורקו לפח כשהוא עטוף].

מעשר ראשון - 9% מהפירות נותן ללוי [ויחד עם תרומת המעשר הרי זה 10%].

מעשר עני - בשנים ג, ו, נותן 9% מהפירות לעניים [שהם 10% ממה שנותר לאחר מעשר ראשון].

מעשר שני - בשנים א, ב, ד, ה, עליו להפריש כעשירית מן הפירות כדי לאוכלם בטהרה בירושלים. והיום שאי אפשר, מחללים אותם על פרוטה [ורבע], ואז יכול לאוכלם כרגיל, וכמבואר לעיל בהרחבה.

כאשר מפריש תרומות ומעשרות, עליו לקבוע מקום, היכן הוא מניח כל סוג של מעשר [למשל: מעשר ראשון - בצפון, מעשר עני - בדרום], כדי שלא יפריש שני סוגי מעשר באותם פירות. ולכן בנוסח ההפרשה קבעו מקום לכל סוג של מעשר, כדלהלן. ומטעם זה, אין להזיז את הפירות בעת ההפרשה. וכאשר נותן את הפירות בפועל ללוי או לעני [באופן

שצריך לתת, כשהפירות טבל ודאי], יקפיד לתת ללוי מצד צפון, ולעני מצד דרום, [כפי שהזכיר בנוסח], ולא ישנה מהמקומות שקבע בהם את המעשרות. [אולם אם טעה והתבלבל, יקח כמות כזאת מהפירות ויתן ללוי ולעני, ויודיע להם שהוחלפו לו הפירות בטעות. ואין חשש באם ימצא שהמפריש אוכל את פירות המעשר האמיתי, כיון שהפירות לא נעשו קדושים].

ביאור נוסח ההפרשה

כעת נבאר את נוסח ההפרשה [האותיות המודגשות הן מילות הנוסח]:

- לוקח מעט יותר מאחד ממאה [1% + 'כלשהו'] מכמות הפירות.

- הפרשת "תרומה גדולה" [כעת מפריש את ה'כלשהו' לתרומה גדולה. וה-1% נשאר בינתיים חולין]:

אֶחָד מִמֵּאָה [ה- 1% שלקחתי מהפירות] **שָׁמוּנַח בַּצַּד** [היכן שהוא נמצא, שלא תמיד הוא בידו, ובפרט כשההפרשה מכמויות גדולות או מכמה מינים], **יִשָּׁאֵר טָבֵל.** [ועוד מעט יעשה אותו 'תרומת מעשר', אך בינתיים הוא נשאר חולין]. (אם מעשר כמה מינים יוסיף: **כָּל מִין בִּנְפְרָד**). **וְהַיּוֹתֵר מֵאֶחָד מִמֵּאָה** [ה'כלשהו' שלקחתי] **שָׁמוּנַח בַּצַּד** [היכן שהוא נמצא, שלא תמיד הוא בידו כנ"ל], **הֲרֵי הוּא תְּרוּמָה גְּדוֹלָה בְּצַד צְפוֹנוֹ** [בזה קובע מקום לתרומה גדולה, בצפונו של ה-1%] **עַל הַכֹּל.** [על כל הפירות, גם על האחד ממאה שעומד להיות 'תרומת מעשר']. (אם מעשר כמה מינים יוסיף: **כָּל מִין עַל מִינוֹ**).

- הפרשת "מעשר ראשון" [כעת מפריש 10% למעשר ראשון, ומתוכם ישנו את אותו 1% שכבר בידו]:

אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁיִּשָּׁאֵר טָבֵל, עִם שְׁאַר הַכַּמּוּת הָרְאוּיָה [אותו 1% שלקח, עם עוד 9% מהפירות. (אך אין זה 9% בדיוק, כי יש לתת 10% מהפירות שנשארו לאחר הפרשת התרומה, וא"כ זה קצת פחות מ-10% מכל הפירות. לכך אומר 'עם שאר הכמות הראויה', היינו הכמות הראויה בדיוק)] **בְּצַד צְפוֹנָם שֶׁל הַפֵּרוֹת**, [בזה קובע מקום למעשר ראשון, בצפונם של הפירות], (**כָּל מִין עַל מִינוֹ**), **הֲרֵי הוּא מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן.**

- "תרומת מעשר" [כעת מייחד את ה-1% שמתוך מעשר ראשון (מה שהוציא בתחילה) לתרומת מעשר]:

אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנַח בַּצַּד שֶׁעָשִׂיתִיו מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, [שהרי צרפנו את האחד ממאה לתשעה חלקים, והכל ביחד נעשה מעשר ראשון], **עֲשׂוּי תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר עַל הַכֹּל.** [על כל המעשר ראשון] (**כָּל מִין עַל מִינוֹ**).

- הפרשת "מעשר עני" [כעת, אם צריך להפריש מעשר עני, קובע את מקומו בצד דרום]:

ואם צריך להפריש מעשר עני יאמר: **וּמַעֲשֵׂר עָנִי בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת**. (כָּל מִין עַל מִינוֹ).

- "מעשר שני" [אם צריך להפריש מעשר שני, קובע את מקומו בצד דרום, ומחלל אותו על פרוטה ורבע]:

ואם צריך להפריש מעשר שני יאמר: **וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת**. (כָּל מִין עַל מִינוֹ), **וּמְחֻלָּל הוּא וְחוּמְשׁוֹ, עַל פְּרוּטָה וְרֶבַע** [שווי הפירות מחולל על פרוטה. וה"חומש" שיש להוסיף כשפודים את הפירות, יהיה מחולל על רבע פרוטה אחר, ולא על אותה פרוטה שמחלל את שאר הפירות], **בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי**. (ב"ש קפה, קצז, רג, רז)

ההכנות להפרשה

* קודם ההפרשה, עליו לייחד מטבע לצורך חילול מעשר שני [ורבעי] (כמבואר בעמוד 113)
* קודם ההפרשה, יזלף מעט מים על הפירות. (כמבואר בעמוד 110)
* יקח בידו מעט יותר מ- 1% מהפירות [מכל מין ומין].
* "מן המוקף" - יניח את הפירות באריזה אחת. ואם הם ארוזים בכמה אריזות, יפתח את האריזות ויצמידן זו לזו [ואם חושש שיתקלקלו, לא יפתח], ויצמיד אליהן את החלק שאותו הוא מפריש. ובשעת הדחק יכול להפריש אף שאינם צמודים ואינם באותו מקום, וכמבואר לעיל בהרחבה (עמוד 111). אם מפריש כמה מיני פירות יחד, יצמיד כנ"ל כל מין ומין יחד, וכן יצמיד אליהם את החלק המופרש. (ב"ש קעז)

היסח הדעת - מכיון שבברכת ההפרשה הוא כולל את כל ההפרשות שיעשה כעת, [תרומה גדולה, מעשר ראשון, תרומת מעשר, מעשר שני / עני], לכן לא יסיח דעתו בין הפרשה להפרשה, ולא ידבר עד שיגמור את כל מעשה ההפרשה. (ב"ש קפד)

נוסח הברכה וההפרשה לטבל ודאי

המפריש תרומות ומעשרות מפירות שהם טבל ודאי, וכגון שקטף פירות מהעץ שבחצרו, או שיש לו מטע וכדומה - יפריש בברכה. ויאמר כך [בהבנת הדברים כנ"ל]:

לוקח מעט יותר מאחד ממאה [1% ומעט יותר] מכמות הפירות, ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ, לְהַפְרִישׁ תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת.

ואומר: **אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנָּח בַּצַּד יִשָּׁאֵר טָבֵל**. (אם מפריש כמה מינים יוסיף: כָּל מִין בְּנִפְרָד). **וְהַיּוֹתֵר מֵאֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנָּח בַּצַּד, הֲרֵי הוּא תְּרוּמָה גְּדוֹלָה בְּצַד צְפוֹנוֹ עַל הַכֹּל**. (אם מפריש כמה מינים יוסיף: כָּל מִין עַל מִינוֹ). **אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁיִּשָּׁאֵר טָבֵל, עִם שְׁאַר הַכַּמּוּת הָרְאוּיָה בְּצַד צְפוֹנָם שֶׁל הַפֵּרוֹת**, (כָּל מִין עַל מִינוֹ), **הֲרֵי הוּא מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן**.

אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנַח בַּצַּד שֶׁעָשִׂיתִיו מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, עָשׂוּי תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר עַל הַכֹּל. (כָּל מִין עַל מִינוֹ).

אִם צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר עָנִי יוֹסִיף:

וּמַעֲשֵׂר עָנִי בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת. (כָּל מִין עַל מִינוֹ).

אִם צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי יוֹסִיף:

וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת. (כָּל מִין עַל מִינוֹ). **וִיבָרֵךְ: בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ, עַל פְּדְיוֹן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וְאוֹמֵר: וּמְחֻלָּל הוּא וְחוּמְשׁוֹ, עַל פְּרוּטָה וְרֶבַע, בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. אִם הוּא מְסוּפָּק אִם צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר עָנִי אוֹ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, יֹאמַר:**

וְאִם צָרִיךְ מַעֲשֵׂר עָנִי, יְהֵא בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת. (כָּל מִין עַל מִינוֹ). **וְאִם צָרִיךְ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, יְהֵא בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת.** (כָּל מִין עַל מִינוֹ), **וּמְחֻלָּל הוּא וְחוּמְשׁוֹ, עַל פְּרוּטָה וְרֶבַע, בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי.**

לאחר ההפרשה, יתן "מעשר ראשון" [9% מהפירות] ללוי. ואם היה צריך בוודאות להפריש "מעשר עני" - יתן 9% מהפירות לעניים. אולם רשאי לאכול מהפירות אף כשעדיין לא נתן ללוי ולעני, אך יזדרז לתת.

נוסח ההפרשה לפירות ספק מעושרים

כאשר מפריש תרומות ומעשרות מספק, כגון: שמפריש מפירות דמאי [שאינו יודע אם הם מעושרים או לא], או שמפריש מפירות שהם ספק נטע רבעי [כמבואר בהלכות נטע רבעי, שפירות אלו פטורים מתרומות ומעשרות] - יאמר נוסח זה בלי ברכה.

לוקח מעט יותר מאחד ממאה [1% ומעט יותר] מכמות הפירות. ואומר [בהבנת הדברים כנ"ל!]:

אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנַח בַּצַּד יִשָּׁאֵר טָבֵל. (אם מפריש כמה מינים יוסיף: כָּל מִין בִּנְפָרֵד). **וְהַיּוֹתֵר מֵאֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנַח בַּצַּד, הֲרֵי הוּא תְּרוּמָה גְּדוֹלָה בְּצַד צְפוֹנוֹ עַל הַכֹּל.** (אם מפריש כמה מינים יוסיף: כָּל מִין עַל מִינוֹ). **אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁיִּשָּׁאֵר טָבֵל, עִם שְׁאָר הַכַּמּוּת הָרְאוּיָה בְּצַד צְפוֹנָם שֶׁל הַפֵּרוֹת,** (כָּל מִין עַל מִינוֹ), **הֲרֵי הוּא מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן. אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁמּוּנַח בַּצַּד שֶׁעָשִׂיתִיו מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, עָשׂוּי תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר עַל הַכֹּל.** (כָּל מִין עַל מִינוֹ). **וְאִם צָרִיךְ מַעֲשֵׂר עָנִי, יְהֵא בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת.** (כָּל מִין עַל מִינוֹ). **וְאִם צָרִיךְ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, יְהֵא בִּדְרוֹמָם שֶׁל הַפֵּרוֹת.** (כָּל מִין עַל מִינוֹ), **וּמְחֻלָּל הוּא וְחוּמְשׁוֹ, עַל פְּרוּטָה וְרֶבַע, בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וְאִם הֵם נָטַע רְבָעַי, פְּדוּיִים הֵם וְחוּמְשָׁם, בְּפְרוּטָה וְרֶבַע בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּי לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעַי.**

נוסח מקוצר

הרוצה להפריש ואין לו את נוסח ההפרשה, עליו להתאמץ להשיג את הנוסח ממש, וכגון שיתקשר לחברו שיש לו סידור, שיקריא לו את הנוסח. (ב"ש קפו) ומכל מקום בשעת הדחק שאינו מוצא כלל את הנוסח, יפריש ויאמר: "הפרשת התרומה והמעשר על פירות אלו, יהיו כמו הנוסח שכתוב בסידור".

השגחה

ישתדל לקנות פירות בהשגחה, שברור שהפרישו שם תרומות ומעשרות. ומכל מקום אם קנה פירות ואינו יודע אם הפירות מעושרים או לא, יפריש תרומות ומעשרות מספק בלי ברכה, וכמבואר לעיל בדין פירות דמאי.

חנויות

מותר לקנות פירות מהחנויות בשוק, אף שיש חשש שבשוק הסיטונאים, ישנם סוחרים המבריחים את סחורתם, שלא יפרישו מהם תרומות ומעשרות. והטעם בזה, כיון שעדיין רוב הפירות מעושרים, וגם הרבה פירות מגיעים מקרקעות של גויים, שפטורים ממעשרות. (יבי"א ח"ט יו"ד סימן ל)

מצות 'ביעור מעשרות'

נאמר בתורה (דברים פרק כו פסוק יב): כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ.

מצות 'ביעור מעשרות' נוהגת בערב יום טוב שביעי של פסח, שבשנה הרביעית לשמיטה ובשנת השמיטה. והיינו, כל מי שברשותו עדיין פירות שהם טבל או ספק טבל, חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות, [ובטבל ודאי יתן ללוי ולעני], ויחלל את המעשר שני, ולא ישאיר בביתו כלל פירות שאינם מעושרים, וכן לא ישאיר את המטבע שמחלל בו [אלא יחללו על פרוטה, ויאבד את הפרוטה, כנ"ל]. ולמחרת ביום טוב במנחה קוראים פרשת 'וידוי מעשר' (דברים כו מפסוק יב עד פסוק טו), דהיינו שמתוודה לפני ה' שהפריש את כל המעשרות כדת וכדין, וכשם שעשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שעליך לעשות לברכנו. ורשאי כל אחד לקרוא בעצמו, ואם רצו קורא שליח הציבור וכולם שומעים. (רמב"ם מעשר שני ונטע רבעי פרק יא)

ישוב ארץ ישראל

מצות יישוב ארץ ישראל - אגדה

ארץ ישראל - משאת נפשו של יהודי. כמה דמעות נשפכו בגעגועים - אליה; כמה לבבות הלמו בתקוה - אליה; כמה רגליים דרכו על קוץ ודרדר, כשמגמתם - אליה; כמה ימים, נהרות, הרים ומדברות, נחצו בנחישות, בדרכם - אליה!

"כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ, לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם... אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה!" (דברים יא י-יב)

כתב הגאון רבי יהודה כלף זצ"ל, ממגורשי ספרד (בספרו משיח אלמים): ארץ ישראל היא ארץ הקודש, ארץ שאוירה מחכים, ואין תורה כתורתה. ארץ ישראל היא פלטרין [ארמון] של מלך, ומסוגלת ליראת שמים ולעבודת ה'. "כל הדר בארץ ישראל, דומה כמי שיש לו אלוה" (כתובות קי ע"ב). וכשאילצו את דוד המלך ע"ה לגלות ממנה, התאונן ואמר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'!".

אומר הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה י-יא): גדולי החכמים היו מנשקים בתחומי ארץ ישראל את אבניה ומתגלגלים בעפרה, וכן הוא אומר: כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אמר דוד המלך: "בחרתי הסתופף בבית ה', מדור באהלי רשע" - אפילו יש לי ארמונות וטרקלינים בחוץ לארץ, בחרתי לישון על הסף בארץ ישראל, ולאכול סיפוף של חרובים, מאכל בהמה!

וכתב על כך רבנו חיים פלאג'י זצ"ל, רבה של איזמיר: "וכמו זה ראינו בכמה עשירי עם בדורנו, כמו דודי ג'יבילי, יעקב רבי, ומורנו גרשון שאול וכיוצא בהם כמה וכמה, שעזבו היכל מלך ומעדני מלכים והלכו לארץ ישראל לדור בבית צר ולחם צר לאכול, מחיבת ארץ ישראל! (זכירה לחיים). ועוד כתב: "אני הגבר ראיתי בעיני כמה בעלי בתים שהלכו לזיהרה [עלייה לקברי צדיקים שבארץ ישראל] וכשנזכרים מארץ ישראל זולגות עיניהם דמעות שליש, והם מתאווים מתי יזכו לדור שם דירת קבע, ונפשם קשורה שם מכל תאווה שיש בעולם. הגם שאינם יודעים מעלתה וערכה, כמו שיודעים לומדי התורה!" (ארצות החיים. מעיין השבוע במדבר תרנח)

מעשה ברבי יהודה בן בתירא, ורבי מתיא בן חרש, ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע, שהיו יוצאים מארץ ישראל לחוץ לארץ, וכשהגיעו לסוף הגבול של ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: "וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם בָּהּ: וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים" - ללמדך ששקולה מצות ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצוות! וחזרו ובאו למקומם. (ספרי פרשת ראה)

וזאת עלינו לדעת - "ארץ ישראל בלי תורה, כגוף בלי נשמה!"

כי ארץ ישראל - עיני ה' אלוקיך בה. העובר בה עבירה - כאילו עברה בארמון המלך, והמקיים בה מצוה - כאילו קיימה לעיני המלך, בארמונו! "לכן יחרד כל אדם בבואו אל

ארץ ישראל להיות ירא שמים כפל כפליים ממה שהוא בחוץ לארץ, וידע כי בבית המלך הוא יושב!". (חרדים פרק נט)

כי "מדינת ישראל" אפשר להקים גם באוגנדה. אבל "ארץ ישראל" יש רק אחת. נשתדל ביישובה, ונשמור על קדושתה!

הלכות יישוב ארץ ישראל

מן התורה

מצות ישוב ארץ ישראל היא מצוה מן התורה, ונוהגת גם היום שבעוונותינו הרבים חרב בית המקדש, וחמורה מצוה זו מאוד, עד ששקולה היא כנגד כל המצוות. וכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה הי"ב): לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים, ולא ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה. ע"כ.

כיבוד אב ואם

אסור לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ, אפילו שכוונתו לרדת כדי להצטרף להוריו הדרים בחוץ לארץ ולקיים מצות כיבוד אב ואם. ומכל מקום מותר לרדת לחוץ לארץ כדי לקבל את פני הוריו, ולחזור לארץ ישראל. (יחוה דעת חלק ג סימן סט)

הגר בחוץ לארץ ורוצה לעלות לגור בארץ ישראל, והוריו מתנגדים שלא יעלה, אין לבן לשמוע להוריו, כיון שמצוה היא לעלות לארץ ישראל, ואסור לבן לשמוע להוריו כשמצווים אותו לעבור על דברי תורה, שהרי גם הוריו חייבים לעלות לארץ ישראל, כפי ציווי הבורא יתברך, וכבוד הבורא קודם. ואין לבן עונש חס ושלום על שאינו מקיים מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הוריו יכולים לעלות עמו ויכבדם בארץ ישראל. ומכל מקום אם הוריו מבוגרים מאוד, ואין אפשרות שאחרים ישמשו אותם כאוות נפשם, ישאל חכם מורה הוראה כיצד לנהוג. כן פסקו המהר"ם מרוטנבורג, הגאון המבי"ט, שו"ת מעיל צדקה, שמחת יהודה נג'אר ועוד. (יחוה דעת חלק ג סימן סט)

חומרת וחשיבות המצוה

וזה תוכן תשובת הגאון המבי"ט: חייב הבן לעלות לארץ ישראל, ואינו צריך לחוש למצות כיבוד אביו ואמו, וכמו שאמרו ביבמות (ו ע"א): אם אמר לו אביו אל תחזיר אבידה, יכול ישמע לו? תלמוד לומר, איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמורו, אני ה', כולכם חייבים בכבודי. וכן כאן הרי הוא ואביו חייבים לעלות ולדור בארץ ישראל, כמו ששנינו במסכת כתובות (קי ע"ב), הכל עולים לארץ ישראל. ואין לבן עונש על שאינו מקיים מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הם יכולים לעלות עמו. ומהגמרא ביבמות הנ"ל מוכח

שאפילו במצות עשה של השבת אבידה, שהיא מצות עשה שבממון, שהיא מצוה קלה שניתנה להימחל, ואפילו פטרה התורה את החכם להשיב אבידה אם אינה לפי כבודו, ואף על פי כן השבת אבידה דוחה את מצות כיבוד אב ואם, כל שכן מצות ישיבה בארץ ישראל, שהיא חמורה מאוד ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, שלא ישמע בקול אביו ואמו שמעכבים בעדו קיום המצוה. ע"כ.

לימוד תורה

מותר לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ במטרה ללמוד תורה, וכגון שאינו מוצא מקום לימודים מתאים בשבילו בארץ ישראל, שאין אדם לומד אלא במקום שליבו חפץ. ובלבד שיחזור אחר כך לארץ ישראל אבל להשתקע שם, אסור. (רמב"ם מלכים פ"ה ה"ט, ובכסף משנה שם)

תורת חסד

מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ במטרה ללמד תורה לאחינו שבגולה, ולחזקם בתורה וביראת ה' טהורה. שדבר זה אין ערוך אליו, שמכתת רגליו וטורח לארצות הגולה ללמד תורה ודעת את העם. ועליו דרשו חז"ל (סוכה מט ע"ב) את הפסוק ותורת חסד על לשונה, זה הלומד תורה ומלמדה לאחרים. וכן דרשו עליו (כתובות נ ע"א) את הפסוק, הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, זה הלומד תורה ומלמדה לאחרים. ומחשיבות הענין ומעלתו כל כך, אפילו אם הסתיים הזמן שסיכמו איתו ללמד שם, רשאי להמשיך וללמדם תורה ודעת, להגדיל תורה ולהאדירה, עד שימצא ממלא מקום מתאים באמת, ויחזור לארץ ישראל. (יחו"ד ח"ה סימן נז)

פריה ורביה

מותר לצאת לחוץ לארץ כדי לישא אשה, וכגון שאינו מוצא בת זוג המתאימה לו בארץ ישראל, או שהציעו לו אשה מחוץ לארץ, ובלבד שיחזור אחר כך לארץ ישראל, אבל אם מטרתו להשתקע שם, אסור. (רמב"ם מלכים פ"ה ה"ט, ובכסף משנה שם)

סחורה

מותר לצאת לחוץ לארץ לצורך סחורה, ואפילו שיש לו פרנסה אלא שרוצה להרוויח יותר, וכל שכן שמותר לצאת כדי להציל את ממונו מן הגויים, וכגון להישפט איתם שם בבתי המשפט שלהם, ובלבד שיחזור אחר כך לארץ ישראל, אבל להשתקע שם, אסור. (רמב"ם מלכים פ"ה ה"ט, ובכסף משנה שם)

לשומעים ינעם

היורדים מארץ ישראל לחוץ לארץ ויושבים שם ישיבת קבע להתעשר ולהרבות נכסים ולרשת משכנות לא להם, ולהתענג על סיר הבשר, ומואסים בארץ חמדה, גדול

עוונם מנשוא, וגורמים גלות להם ולזרעם אחריהם. ולפעמים יגרמו לבניהם טמיעה והתבוללות בין הגויים. ועליהם אמרו חז"ל: כל היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה, ודומה כמי שאין לו אלוה. וסופם לרדת מנכסיהם ולהישאר בחוסר כל. ומכל מקום אין להתייאש מהם, וצריכים לנסות להשפיע עליהם בדרכי נועם לשוב לארצנו הקדושה ולחנך את בניהם לתורה, שאין לך תורה כתורת ארץ ישראל. ואם ראשיתם מצער, אחריתם ישגה מאוד, ויעלו מעלה מעלה. ויהי רצון שתקוים בנו במהרה נבואת הנביא ישעיה (לה י. נא יא): ופדויי ה' ישובון, ובאו ציון ברנה, ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו, ונסו יגון ואנחה. (יחוה דעת ח"ה סימן נז)

טיול

אותם היוצאים לחוץ לארץ למטרת טיול, יש להעיר למשמע אוזנם שדבר זה הוא אסור מן הדין, כמבואר בגמרא (מועד קטן יד ע"א), וכן נפסק להלכה ברמב"ם ובשלחן ערוך (או"ח סימן תקלא סעיף ד, ובבית יוסף ובמשנה ברורה שם). (יחוה דעת חלק ה סימן נז)

להשתטח על קברי הצדיקים

מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, כדי להשתטח על קברי הצדיקים, כל שדעתו לחזור לארץ ישראל. כיון שיש בזה ענין של מצוה להשתטח על קברי הצדיקים, שיתפללו עלינו, וכמו שמצאנו בכלב בן יפונה שהלך ונשתטח על קברי אבותינו הקדושים, ואמר: "אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת המרגלים". (כן פסקו הגאונים הגדולים רבי אברהם מיוחס בשו"ת שדה הארץ, ורבי ישראל מאיר מזרחי בשו"ת פרי הארץ. יחו"ד ח"ה סימן נז)

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם